

«Kurs for oss som har fostersøsken»

En evaluering av forberedelse- og oppfølgingstilbud til barn som er fostersøsken

Rapport 2019 - 7

Proba-rapport nr. 7/2019 , Prosjekt nr. 17073

ISSN: 1891-8093

TT, PDS, TB/IH juli 2019

--

Offentlig

--

«Kurs for oss som har fostersøsken»

En evaluering av forberedelse- og oppfølginstilbud til barn som er fostersøsken

Forord

På oppdrag for Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet har vi evaluert veilednings- og oppfølgingstilbud til fostersøsken. Vi har vurdert forberedelsene barn i fosterhjem får gjennom PRIDE grunnopplæring, og vi har evaluert utprøvingen av et gruppetilbud til barn som har fostersøsken. Dette gruppetilbudet kalt «Kurs for oss som har fostersøsken» er forsøkt ut i region Øst, region Vest, region Sør og i Oslo kommune. Vi har fulgt utprøvingen i region Øst, region Vest og i Oslo kommune.

Trude Thorbjørnsrud har vært prosjektleder, Pia Dybvik Staalesen og Tonje Bentzen har vært prosjektmedarbeidere. Professor emirata Ingeborg Helgeland fra Oslo Met har vært samarbeidspartner og kvalitetssikrer.

Prosjektet er basert på intervjuer, deltakende observasjon og en spørreundersøkelse. Vi vil takke alle barn, ungdommer, foreldre og veiledere som har delt erfaringer og synspunkter med oss.

Innhold:

SAMMENDRAG	3
1 INNLEDNING.....	8
1.1 Bakgrunn.....	8
1.2 Ansvar for forberedelser og oppfølging av fosterhjem	10
1.3 Om tilbudet til fosterforeldrenes egne barn	11
1.4 Problemstillinger.....	11
1.5 Forskningsdesign og metode	12
1.6 Datainnsamling	13
1.6.1 Observasjon og intervjuer ved samlingene - barna.....	13
1.6.2 Intervjuer og spørreundersøkelse - foreldrene.....	14
1.6.3 Intervjuer med Bufetat.....	14
1.6.4 Intervjuer med barneverntjenestene	15
1.6.5 Samlinger/workshop for å formidle erfaringer	16
1.6.6 Kartlegging av andre veiledningsmodeller	16
2 FORBEREDELSE TIL Å BLI FOSTERFAMILIE	17
2.1 Forberedelser for fosterforeldrenes egne barn – PRIDE familiesamlinger og samtaler i hjemmet.....	17
2.2 Barneverntjenestens involvering av familiens egne barn ved rekruttering av fosterhjem	19
2.2.1 Oppsummering.....	21
2.2.2 Familiesamlingen i PRIDE	21
2.3 Erfaringer – hva er god forberedelse?	26
2.4 Oppsummering og vurdering.....	28
3 BEHOV FOR OPPFØLGING AV EGNE BARN	30
3.1 Hvilke utfordringer møter fosterfamiliers egne barn?	30
3.2 Hva forteller foreldrene i vår undersøkelse?	31
3.2.1 Hvorfor har foreldrene meldt barna på kurs?	32
3.2.2 Hvilken oppfølging har barna fått tidligere?.....	33
3.3 Fosterhjemtjenestenes erfaringer og synspunkter	33
3.4 Barneverntjenestenes oppfatninger om behov	34
3.5 Oppsummering.....	35
4 «KURS FOR OSS SOM HAR FOSTERSØSKEN»	37
4.1 Mål og rammer for kurset.....	37
4.2 Våre inntrykk og vurderinger av samlingene.....	38
4.2.1 Samling 1	40
4.2.2 Samling 2	44
4.2.3 Samling 3	49
4.2.4 Samling 4	52
4.3 Nærmere vurderinger av enkelte elementer i samlingene	55

4.3.1	Hvordan fungerer samlingene?	55
4.3.2	Lek og pauser på samlingene	55
4.3.3	Sammenhengen mellom temaer i samlingene	56
4.3.4	Deling i grupper	56
4.3.5	Veilederrollen	57
4.3.6	Rammer for kurset	57
4.3.7	Oppsummering	58
4.4	Hva sier barna og ungdommene om kurset	58
4.4.1	Hva forteller barna?	58
4.4.2	Hva sier ungdommene	60
4.5	Oppsummering og vurdering	62
5	HVILKET BEHOV DEKKER SAMLINGENE, OG HVILKEN SAMMENHENG BØR DET VÆRE MELLOM FORBEREDELSE OG OPPFØLGING?	65
5.1	Foreldrenes erfaringer med kurset	65
5.1.1	Hva kunne vært annerledes?	68
5.1.2	Når bør et oppfølgingstilbud bør gis?	69
5.1.3	Oppsummering	70
5.2	Hva mener medarbeidere fra barneverntjenesten om kurset?	70
5.3	Sammenheng mellom familiesamlingen i PRIDE og Kurs for oss som har fostersøsken	71
5.4	Ansvarsdeling, forberedelse og oppfølging	72
5.5	Oppsummering og vurdering	74
6	ANDRE VEILEDNINGSMODELLER	75
6.1	Veiledning til fostersøsken	75
6.2	Veiledning for barn som pårørende	76
6.3	Er det elementer å trekke veksler på/lære av fra disse modellene?	82
	REFERANSER	84

Sammendrag

Majoriteten av barn som plasseres utenfor hjemmet blir plassert i fosterhjem. Ved utgangen av 2017 gjaldt dette om lag 15 600 barn og unge. Omtrent 83 prosent av fosterhjemmene har egne barn, de aller fleste har flere enn ett barn (Ipsos 2016)¹. Det vil altså si at det er mange barn som bor sammen med fosterbarn i egen familie i Norge.

De senere årene har det vært økt oppmerksomhet på fostersøskens behov for forberedelse før familien blir fosterhjem, og oppfølging i etterkant. I 2012-2013 ble det utviklet en «familiesamling» i PRIDE grunnopplæring, og et av hjemmebesøkene i opplæringen skulle inkludere en barnesamtale. Målsettingen er å involvere barna så tidlig som mulig i prosessen, og dermed også bidra til å forberede dem på den forestående oppgaven. I 2018 er det forsøkt ut en ny modell for oppfølging/veiledning av barna i familien etter at de har fått fostersøsken. Modellen baserer seg på gruppesamlinger for barn i aldersgruppene 8-12 år og 12-16 år. Gjennom forberedelse og oppfølging skal barna bli bedre rustet til å håndtere den store omveltningen som oppstår når de får fostersøsken, og det skal legges til rette for at hele fosterfamilien er bedre rustet til fosterhjemsoppdraget.

På oppdrag for Bufdir har Proba samfunnsanalyse vurdert hvordan familiesamlingen i PRIDE fungerer med tanke på å forberede barna, hvordan det nye gruppetilbudet fungerer, og hvordan forberedelse gjennom familiesamlingen i PRIDE og den nye modellen for oppfølging/veiledning fungerer sammen.

Problemstillinger

Prosjektet har hatt følgende problemstillinger:

- 1) *Hvordan fungerer familiesamlingen i PRIDE med tanke på å forberede barna på fosterhjemsoppdraget?*
 - Hvilke behov har målgruppa (biologiske barn)?
 - Hvordan dekker familiesamlingen målgruppas behov?
 - Opplever barna at de får formidlet egne tanker og spørsmål?
 - Opplever de at de blir godt forberedt på å få fostersøsken?
 - Er det grupper som ikke fanges opp i familiesamlingene i PRIDE?

- 2) *Hvordan fungerer den nye modellen med oppfølgingsgrupper for fosterforeldres egne barn i fosterhjem?*
 - Hva legges vekt på i veiledningen? Hvordan implementeres modellen?
 - Hvilke behov har målgruppa?
 - Dekker modellen målgruppens behov?
 - Opplever barna at de får formidlet egne tanker og spørsmål?
 - Hvilke erfaringer har barna og veilederne?
 - Hvilke erfaringer har foreldre, barneverntjenestene?

¹ IPSOS 2016 (for Bufdir): 77 prosent av de spurte fosterhjemmene hadde flere enn et barn

- Opplever barna som får veiledning det som mer positivt å være fostersøsken enn barn som ikke har fått veiledning/oppfølging?
 - Hva fungerer bra, og hva er forbedringspunkter?
- 3) *Hvordan fungerer forberedelse gjennom familiesamlingen i PRIDE og det nye tilbudet om oppfølging sammen?*
- Hva er god modell for oppgaveløsning/arbeidsfordeling mellom de to modellene?
- 4) *Hvilke andre kunnskapsbaserte modeller brukes i oppfølging av biologiske barn i fosterhjem?*
- Hva er erfaringene med andre modeller?

Metode

Evalueringen er gjennomført som følgeforskning, og er basert på observasjon, intervjuer og en spørreundersøkelse. I tillegg har vi gjennomført litteratur- og dokumentstudier. Vi har intervjuet barn og ungdom som deltar i veiledningssamlinger og foreldrene deres, veiledere, ledere for fosterhjemtjenester, samt medarbeidere fra Bufetats spisskompetansemiljø og ansatte i barneverntjenestene. Vi har sendt ut en spørreundersøkelse til foreldre til barn som har deltatt i det nye gruppetilbudet.

Vi har fulgt utprøvingen av gruppetilbudet «Kurs for oss som har fostersøsken» i Bufetats region Øst og region Vest, samt i Oslo kommune. Vi har observert ved PRIDE familiesamlinger i to av disse regionene. Det nye gruppetilbudet er også forsøkt i region Sør. Disse samlingene har vi ikke fulgt, men vi har inkludert foreldre som har hatt barn som har deltatt i samlingene, i spørreundersøkelsen.

Funn og anbefalinger

Forberedelser gjennom familiesamlinger

PRIDE grunnopplæring gis til de som vurderer å bli fosterforeldre. PRIDE-manualen beskriver hvordan fosterforeldrenes egne barn bør trekkes inn i forberedelsene til å bli fosterhjem. Formålet med familiesamlingen og barnesamtalen under 3. hjemmebesøk er å bidra til barns medvirkning og gi foreldrene videre verktøy for å kunne snakke med barna/ungdommene sine. Vår vurdering er at familiesamlingene bidrar til barns medvirkning i prosessen, og gjør det lettere for foreldrene å involvere barna. Men vi er usikre på i hvor stor grad barna opplever familiesamlingen som en forberedelse til å få fostersøsken. Det har sammenheng med at familien fortsatt er i en vurderingsprosess og med at informasjonen som gis er svært generell og i liten grad dreier seg om hvordan situasjonen blir i den enkelte familie. Vi finner at når ungdom som selv har fostersøsken forteller om egne erfaringer er dette informativt og engasjerende for deltakerne. Vi mener barnas informasjonsbehov i stor grad er knyttet til det konkrete barnet som skal flytte inn. For å sørge for enda bedre forberedelse av barna kunne et alternativ være at fosterhjemtjenesten/barneverntjenesten hadde et nytt møte med barna når det er avklart at de skal få et fostersøsken og hvem dette er.

Fosterhjem i slekt og nettverk rekrutteres som regel av barneverntjenestene. Disse får sjelden PRIDE-opplæring før plassering. En del går på PRIDE-kurs etter at fosterbarnet er flyttet inn, men denne kursrekken er uten familiesamling. Når barneverntjenestene rekrutterer fosterforeldre involveres også familiens egne barn i forberedelsene, men det er ikke nedfelte rutiner for hvordan dette skal gjøres. I dag varierer det fra

barneverntjeneste til barneverntjeneste hvilket tilbud barna får. Vi vurderer at det er behov for å sikre barna fra slekt- og nettverkshjem et bedre tilbud om forberedelser.

Behov for oppfølging

Kunnskapsoppsummeringer peker på at noen hovedutfordringer for fosterforeldres egne barn er savn eller tap av foreldrenes tid og oppmerksomhet. Problemer knyttet til fosterbarnas oppførsel og utfordringer når det gjelder det å bo med barn som har vært utsatt for omsorgssvikt og/eller mishandling trekkes også frem. Foreldrene vi har intervjuet forteller også om disse utfordringene. Mange forteller at det har oppstått sjalusi hos egne barn. Noen forteller om en krevende familiesituasjon med et fosterbarn som har store oppfølgingsbehov. I intervjuene påpekes det at familiens egne barn trenger å bli anerkjent for den belastningen det er og å bli sett. Videre sier flere foreldre at barna har behov for å lære og forstå hvorfor fosterbarn kan være annerledes og reagere som de gjør. Behovet for veiledning og oppfølging hos barna varierer. Men gjennomgående mener foreldrene at barna har behov for å treffe andre barn i samme situasjon og at barna har behov for anerkjennelse og erfaringsdeling.

Både barneverntjenester og fosterhjemtjenester mener det er et stort behov for veiledning av fosterfamiliens egne barn. Informantene håper et oppfølgingstilbud kan bidra til å redusere antall brudd i fosterhjem.

Hvordan fungerer oppfølgingstilbudet som er forsøkt ut?

Det nye gruppetilbudet «Kurs for oss som har fostersøsken» har som mål om å skape et sted hvor barna blir sett og hørt og kan oppleve fellesskap med andre i samme situasjon. Gjennom tilbudet skal barna bli bedre rustet til å håndtere forandringene i familien og det skal lages en rød tråd som foreldre og barnevern kan arbeide videre med.

Følgende temaer er behandlet på kurset:

- Endringer i familien: både positive og utfordrende
- Å dele sine foreldre og øvrige familie med fostersøsken
- Forskjellsbehandling
- Hvilken informasjon trenger fostersøsken og hva kan de si til andre
- Råd til fosterforeldre
- Spørsmål til barnevernet

Vi finner at temaene som er tatt opp på samlingene er relevante for deltakerne. Vi finner videre at opplegget med øvelser og diskusjoner i gruppe fungerer bra. Det er viktig at samlingen ikke blir skolepreget og at deltakerne kan være aktivt deltakende. For de yngste deltakerne fungerer ikke plenumsdiskusjoner så godt, det er bedre å ha samtaler i mindre grupper, gjerne mens de tegner eller klipper samtidig. Det er et stort rom for lek i samlingene, og dette har barna likt godt. Samtidig er det viktig å finne en god balanse slik at leken ikke tar overhånd for aktivitetene på kurset.

Det har vært et vesentlig mål med samlingene at barna skal få gitt uttrykk for sine opplevelser, og også kunne delta i det som kan være vanskelig. Vi finner at dette målet i stor grad er nådd. Men alle deltar ikke like mye, og enkelte barn/ungdommer hadde trengt å bli mer trygge i situasjonen.

Vi synes at veilederne gjennom samlingene i stor grad har skapt en trygg arena der barna kan dele erfaringer. Vi finner at samlingene virker bevisstgjørende på barna og bidrar til at de følelsene de har blir mindre skambelagte. Det er samtidig behov for å avklare nærmere hvordan kurslederne skal håndtere vanskelige tema som kommer opp på samlingene. Å løse den enkeltes utfordringer i gruppa er for ambisiøst. Vi erfarer at noen av deltakerne har snakket om veldig vanskelige ting som de ikke har fått hjelp til å løse videre.

Et tema som mange etterlyser - både barna selv, veiledere og barneverntjenesten - er mer informasjon om hvordan traumatiske erfaringer påvirker fosterbarn, og hvordan det kan forklare hvorfor noen oppfører seg annerledes.

Det bør for øvrig være rom for tilpasninger av innhold og rammer til deltakernes behov. Det kan være ulike behov i ulike grupper.

Målet med siste samling; å gi barneverntjenestene og foreldrene gode råd og vise hva deltakerne har jobbet med, oppfylles på en god måte. Foreldrene opplever samlingen som informativ og lærerik. Det har til dels vært vanskelig å få barneverntjenestene til å stille på den siste samlingen. Men vårt inntrykk er at medarbeiderne fra barneverntjenesten som har deltatt har blitt mer oppmerksomme på fostersøskens behov.

Responser hos både barna/ungdommene og foreldrene viser at gruppetilbudet er viktig. Intervjuene med barna og ungdommene viser at de har hatt glede og utbytte av å delta. Foreldrene trekker særlig frem at barna har møtt andre i samme situasjon og opplevd fellesskap og anerkjennelse og fått større forståelse for det å ha fostersøsken. Et flertall av familiene opplever at deltakelsen på kurset har ført til endringer hos barna, blant annet gir de i større grad uttrykk for egne følelser og stiller spørsmål. En del av foreldrene hadde ønsket flere samlinger eller et videre tilbud om oppfølging. Det er viktig å ivareta behov for videre veiledning for dem det gjelder. Vi mener det bør klargjøres hva oppfølgingskurset skal være, og det bør komme tydeligere fram at etter kurset, så må foreldrene og eventuelt barneverntjenesten følge opp de utfordringene som barna har.

Vi finner at kurset har følgende tydelige gode sider som bør videreføres:

- Relevante tema som engasjerer barn og ungdom
- Deltakerne deler erfaringer i grupper
- Tegneaktiviteter og øvelser som fungerer veldig bra
- Mye lek er viktig for å bli kjent, for pauser og for å ha det gøy
- Kurset er svært informativt for foreldrene, gjør det enklere å følge opp
- Kurset involverer barneverntjenestene, det er viktig

Dilemmaer som bør jobbes videre med

- Hvordan sikre balansen lek og «målrettet aktivitet»?
- Det går mye tid til å lage «veggavis» for å informere foreldrene, hva er tilstrekkelig?
- Hvordan sikre trygghet for alle deltakere på kort tid?
- Hvordan følge opp når barna forteller om vanskelige utfordringer?

Sider som kan vurderes på nytt:

- En del aktivitet som innebærer at deltakerne sitter stille og hører på kurslederne
- Mye repetisjon fra gang til gang
- Lengde og varighet – færre timer og flere ganger? Dette bør kunne være fleksibelt og kunne tilpasses.

Sammenheng mellom forberedelser og oppfølging

Tematisk er det ikke noen motsetningsforhold mellom innholdet i forberedelsene i PRIDE grunnkurs og oppfølgingskurset, men vi vurderer at det kan være mulig å tilpasse det tematiske innholdet bedre. Vi mener at det kunne være hensiktsmessig å bruke flere av de erfaringene som deltakerne forteller om, inn i grunnkurset. Eksempler på slike temaer er mindre tid og oppmerksomhet fra foreldrene, og å måtte dele og oppleve avvisning. Det vil kunne hjelpe barna til å få noe mer realistiske forventninger og forstå at slike følelser ikke er uvanlige.

Det delte ansvaret for forberedelser og oppfølging mellom barneverntjenesten og fosterhjemtjenesten medfører at de ulike tjenestene ikke nødvendigvis er kjent med hvilken informasjon og oppfølging fosterhjem får. En erfaring er at fosterhjemtjenestene ofte kommuniserer en forventning om bedre oppfølging enn det som er praksis i barneverntjenesten. Barneverntjenesten har ansvar for fosterbarnet, men ingen rutiner eller forskrifter som sier tydelig at de skal være i direkte kontakt med fostersøsken. Flere av foreldrene vi har intervjuet fortalte at de har strevd med å skaffe hjelp til egne barn som har behov for oppfølging.

I manualen for Kurs for oss som har fostersøsken er det beskrevet at kurset skal inngå som en del av et oppfølgingsforløp til fosterforeldrenes egne barn, og at kurset skal bygge videre på familiesamlingen i PRIDE. Videre er det tenkt at en av kurslederne kan være til stede på familiesamlingen for å fortelle om kurstilbudet, og knytte kontakt med mulige kursdeltakere. Det syns vi virker hensiktsmessig.

Vi ser det som mest hensiktsmessig at fosterhjemtjenesten har ansvar for gruppetilbudet for fostersøsken. Det vil øke sannsynligheten for at det kan gis et likere tilbud uavhengig av kommunestørrelse, kommuneøkonomi og den enkelte barneverntjeneste. Samtidig er det svært viktig at det er et samarbeid mellom fosterhjemtjenesten og barneverntjenesten om oppfølging av fosterfamilien/fostersøsken. Barneverntjenesten har ansvar for videre oppfølging etter at kurset er avsluttet, og det er viktig at de både kjenner til utfordringer/problemstillinger som har kommet frem under kurset og at de har kjennskap til innholdet i kurset.

Barneverntjenesten bør ha ansvar for å rekruttere deltakere til kurset. Det er barnevernet som holder løpende kontakt med fosterfamiliene, og som kan informere om tilbudet og anbefale det til fosterforeldrenes egne barn. Fosterhjemtjenestene bør informere om at de har kurs for fostersøsken under PRIDE grunnopplæring og videre når de gir veiledningstilbud til fosterforeldre. Barneverntjenestene vil også kjenne til fosterfamilier som ikke er kjent for fosterhjemtjenestene fordi familiene har blitt rekruttert som fosterhjem via slekt, nettverk eller på andre måter og dermed ikke har gått på PRIDE. Det er viktig at også barn i slekts- og nettverksfosterhjem får tilbud om kurs.

Det vil være naturlig at kurs for fostersøsken går inn som en modul i PRIDE. Et tilbud som gis til alle som er hatt fått fostersøsken, men som de kan takke nei til å delta på hvis de ikke ønsker.

1 Innledning

Majoriteten av barn som plasseres utenfor hjemmet blir plassert i fosterhjem. Ved utgangen av 2017 gjaldt dette om lag 15 600 barn og unge. Omtrent 83 prosent av fosterhjemmene har egne barn. De aller fleste har flere enn ett barn. Det vil altså si at det er mange barn som bor sammen med fosterbarn i egen familie i Norge.²

Det innebærer en stor omveltning for fosterhjemmenes egne barn å få et fostersøsken. De senere årene har det vært økt oppmerksomhet på fostersøskens behov for forberedelse før familien blir fosterhjem, og for oppfølging i etterkant. For å møte noen av behovene for å forberede fosterhjemmenes egne barn på det kommende oppdraget, ble det i 2012-2013 utviklet en «familiesamling» i PRIDEs grunnopplæring. Målsettingen er å involvere barna så tidlig som mulig i prosessen, og dermed også bidra til å forberede dem på den forestående oppgaven. I 2017 tok Bufdir initiativ til å prøve ut et nytt gruppetilbud med oppfølging/veiledning av barna i familien etter at de har fått fostersøsken. Det nye tilbudet ble kalt «Kurs for oss som har fostersøsken» og baserer seg på gruppesamlinger for barn i aldersgruppene 8-12 år og 12-16 år. Tanken er at tilbudet skal være en oppfølging av familiesamlingen i PRIDE. Gjennom forberedelse og oppfølgingstilbud ønsker Bufdir å bidra til at barna blir bedre rustet til å håndtere den store omveltningen som oppstår når de får fostersøsken, å legge til rette for at hele fosterfamilien er bedre rustet til fosterhjemsoppdraget og å bidra til robuste relasjoner.

På oppdrag for Bufdir har Proba samfunnsanalyse evaluert hvordan familiesamlingen i PRIDE fungerer, hvordan det nye gruppetilbudet «Kurs for oss som har fostersøsken» fungerer, og hvordan forberedelse gjennom familiesamlingen i PRIDE og det nye gruppetilbudet fungerer sammen.

1.1 Bakgrunn

Fosterhjemsoppdrag involverer hele familien og påvirker alle familiemedlemmer. Det å ta på seg omsorgen for barn er krevende, det krever tid å bli kjent med og følge opp barnet, og i tillegg involverer prosessen samarbeid med barnevern og andre aktører, samt eventuell kontakt med fosterbarnets familie. I Meld. St. 17. (2015 – 2016) blir det påpekt at fosterforeldres egne barn skal inkluderes i oppfølgingen av fosterhjem. Det blir vist til hva forskning har funnet er viktig for å forberede og støtte fosterforeldres egne barn - blant annet at de involveres i forberedelser til å bli fosterhjem og får tilstrekkelig og tilpasset informasjon og mulighet til å ta opp det som er vanskelig. I en begrenset forskningssammenstilling om foreliggende forskning og kunnskap om fosterforeldres egne barn (Falch-Eriksen, 2018) trekkes det blant annet frem at det er viktig for fosterforeldres egne barn å være involvert i fosterhjemsoppdraget, både i forberedelsesfasen og oppfølgingsfasen. Det er også viktig at de får god informasjon om oppdraget og fosterbarnets behov, at de får ta opp det som er vanskelig og at foreldrene setter av tid til dem. (Tadros 2003 i Falch-Eriksen 2018),

Det er lite nasjonal og internasjonal forskning om barns erfaringer med å ha og være fostersøsken. Eksisterende studier viser at de fleste barn har en overveiende positiv erfaring med å ha fostersøsken. Höjer og Nordensfors (2004; 2006) rapporterer at 75

prosent av fosterforeldrenes barn oppgir å ha et "veldig bra" eller "nokså bra" forhold til fostersøsken.

Likevel viser studier at en av fem ikke trives med oppdraget. En utfordring litteraturen omtaler er savn eller tap: Tap av foreldrenes tid og oppmerksomhet kan ha en negativ innvirkning på fosterforeldres egne barn og for om de aksepterer endringene i familiene ved fosterhjemsoppdraget (Duffy, 2013; Höjer m fl, 2013). Problemer knyttet til fosterbarnas oppførsel og utfordringer knyttet til det å bo med barn som har vært utsatt for omsorgssvikt og/eller mishandling trekkes også frem.

Fosterforeldre forteller ofte om bekymring for at fosterforholdet skal påføre egne barn for store belastninger, og flere undersøkelser har vist at risiko for utilsiktet flytting fra fosterhjemmet øker når fosterforeldrene har egne barn. Risikoen er særlig uttalt når egne barn er på omtrent samme alder som fosterbarnet (Falch-Eriksen, 2018; Berridge og Cleaver, 1987; Thoburn, 1996; Berridge, 1997; Triseliotis m fl, 2000. Jf. Havik, 2007). Å være bekymret for hvordan fosterhjemsoppdraget påvirker egne barn, sliter på fosterforeldrene og utgjør en risiko for utilsiktet flytting for fosterbarnet.

Det å bli fosterhjem og de utfordringer det kan medføre vil også endre relasjoner i familiene. Blant annet kan fosterhjemsoppdraget skape avstand mellom familiemedlemmer (Duffy, 2013). Det er også funnet at fosterforeldre er så opptatt av at fosterbarnet skal oppleve å være inkludert i familien at det kan føre til forskjellsbehandling. En studie finner at foreldrene er strengere med egne barn og har høyere forventninger til oppførsel fra dem enn fra fosterbarnet, noe som kan skape konflikt både mellom søsken og mellom foreldre og barn (Thompson, 2011). I tilfeller hvor det er flere søsken i familien fra før, vil fosterhjemsoppdraget også kunne endre på relasjonen mellom disse. Höjer og Nordenfors (2006) rapporterer om varierte erfaringer blant søsken. En mindre studie finner at konflikt spesielt kan oppstå dersom fosterforeldres barn mister statusen som enebarn eller som eldste søsken (dersom fosterbarnet er eldre) (Noble-Carr m fl, 2014). Dette er imidlertid et område hvor det er lite kunnskap.

Forberedelse, ivaretagelse og medvirkning

Barn og unge oppgir i større grad å ha et godt forhold til fosterbarnet dersom de har fått informasjon før de ble fostersøsken. Forskning viser at i hvilken grad barna blir forberedt på oppdraget varierer. Det varierer også hvordan barna blir ivaretatt gjennom og etter fosterhjemsforløpet (Höjer m fl 2013). Støtte for å ivareta fosterforeldrenes egne barn skal i Norge skje gjennom barnevernstjenestens oppfølging av fosterhjemmet og gjennom Barne-, ungdoms- og familieetatsens (Bufetat) opplæring av fosterforeldrene før fosterbarnet flytter inn. Fosterforeldrenes egne barn er viktige støttespillere, og det er avgjørende at hele familien er en del av prosessen med å bli fosterhjem (Meld. St. 17 (2015-2016)).

God praksis tilsier at fosterfamiliers egne barn bør involveres og bli inkludert gjennom hele fosterhjemsoppdraget, både før foreldrene bestemmer at de skal bli fosterhjem, under oppdraget og etter at fosterbarnet har flyttet ut. I det ligger også å forberede barna på at fosterhjemsoppdraget kan være midlertidig eller varig (Walsh og Campbell 2010, Williams 2017) og samtidig forberede barna når det går mot slutten av oppdraget (Højer 2013). I hjem der det oppstår brudd fordi plasseringen ikke har fungert kan

fosterforeldres barn føle på skyld og usikkerhet (Williams, 2017), og der det har fungert godt kan barna føle på sorg og savn etter en lekekamerat (Jarrett, 1994).

Studier som har undersøkt i hvilken grad fosterforeldres egne barn blir *involvert* i beslutningen om å bli fosterhjem, viser varierende resultater. Noen finner at barna opplever at de ikke blir hørt og at de ikke blir involvert ved beslutninger om oppdraget (Höjer m fl, 2013), mens andre påpeker at i hvilken grad barna blir involvert i beslutningen delvis avhenger av barnas alder. Eldre barn blir i større grad involvert enn yngre (Höjer og Nordenfors, 2004; 2006). Det er imidlertid begrenset med forskning også her, og det meste av litteraturen handler om fosterbarnas medvirkning generelt. I et lengre forskningsprogram blir det understreket at retten til medvirkning gjelder alle barn og unge i barnevernet (Backe-Hansen m fl, 2013), og en kan hevde at dette også bør inkludere fosterfamiliers egne barn. Det blir tatt opp at det er viktig å sikre at barn og unge får mulighet til å si sin mening eller påvirke beslutningen - det holder ikke bare å informere. Det påpekes at det må tilrettelegges for medvirkning gjennom hele fosterhjemsløpet. En modell for medvirkning kan bygge på generelle modeller for barns medvirkning, men må også ta hensyn til spesifikke erfaringer og forhold som gjelder fosterfamiliers egne barn.

1.2 Ansvar for forberedelser og oppfølging av fosterhjem

Ansvar for opplæring og veiledning av fosterhjemmene er fordelt mellom det statlige Bufetat og barneverntjenesten i kommunen. Bufetat ved fosterhjemtjenesten har ansvaret for at alle fosterhjem får nødvendig grunnopplæring gjennom PRIDE. Bufetat har også ansvaret for generell veiledning om det å være fosterforeldre. Barneverntjenesten i kommunen har ansvaret for den konkrete opplæringen og veiledningen i tilknytning til den enkelte fosterhjems plasseringen.

Fosterhjem i slekt og nettverk har de samme rettigheter til veiledning, oppfølging og videreopplæring som øvrige fosterhjem.

Barneverntjenesten skal besøke fosterhjemmet så ofte som nødvendig - minimum fire ganger i året. Alle fosterhjem skal få tilbud om veiledning det første året etter plassering. Dette veiledningstilbudet skal være et tillegg til den kommunale barneverntjenestens lovpålagte oppfølging av fosterhjemmet. Aktuelle tema kan være utøvelse av rollen som fosterforeldre og hvordan oppgaven virker inn på familien. En av veiledningsmetodene som blir brukt, er gruppeveiledningen Trygg base som Bufetat ved fosterhjemtjenesten tilbyr. Veiledning kan også gis i egne grupper for fosterforeldre som ivaretar barn med spesielle behov, eller til fosterforeldre som tar imot barn og ungdom med flerkulturell bakgrunn. PRIDE videreopplæringsmoduler er kurs Bufetat tilbyr til dem som har vært fosterforeldre en stund. Dette kommer i tillegg til den veiledningen som tilbys det første året.

I Oslo er Barne- og familieetaten ansvarlig for å gi fosterhjem nødvendig grunnopplæring gjennom PRIDE. Barneverntjenesten i bydelen har ansvaret for den konkrete opplæringen og veiledningen i tilknytning til den enkelte fosterhjems plasseringen. Fosterhjemtjenesten i Oslo har et eget veiledningsteam som gir individuell veiledning til alle nye fosterhjem i tillegg til å tilby gruppeveiledning

1.3 Om tilbudet til fosterforeldrenes egne barn

Grunnkurset PRIDE for vordende fosterforeldre er utviklet for å møte noe av behovet hos barn og foreldre i fosterhjemsforløpet. Det er også egne kurs for de som skal ta imot barn fra egen slekt eller nært nettverk. Innholdet i opplæringsprogrammet handler hovedsakelig om ivaretagelse av fosterbarnet. Ivaretagelse av fosterforeldres egne barn er inkludert, men det har blitt påpekt at det varierer mellom fosterhjemtjenestene hvordan de gjør dette (Øyre, 2012).

PRIDE-grunnopplæring ble evaluert i 2007 og 2014 (Havik, 2007; Stefansen og Hansen, 2014). I begge evalueringene ble det gjennomført spørreundersøkelse blant fosterforeldre som hadde gjennomført et PRIDE-kurs. En av hovedkonklusjonene er at fosterforeldre etterspør et større fokus på konsekvenser av fosterhjems plassering for egen familie og ivaretagelse av fosterfamiliers egne barn (ibid.).

For å møte noen av behovene for å forberede fosterhjemmenes egne barn på det kommende oppdraget, ble det i 2012-2013 utviklet en «familiesamling» i PRIDE grunnopplæring. Målsettingen er å involvere barna så tidlig som mulig i prosessen, og dermed også bidra til å forberede dem på den forestående oppgaven. Målgruppen for «familiesamlingen» er barn mellom 5 og 15 år. Disse barna møter i tillegg PRIDE-lederne til samtaler (Skauge, 2014). Familiesamlingen beskrives nærmere i kapittel 2.

Det finnes også veiledningstilbud som fosterhjemmene kan søke om. I Oslo tilbyr for eksempel fosterhjemtjenesten veiledning om hvordan oppgaven som fosterforeldre kan påvirke familien. Norsk fosterhjemsforening har dessuten utarbeidet et eget informasjonshefte rettet mot fosterfamiliers egne barn om hvordan det er å være fosterfamilie.

Bufdir tok høsten 2017 initiativ til å prøve ut et nytt tilbud for oppfølging/veiledning av barna i familien etter at de har fått fostersøsken. Tilbudet er kalt «Kurs for oss som har fostersøsken» og baserer seg på gruppesamlinger for barn i aldersgruppene 8-12 år og 12-16 år. Det er fire gruppesamlinger totalt, hvorav den siste er med foreldre og barnevernstjenesten. På samlingene skal barna ved hjelp av ulike metodikk snakke om sine erfaringer og følelser knyttet til å ha fostersøsken. Man skal også gi barna en arena hvor de blir hørt, og hvor veilederne kan fange opp barnas utfordringer. Tanken er at det nye gruppetilbudet skal være en oppfølging av familiesamlingen og barnesamtalen under 3. hjemmebesøk i PRIDE. Barneverntjenesten er inkludert i prosessen ved at de informeres om gruppetilbudet når de starter opp og ved at saksbehandlere for fosterfamilie deltager på den siste samlingen. Formålet er at barneverntjenesten skal kunne ivareta barna i familien videre. Gjennom forberedelse og oppfølgingstilbud ønsker Bufdir å bidra til at barna blir bedre rustet til å håndtere den store omveltningen som oppstår når de får fostersøsken og å legge til rette for at hele fosterfamilien er bedre rustet til fosterhjemsoppdraget.

1.4 Problemstillinger

Formålet med oppdraget har vært to-delt. Vi har vurdert om «familiesamlingen» i PRIDE forbereder barna til fosterhjemsoppdraget slik målsettingen er og om det eventuelt er noen grupper som ikke fanges opp i denne modellen. Videre har vi fulgt utprøvingen av

det nye tilbudet med oppfølgingsgrupper for egne barn i fosterhjem. Vi har sett forberedelsesfasen og oppfølgingen i sammenheng og på bakgrunn av dette foreslått en modell for oppgaveløsning.

I tillegg har vi undersøkt hvilke andre kunnskapsbaserte modeller/manualer som blir brukt i oppfølgingen av fosterfamiliers egne barn og vurdert om det er andre modeller som kan være hensiktsmessige å bruke.

En målsetting med utprøvingen har vært å få kunnskap om det nye gruppetilbudet dekker målgruppens behov for å få formidlet sine egne erfaringer med å ha fostersøsken.

Prosjektet har hatt følgende problemstillinger:

- 1) *Hvordan fungerer familiesamlingen i PRIDE med tanke på å forberede barna på fosterhjemsoppdraget?*
 - Hvilke behov har målgruppa (biologiske barn)?
 - Hvordan dekker familiesamlingen målgruppas behov?
 - Opplever barna at de får formidlet egne tanker og spørsmål?
 - Opplever de at de blir godt forberedt på å få fostersøsken?
 - Er det grupper som ikke fanges opp i familiesamlingene i PRIDE?
- 2) *Hvordan fungerer den nye modellen med oppfølgingsgrupper for biologiske barn i fosterhjem?*
 - Hva legges vekt på i veiledningen? Hvordan implementeres modellen?
 - Hvilke behov har målgruppa?
 - Dekker modellen målgruppens behov?
 - Opplever barna at de får formidlet egne tanker og spørsmål?
 - Hvilke erfaringer har barna og veilederne?
 - Hvilke erfaringer har foreldre, barneverntjenestene?
 - Opplever barna som får veiledning det som mer positivt å være fostersøsken enn barn som ikke har fått veiledning/oppfølging?
 - Hva fungerer bra, og hva er forbedringspunkter?
- 3) *Hvordan fungerer forberedelse gjennom familiesamlingen i PRIDE og det nye tilbudet om oppfølging/ sammen?*
 - Hva er god modell for oppgaveløsning/arbeidsfordeling mellom de to modellene?
- 4) *Hvilke andre kunnskapsbaserte modeller brukes i oppfølging av biologiske barn i fosterhjem?*
 - Hva er erfaringene med andre modeller?

1.5 Forskningsdesign og metode

Evalueringen er gjennomført som følgeforskning. Det har gitt mulighet for løpende dialog mellom forskningen og prosjektet. Vi har hatt mulighet til å gi tilbakemeldinger til de som har vært involvert i forsøket, og kunnet diskutere foreløpige funn og analyser med dem.

For å gi innspill og tilbakemeldinger om funn har vi i løpet av utprøvingen arrangert et samlings/workshop hvor vi har lagt frem og diskutert funn med ansatte i Bufetat/Bufdir (se omtale i avsnitt 1.6.5). I tillegg har vi deltatt på jevnlig statusmøter med ansatte i Bufetat/Bufdir og Oslo kommune som har vært ansvarlige for at forsøket blir gjennomført.

I følgeforskningen har vi lagt vekt på å inkludere et tydelig barne- og veilederperspektiv. For å sikre et tydelig **barneperspektiv** har vi i analyse og rapport lagt vekt på å sørge for at barnas opplevelser og erfaringer kommer tydelig fram. For å sørge for et tydelig **veilederperspektiv** har vi fulgt utprøvingen av modellen tett, og sørget for kontinuitet i dialogen med dem som har ansvar for veiledningen gjennom prosjektperioden. Dette har vi gjort gjennom observasjon og intervjuer.

Evalueringen er hovedsakelig basert på observasjon, intervjuer og en spørreundersøkelse. I tillegg har vi gjennomført litteratur- og dokumentstudier. Vi har intervjuet barn/unge som deltar i samlinger og foreldrene deres, veiledere fra Bufetat, ledere for fosterhjemtjenester, medarbeidere fra Bufetats spisskompetansemiljø og ansatte i barneverntjenestene. I tillegg har vi sendt ut en spørreundersøkelse til foreldre til barn som har deltatt i veiledningssamlingene.

Utvalg og rekruttering

Vi har fulgt utprøvingen av gruppetilbudet «Kurs for oss som har fostersøsken» i Bufetats region Øst og region Vest, samt i Oslo kommune. Vi har også observert PRIDE familiesamlinger i to av regionene. I alle regionene har vi observert ved samlinger, intervjuet medarbeidere i fosterhjemtjenestene, intervjuet barn og foreldre og intervjuet medarbeidere i barneverntjenestene.

Gruppetilbudet er også gjennomført i region Sør. Disse samlingene har vi ikke fulgt, men vi har inkludert foreldre som har hatt barn som har deltatt i samlingene, i en spørreundersøkelse.

I prosjektet har vi bidratt i å utarbeide invitasjoner og gi informasjon til familier som har deltatt.

Hvor generaliserbare er resultatene?

Vi har intervjuet de fleste barna og ungdommene som har deltatt på «Kurs for oss som har fostersøsken», og vært i kontakt med omtrent halvparten av foreldrene. Antallet informanter/respondenter er ikke høyt nok til at resultatene kan defineres som generaliserbare i statistisk forstand. Men vi vurderer at det er flere faktorer som styrker resultatenes overførbarhet. Vi finner stor enighet blant informantene om kursets betydning og vi finner at kurset bygger på tidligere forskning om hvilke behov fostersøsken har. Samlet gjør dette at det er grunn til å anta at kurs med lignende innhold gitt til den samme målgruppen vil gi gode resultater.

1.6 Datainnsamling

1.6.1 Observasjon og intervjuer ved samlingene - barna

Observasjon ved samlingene har vært en viktig datakilde. Vi har observert ved familiesamlinger og ved samlinger som var del av det nye gruppetilbudet. Observasjonen har gitt oss omfattende innsikt i hvordan samlingene er gjennomført og hvordan barna og ungdommene deltar i samlingene. Vi har totalt observert 14 samlinger. To av disse var familiesamlinger. De øvrige var samlinger som var del av det nye gruppetilbudet.

Vi har som nevnt lagt vekt på å inkludere et barneperspektiv i evalueringen. Vi har fått innsikt i barnas behov for oppfølging, både gjennom observasjon på samlinger og gjennom intervjuer. Vi har gjennomført enkelte individuelle intervjuer med barna, men de fleste intervjuene er gjennomført i gruppe. Totalt har ca. 12 barn deltatt i intervjuer om familiesamlingen og ca. 50 har deltatt i intervjuer om det nye gruppetilbudet. Det innebærer at de fleste av barna/ungdommene som deltok i det nye tilbudet har vært med på intervjuene. Tema for intervjuene har først og fremst vært hva de syns om samlingene, hva som har vært bra og hva som eventuelt kunne vært annerledes. Intervjuene er gjennomført i etterkant av familiesamlingen og i forbindelse med samling tre eller fire av det nye gruppetilbudet (Kurs for oss som har fostersøsken).

Gjennom å delta på samlingene har vi fått god innsikt i hvordan barna har opplevd å få et fostersøsken, hva de opplever som utfordringer og hva som er endret for dem i den nye familiesituasjonen.

1.6.2 Intervjuer og spørreundersøkelse - foreldrene

Vi har intervjuet 11 foreldre til barn/ungdom som har deltatt i familiesamlinger og på «Kurs for oss som har fostersøsken». Enkelte av foreldrene er intervjuet i forbindelse med samlinger de har deltatt i, men de fleste er intervjuet på telefon i etterkant av samlingene. Vi har intervjuet alle foreldre som samtykket til å bli intervjuet og som vi greide å nå på mail eller telefon. Tema for intervjuene har vært erfaringer fra familiesamlinger/kurs, behov for forberedelser og veiledning hos barna, forventninger, hvordan de mener barna har opplevd samlingene og hva som har vært viktig. Vi har også spurt om foreldrene opplever endringer hos egne barn og i forholdet de har til fostersøsken etter kurset.

Spørreundersøkelse til foreldrene

Vi har gjennomført en kort spørreundersøkelse til foreldrene som har barn som har deltatt i «Kurs for oss som har fostersøsken». Denne spørreundersøkelsen er sendt ut til foreldrene via veilederne som har hatt samlingene. Det vil si de har sendt ut en mail med informasjon om undersøkelsen og en link til spørreundersøkelsen. Foreldrene kunne trykke seg inn på linken, og spørreundersøkelsen ble sendt tilbake til oss. Spørreundersøkelsen er sendt ut til alle foreldre, også den foreldregruppen som har deltatt på kurs som ikke har vært fulgt av forskere. Totalt ble undersøkelsen sendt ut til 60 respondenter. Det innebærer at en av foreldrene til alle barna har fått undersøkelsen. Halvparten av disse svarte på undersøkelsen.

Temaene for spørreundersøkelsen har vært vurdering av familiesamlingen i PRIDE, hvilket utbytte de selv/som familie har fått av «Kurs for oss som har fostersøsken», hvilket utbytte de oppfatter at barna har fått av tilbudet, vurdering av de ulike temaene og vurdering av opplegget for samlingene (hyppighet og varighet). Vi har også stilt spørsmål om hvorvidt egne barn trives med å være fostersøsken. Dette spørsmålet har vi stilt for å kunne sammenligne med en undersøkelse som NOVA (2014) har gjort tidligere.

1.6.3 Intervjuer med Bufetat

Veiledere

I alle regionene har vi intervjuet veiledere fra familiesamlinger (PRIDE) og det nye gruppetilbudet. Tema for intervjuene har vært hvordan de legger opp samlingene, hvilke erfaringer de har fra gjennomføringen, hvordan de syns samlingene fungerer for ulike

grupper barn, hva som har fungert bra og hva som har vært utfordrende. Vi har også spurt om hvilke erfaringer de ønsker at deltakerne skal få og hvordan de opplever og vurderer responsen fra deltakerne. Erfaringer med informasjons- og veiledningsbehov i målgruppen har også vært tema samt hvordan de opplever at gruppetilbudet svarer på disse behovene.

Spisskompetansemiljø for opplæring og gruppeveiledning av fosterhjem

Spisskompetansemiljø for opplæring og gruppeveiledning av fosterhjem (avdeling under Fosterhjemtjenesten Bufetat, region sør) har et nasjonalt ansvar for opplæring, kvalitetssikring og veiledning for faglig praksis i tjenestene knyttet til opplæring og gruppeveiledning fosterhjem. Det er denne avdelingen som har hatt ansvaret for det nye gruppetilbudet. Modellen er tidligere utviklet av to senior PRIDE-ledere og er i prosjektperioden revidert og kvalitetssikret i et samarbeid mellom spisskompetansemiljøet og de to senior PRIDE-lederne.

Vi har intervjuet de som har hatt ansvar for å utvikle modellen. Temaer har blant annet vært hva som er bakgrunnen for utvikling av gruppetilbudet, hvilke faktorer det er lagt vekt på i utviklingen av tilbudet, hvilket informasjons- og kunnskapsgrunnlag utformingen er basert på og hvilke andre typer modeller for veiledning de har kjennskap til. Videre har vi stilt spørsmål om synspunkter/erfaringer med familiesamlingen i PRIDE og hvordan familiesamlingen og det nye gruppetilbudet er tenkt å bygge på hverandre og brukes i sammenheng. Vi har også undersøkt hvilken opplæring og oppfølging som er gitt til veiledere på det nye gruppetilbudet.

Ansatte i fosterhjemtjenestene og veiledere

Vi har intervjuet ledere for fosterhjemtjenestene i de tre utvalgte regionene samt veiledere som har ansvar for familiesamlingene i PRIDE og for gruppetilbudet «Kurs for oss som har fostersøsken». Lederne for fosterhjemtjenestene er intervjuet om hvilke erfaringer de har med informasjons- og veiledningsbehov hos fosterfamiliers egne barn, erfaringer med familiesamlinger i PRIDE, og om forventninger og synspunkter på det nye gruppetilbudet.

Vi har også vært til stede på deler av de to opplæringssamlingene som Bufetat har gjennomført for å lære opp veilederne.

1.6.4 Intervjuer med barneverntjenestene

Vi har intervjuet medarbeidere fra syv barneverntjenester om erfaringer med familiesamlingen i PRIDE og om erfaringer med «Kurs for oss som har fostersøsken». Tema for intervjuene har vært synspunkter på familiesamlingen i PRIDE, gruppetilbudet, og betydning av disse aktivitetene for barneverntjenestens oppfølging av familier. Andre tema har vært hvilken kontakt barneverntjenesten har med fosterfamiliens egne barn og synspunkter på oppfølgingsbehov.

Barneverntjenestene som følger fosterhjemmene som har barn som deltar på kurset har vært invitert til å delta på den siste av samlingene. Totalt har syv medarbeidere deltatt.

1.6.5 Samlinger/workshop for å formidle erfaringer

Vi har arrangert to dialogsamlinger/workshops med praksisfeltet og Bufdir for å presentere våre funn og få tilbakemeldinger på disse funnene. Den første samlingen ble gjennomført etter at regionene var ferdig med samling 2 eller 3 av «Kurs for oss som har fostersøsken» - det vil si etter at tilbudet hadde vært forsøkt ut i en periode. Denne samlingen var en del av Bufetats erfaringsamling for veilederne. På denne første samlingen deltok veiledere og ledere fra fosterhjemtjenestene.

Den andre dialogkonferansen ble gjennomført etter at utprøvingen var ferdig og vi hadde analysert våre funn. Formålet med samlingen var å få innspill og tilbakemeldinger til våre vurderinger og funn. På denne siste samlingen ble også seks barneverntjenester invitert. Av disse deltok to. Vi ønsket å inkludere barnevernet for å få deres erfaringer og synspunkter.

1.6.6 Kartlegging av andre veiledningsmodeller

I oppdraget skulle vi også innhente og sammenstille kunnskap om andre kunnskapsbaserte modeller/manualer som blir brukt i oppfølgingen av fosterfamiliers egne barn og gi en anbefaling av den/de best egnede modellene.

I intervjuer med Bufdir og Bufetat har vi spurt hvilke andre kunnskapsbaserte veiledningsmodeller de kjenner til og som er sammenliknbare med det gruppetilbudet som er prøvd ut. Vi har også gjort litteratursøk i dansk, svensk og engelskspråklig litteratur etter relevante modeller og eventuelle evalueringer av disse. Vi har funnet svært lite som handler om oppfølging av fosterforeldrenes egne barn. Vi har derfor undersøkt enkelte oppfølgingsmodeller som brukes overfor barn/søsken i familier som er i situasjoner eller har utfordringer som kan relateres til det å ha et fostersøsken. Vi har drøftet innrettingen av Bufetats gruppetilbud opp mot hvordan disse modellene er lagt opp og fungerer.

2 Forberedelser til å bli fosterfamilie

De siste årene er det blitt mer vektlagt å trekke hele familien inn i forberedelsen til å bli fosterhjem. I rekrutteringsprosessen fremheves det at man rekrutterer fosterfamilier, ikke kun fosterforeldre. I PRIDE-opplæringen vektlegges også fosterforeldrenes egne barn i større grad enn tidligere, slik at fosterforeldrene skal bli mer bevisste på egne barns behov i prosessen. Det varierer likevel fra familie til familie hvilken forberedelse den enkelte fosterfamilie og deres egne barn får. Særlig ved plasseringer i slekt og nettverk, kan prosessen gå raskt og uten at fosterfamilien blir godt forberedt på hva det vil si å ha et fosterbarn.

I dette kapitlet beskriver vi hva forberedelsene til det å bli fosterhjem består i og hvilke erfaringer fosterforeldre, barneverntjeneste og fosterhjemtjeneste har med forberedelsesaktiviteter. Vi ser særlig på hvordan familiesamlingen i PRIDE fungerer som forberedelse for fosterforeldrenes egne barn.

2.1 Forberedelser for fosterforeldrenes egne barn – PRIDE familiesamlinger og samtaler i hjemmet

Forberedelsene for fosterforeldrenes egne barn til det å bli fosterfamilie består av PRIDE familiesamlinger og samtaler mellom barneverntjenesten eller fosterhjemtjenesten og barna. I tillegg vektlegges temaet ved flere anledninger gjennom PRIDE grunnkurs til vordende fosterforeldre.

De fleste familier som blir fosterfamilier får tilbud om PRIDE-opplæring. Når fosterhjemtjenesten rekrutterer fosterfamilier, følger foreldrene PRIDEs kursløp før plassering. Ved plassering i slekt eller nettverk, er det vanlig med PRIDE kurs for fosterforeldrene i etterkant av plassering. Det har sammenheng med at disse plasseringene ofte skjer raskt. Mange steder tilbys en tilpasset variant av PRIDE for fosterfamilier i slekt og nettverk. Beskrivelsene i de neste avsnittene bygger på PRIDE-manualen og samtaler med fosterhjemtjenesten og spisskompetansemiljøet i Bufetat.

PRIDE-modellen og forberedelser for fosterforeldrenes egne barn

PRIDE grunnkurs består av 10 samlinger og en familiesamling som skal gi opplæring til potensielle fosterfamilier. PRIDE-opplæringen er også en gjensidig vurderingsprosess der familien skal vurdere om det passer for dem å bli fosterfamilie og der fosterhjemtjenesten skal vurdere om familien er egnet. Gjennom individuelle og gruppebaserte øvelser blir sentrale temaer knyttet til det å bli fosterfamilie tatt opp. Temaene dreier seg blant annet om å møte barn med trygghet, gi god omsorg, å håndtere forandringer i hverdagen og å håndtere tap. Grunnkurset omfatter også en familiesamling der fosterforeldrenes egne barn deltar.

De siste årene har det vært fokus på å trekke fosterforeldrenes egne barn mer inn i prosessen knyttet til det å bli fosterhjem. Allerede ved første treffpunkt skal PRIDE-leder diskutere med foreldrene hvordan barna skal involveres i den gjensidige vurderingsprosessen. Tanken er at ved å ha fosterfamiliens egne barn som tema helt fra

første kontakt med familien vil foreldrene bli bevisste på at de også skal ta en beslutning på vegne av sine barn. Ett av de konkrete grepene som ble gjort for å trekke inn egne barn var å etablere familiesamlingen i PRIDE. Samlingen ble del av PRIDE-kurset i 2013. I malen for PRIDE-opplæringen heter det:

Grunntanken i PRIDE-opplæringen generelt og i familiesamlingen spesielt er å rekruttere og ha opplæring for nye fosterfamilier. Dette gjøres ved å rette søkelyset på hele familiesystemet heller enn å tenke egne samlinger for barna. Derfor arrangeres en egen felles samling for foreldre og barn – en familiesamling,

I prosjektet har vi observert to familiesamlinger. Vi beskriver disse nærmere i avsnitt 2.3. I familiesamlingen skal altså barna trekkes eksplisitt inn i prosessen. I tillegg tematiseres fosterforeldrenes egne barn på flere av de andre samlingene, og PRIDE-håndboka beskriver hvordan temaet egne barn kan knyttes opp til de ulike kurstemaene. Et nytt tema i samling 7 er hvordan familiens egne barn kan påvirke stabilitet. Egne barn er også tema i livsboka - en skriftlig oppgave som foreldrene jobber med mellom samlingene. Her skal foreldrene blant annet beskrive barna i familien (væremåte, personlighet, sterke sider, vansker), og de skal beskrive hvordan de arbeider med å stimulere barnas utvikling.

På den siste PRIDE-samlingen deltar et panel med ulike personer som skal svare på spørsmål som familiene har. I panelet sitter en person som har eller har hatt et fostersøsken, en person som har vært fosterforelder, representant for barnevernet og andre relevante roller. I panelsamlingen inviteres hjemmeboende ungdommer med, og de inviteres også til å forberede spørsmål til panelet.

I PRIDE-håndboka er familiemedlemmenes plass i hjemmebesøkene beskrevet. Det er understreket at alle familiemedlemmene som tilhører familien inngår i den gjensidige vurderingsprosessen. Alle, også barna, skal delta på ett eller flere hjemmebesøk/samtaler. Barn som bor i familien skal inngå i den gjensidige vurderingen, og skal delta i familiesamlingen og påfølgende hjemmebesøk. På hvilken måte barna skal delta avhenger av alder og modenhet.

Familiesamlingen skal legge et grunnlag for oppfølgingssamtaler. De skal bidra til å bevisstgjøre foreldre og presentere temaer som kan tas videre opp senere.

Til sammen skal det foretas fire hjemmebesøk eller samtaler, ett før, to mellom og ett etter kurssamlingene i løpet av grunnkurset. På det andre hjemmebesøket, etter familiesamlingen, skal man blant annet diskutere familiekulturen. Dette skal gjøres sammen med barna og med utgangspunkt i temaene fra familiesamlingen. Sammen med barna skal en også vurdere familiens følsomhet for forandringer. Det skal i tillegg gjennomføres en egen samtale med barna som bor hjemme (hvis de ikke er veldig små). Som forberedelse til samtalen fyller barnet ut et egenpresentasjonsskjema. Barnet fyller det ut alene eller sammen med en voksen. Skjemaet fungerer også som en mal for samtaler med barna. Temaer i egenpresentasjonen handler om barnet, hva han eller hun liker å gjøre hjemme, på skolen/i barnehagen, hva som gjør barnet glad og sint eller lei seg. I tillegg er det en spørsmålsbolk hvor barnet blir spurt om han eller hun kunne tenke seg at det flytter et barn til inn i familien, og hva slags barn som vil passe best inn i familien i så fall. Hva som tematiseres i samtalene med barna vurderes i den enkelte situasjon og ut fra den kunnskapen PRIDE-leder har fått om familien. Det er også anledning til at barna kan stille spørsmål. I tillegg skal foreldrene få veiledning i hvordan de kan snakke videre med barna hjemme om det å bli fosterfamilie.

Samtalen med barnet kan også gjennomføres i forbindelse med et tredje hjemmebesøk. PRIDE-leder vurderer selv om barnet skal ha egne samtaler i forbindelse med flere hjemmebesøk. Noen ganger, særlig dersom barnet er veldig usikker på om det passer å få et fostersøsken, gjennomføres flere samtaler med barnet.

I PRIDE-håndboka er det beskrevet hvordan PRIDE-lederne skal sikre at barnet medvirker i prosessen, og det er konkrete tips til hvordan samtaler med barna kan gjennomføres, slik som ulike samtaleteknikker og hvordan temaer kan presenteres for barna. Etter avtale med foreldre kan det også innhentes referanser for barna i form av samtaler med lærer eller barnehageansatt.

I PRIDE-rapporten som utarbeides etter endt opplæringsløp, skal barnas synspunkter komme frem. PRIDE-leder skal kommentere hvordan familien har evnet å inkludere egne barn i prosessen. Momenter fra referansene for barna kan også omtales. I PRIDE-håndboka trekkes det imidlertid frem at anbefaling om en familie som fosterforeldre svært sjelden baserer seg på utfallet av samtaler med barna. Barna får vite at det er de voksne som vil ta beslutningen, men at det er viktig at de snakker videre med foreldrene sine om det å bli fosterhjem etter samtalen med PRIDE-leder.

Erfaringer med forberedelser for fosterforeldrenes egne barn i PRIDE

Spørreundersøkelsen vår til foreldre viser at totalt er det litt over en tredjedel som har deltatt på familiesamling i PRIDE. Blant de som er blitt fosterfamilie i løpet av de par siste årene er det imidlertid rundt to tredjedeler som har deltatt. Det er litt under halvparten som oppgir at fosterhjemtjeneste eller barneverntjeneste har hatt samtaler med egne barn før de ble fosterhjem, men også her er det forskjeller knyttet til når respondentene ble fosterhjem: Blant de som er blitt fosterfamilie i løpet av det siste året, har over halvparten hatt en slik samtale. Det er altså, naturlig nok, flere som har deltatt i de forberedende aktivitetene som omhandler egne barn, de siste par årene.

Fosterhjemtjenestene erfarer at det er veldig ulikt hvordan familiesamlingene fungerer, og at de kan og bør tilpasses deltakerne. Det er et mål at samlingene skal bidra til å involvere barna, og at temaene som tas opp, skal diskuteres videre hjemme med barna.

Representanter for spisskompetansemiljøet vurderer at det er gjort store endringer de siste årene, både i opplæringen av fosterforeldre og i PRIDE-manualen, som skal sikre fosterfamiliers egne barns medvirkning og involvering. Det er konkrete tips i manualen til hvilke spørsmål som er relevante knyttet til egne barn i hver av opplæringssamlingene. Ifølge spisskompetansemiljøet, er spørsmålet i hvilken grad opplegget tas i bruk og hvordan det gjennomføres i praksis. Én av informantene fra fosterhjemtjenesten stilte også spørsmål ved hvordan møtene med fosterfamiliers egne barn gjennomføres, og om møtene først og fremst tjener til at saksbehandler/PRIDE-leder skal kunne observere hvem barna er eller om det også skapes rom for at barna skal kunne mene noe.

2.2 Barneverntjenestens involvering av familiens egne barn ved rekruttering av fosterhjem

En del barneverntjenester, særlig i de store byene, har mye erfaring med å rekruttere fosterhjem selv. Dette gjelder særlig fosterhjem i slekt og nettverk. Det varierer i hvilken

grad fosterhjemtjenesten involveres når barneverntjenesten selv rekrutterer. Inntrykket fra intervjuene er at det er vanlig at fosterfamilier godkjent av barneverntjenestene også går på PRIDE-kurs. Mange av fosterfamiliene som rekrutteres av kommunene selv er fosterfamilier i slekt og nettverk. Disse deltar som regel på PRIDE-kurs i etterkant.

I intervjuer med barneverntjenestene spurte vi hvordan de involverer fosterforeldrenes egne barn og forbereder dem på oppdraget. Saksbehandlerne i et par av tjenestene fortalte at de er nøye med å snakke med barna før plassering. Formålet er at det ikke skal bli store belastninger for barna og at de skal bli hørt dersom de ikke ønsker å få et fostersøsken. Flere av barnevernstjenestene fortalte at de har et egenpresentasjons-skjema som barna fyller ut eller tenker gjennom før barneverntjenesten kommer på hjemmebesøk. De samme temaene tas opp i samtalen. Temaene dreier seg blant annet om hva barna liker å gjøre, hva de får lov til å bestemme, hva de gjør hvis de blir sinte og hva som gjør dem lei seg. Det er også spørsmål om hva de tror blir annerledes hvis de får et fostersøsken, og hvordan det blir å dele mamma og pappa med et annet barn. Spørsmålene er generelle, men forsøkes tilpasses det enkelte barn og hva de er opptatt av. Barna velger selv om de vil snakke med saksbehandler alene. Noen ganger starter samtalen med at foreldrene er med og så gjennomføres siste del med barnet alene. Slik vi forstår det, er rutinene ved disse barnevernstjenestene ganske like det som ligger i PRIDE-modellen.

Én av informantene presiserte at barnevernstjenesten også skal vurdere om det barnet som eventuelt skal flytte inn matcher fosterfamiliens eget barn. Informasjonen og spørsmålene fra barnevernstjenesten bør derfor tilpasses utfordringene og behovene til det enkelte fosterbarnet.

Inntrykket fra intervjuene er imidlertid at det varierer mye mellom barnevernstjenestene og den enkelte saksbehandler hvor mye bevissthet og kapasitet de har når det gjelder å involvere fosterforeldrenes egne barn. Et element som virker inn på barnevernstjenestenes forberedelsesfase for fosterforeldrenes egne barn er barnevernstjenestens tidspress og kapasitet. En barnevernstjeneste fortalte at det for barnevernstjenesten var viktig å få det enkelte fosterbarn så raskt som mulig ut av beredskapshjemmet og inn i et ordinært og varig fosterhjem. Dette gjorde at det ble lite fokus på fosterforeldrenes egne barn i forkant.

Én av barneverntjenestene formidlet at fosterfamilien ofte var veldig motivert for å bli fosterfamilie - «de blir verpeklare» - og at foreldrene dermed var lite mottakelige for å diskutere det som kunne bli vanskelig.

Hvem får *ikke* tilbud om PRIDE familiesamling?

Ved plassering i slekt og nettverk er det sjelden at foreldrene går PRIDE-kurs før plassering. Plasseringen skjer som regel raskere enn i en ordinær rekrutteringsprosess, og familien får kortere tid på å bestemme seg. Fosterhjem i slekt og nettverk rekrutteres både av barnevernstjenesten og fosterhjemtjenesten, men når barnevernstjenesten rekrutterer er det ofte slik at disse er i slekt/nettverk. I region vest har det vært en egen satsing på å rekruttere fosterhjem i slekt og nettverk. Blant fosterhjemmene som er rekruttert i region vest de siste årene er omtrent halvparten i slekt og nettverk.

Fosterhjem i slekt og nettverk får som regel tilbud om å delta i en egen PRIDE-opplæring *etter* plassering. I denne kursrekken er det ikke en egen familiesamling, men et av temaene som tas opp på kurset omhandler familierelasjoner i endring – både relasjon til egne barn, men også det at relasjon til fosterbarn og slekten endrer seg.

Som beskrevet over, varierer det hvordan og hvorvidt barnevernstjenesten trekker inn fosterforeldrenes egne barn i forkant av plassering. Et par av informantene trekker frem at denne gruppen ofte er lite forberedt, og at plassering i slekt kan være særlig utfordrende for fosterforeldrenes egne barn, nettopp fordi slektsrelasjoner endrer seg. For eksempel kan to kusiner bli fostersøstre. Det kan også være spørsmål knyttet til forhold til besteforeldre og andre relasjoner som barna må dele på en annen måte enn tidligere. Selv om barna kjenner hverandre fra før, kjenner de hverandre ikke i en hverdagssituasjon. Både foreldre og barn kan i tillegg føle seg forpliktet til å si ja siden det dreier seg om et barn som de kjenner. Én av informantene sier at «det er lettere å være ærlig på hva man ønsker når det ikke er et konkret barn.»

2.2.1 Oppsummering

Det er gjort store endringer de siste årene i opplegg for opplæring og veiledning av fosterforeldre, som skal sikre fosterfamiliens egne barns medvirkning og involvering. Samtidig er det ulikt hvordan dette gjennomføres i praksis. Fosterhjemtjenestene erfarer også at det er ulikt hvordan familiesamlingene fungerer og at de kan og bør tilpasses deltakerne.

Når det gjelder fosterfamilier som rekrutteres av barneverntjenesten, er inntrykket at det varierer mye mellom barneverntjenestene og den enkelte saksbehandler hvor høy bevissthet og kapasitet de har når det gjelder å involvere fosterforeldres egne barn.

Blant foreldrene i vår undersøkelse svarer litt over en tredjedel at de har deltatt på familiesamling i PRIDE, men blant de som er blitt fosterfamilie i løpet av de par årene er det rundt to tredjedeler som har deltatt. Det er litt under halvparten som oppgir at fosterhjemtjeneste eller barneverntjeneste har hatt samtaler med egne barn før de ble fosterhjem.

2.2.2 Familiesamlingen i PRIDE

Formål med familiesamlingen

Familiesamlingen holdes tidlig i et PRIDE-kurs, for eksempel mellom 3. og 4. samling - før andre hjemmebesøk. Samlingen er en felles samling for de potensielle fosterforeldre og deres barn. Den er tilpasset barn i skolealder, men foreldre kan selv vurdere om de ønsker å ta med yngre barn.

Formålet med familiesamlingen, slik det er beskrevet i PRIDE-håndboka, er å ivareta prinsippet om barns medvirkning og gi foreldrene videre verktøy for å kunne snakke med barna/ungdommene sine.

I familiesamlingen er det familieoppgaver som kan bidra til at familien får i gang samtaler og blir bevisstgjort på hvem de er som familie; sine styrker og begrensninger. Dersom det er vanskelig å få gjennomført egne familiesamlinger, kan oppgavene benyttes som hjemmeoppgaver.

Målene for familiesamlingen slik de er beskrevet i manualen, er:

- Gi informasjon til fosterforeldrenes egne barn.

- Ta barna med i PRIDE-prosessen og vise dem at de er en del av «fosterhjemsprosjektet». Å sette i gang vurderingsprosessen i familien som helhet.
- Ha fokus på temaet «Forandringer».

Gjennom samlingen skal foreldrene få bedre forståelse av hvordan familiens egne barn blir påvirket av en fosterhjems plassering og forstå betydningen av å involvere egne barn i beslutningen om å bli fosterfamilie. Foreldrene skal også bli bevisst på egne barns behov for støtte og oppfølging.

Observasjon av to familiesamlinger

På den ene av samlingene vi observerte var det veldig spredning i alder på barna. Den aller minste var baby, og rundt halvparten var under skolealder. Tre-fire var i barneskolealder, et par i ungdomsskolealder og to var 17-18 år.

Samlingen består av en kombinasjon av presentasjoner og spørsmål/samtaler i plenum og gruppeoppgaver som hver familie løser sammen.

I starten av samlingene som vi observerte, presenterte kursholderne seg og fortalte om programmet for samlingen. De la vekt på at det skulle være en hyggelig stund sammen med familien. Familiene ble invitert til å spise lunsj sammen på hotellet i forbindelse med samlingen.

Familiene satt samlet - én eller to familier ved hvert bord.

I PRIDE-håndboka er det ulike aktiviteter som kan velges som hovedaktivitet for familiene. I begge samlingene vi observerte var det valgt at familiene skulle lage familieskjold. Et familieskjold skal vise med symboler hvem familien er og hva de står for. Som innledning til oppgaven ble det vist frem ulike kommunevåpen og eksempler på familieskjold som var laget på tidligere samlinger. Familiene fikk i oppgave å snakke sammen om hva som er typisk for familien, hva de liker å drive med og hva som holder dem sammen. De skulle samarbeide om å tegne på familieskjoldet eller klippe ut bilder fra magasiner som kunne illustrere hvem de er. Det ble satt av en time til oppgaven og familiene fikk utdelt fargeblyanter, ukeblader de kunne klippe ut bilder fra og store ark.

Det varierte hvor engasjerte barna og ungdommene var i oppgaven. De minste barna mistet relativt fort konsentrasjonen. Blant barna i skolealder og ungdom deltok de fleste aktivt - i alle fall etter at foreldrene hadde jobbet litt med å få dem i gang. En del virket som de tenkte veldig på hva som binder familien sammen. Hovedinntrykket er at oppgaven engasjerte foreldrene og barna – på tvers av alder. På skjoldene tegnet eller limte familiene inn bilder av hva de liker, som ulike aktiviteter, matretter, hvor de liker å reise og kjæledyr de har. Noen av familiene diskuterte også verdier og tegnet symboler for kjærlighet og omsorg. Hver familie presenterte familieskjoldet sitt for de andre, og på den ene samlingen var det ungdommene som ble bedt om å forklare sin families skjold.

Kursholderne tok opp to hovedtemaer i plenum på samlingen. Det ene var hvorfor noen barn må bo i fosterhjem. Familiene fikk noen minutter til å snakke sammen hver for seg og oppsummerte i plenum. Kursholderne forklarte litt mer om prosessen rundt plassering av barn i fosterhjem, og det var anledning til å stille spørsmål. Det andre temaet var hva som blir endringer når et fosterbarn flytter inn. På den ene samlingen vi observerte fortalte en av kursholderne om egne erfaringer med å bli fostermor, hvordan hennes egne barn hadde reagert og hva som hadde vært vanskelig. På den andre samlingen var det en som selv hadde vært fostersøster som fortalte hvordan hun hadde hatt det. Også her var det mulighet til å stille spørsmål.

På de samlingene vi deltok på, var foreldrene mest aktive. På den ene av samlingene var det knapt noen av barna som stilte spørsmål eller svarte på spørsmål; det var foreldrene som førte ordet. I den andre samlingen var det et par av de eldste ungdommene som svarte på spørsmål i plenum. I delene hvor det ble gitt informasjon eller diskutert i plenum, var det flere av barna som vred på seg og var ukonsentrerte, men historiene fra fostermor og fostersøster i panelet var tydelig engasjerende. Selv om de ikke hadde noen spørsmål, så vi at barna og ungdommene fulgte godt med – noe vi oppfatter som et tegn på at temaet og formen traff godt.

Samlingen avsluttes med en oppfordring til å snakke med foreldrene om det barna lurer på og plages med, både før de bestemmer seg for å bli fosterfamilie, og etter at de har fått et fostersøsket. Kursholderne nevner også at de kommer til å snakke litt om de samme tingene når de kommer på besøk til familiene igjen.

På den ene av samlingene var det svært stort sprik i alder, noe som gjorde det utfordrende for kursholderne å tilpasse språk og forklaringer slik at alle kunne henge med. På den andre samlingen var den yngste 11 år og den eldste over 18. De to yngste så ut til å miste konsentrasjonen litt innimellom, men samtlige satt stille og veilederne hadde tilsynelatende ikke store utfordringer med å skulle tilpasse form og språk. Det kunne av og til være noe utfordrende å få i gang diskusjoner i plenum om temaene som ble tatt opp.

Hovedforskjellen i gjennomføring av de to samlingene vi observerte, var at det på den ene samlingen var en tidligere fostersøster som fortalte om sine opplevelser. Dette ble trukket frem som positivt. I tillegg er inntrykket at den ene samlingen vektla noe mer å realitetsorientere familiene, ved å fortelle mer, og mer konkret, om hva som kan bli utfordringer.

Det var ganske lite prat mellom familiene underveis i samlingen, og barna ble ikke kjent med hverandre. Samtidig var samlingen og aktivitetene lagt opp slik at familiene hver for seg skulle jobbe med for eksempel familieskjoldet.

Familienes synspunkter på samlingen

Vi har samlet synspunkter fra deltakere på familiesamlingene gjennom intervjuer og spørreundersøkelse.

De som deltok på familiesamlingen, fortalte at de opplevde dette som fint. Barna og ungdommene opplevde å få et innblikk i noe foreldrene deltok på gjennom PRIDE-kursingen. Foreldrene syntes også det var ok å få litt felles informasjon, at aktivitetene var fine og at opplegget var greit tilpasset barna og ungdommene som deltok. Det som voksne og barn trakk frem som mest positivt, var at det var noen som delte egne historier og erfaringer. Foreldrene fortalte at barna syntes den delen var interessant og lærerik. For foreldrenes del ga historien et innblikk i hvordan egne barn kan komme til å reagere på den nye situasjonen:

Veldig positivt å høre fra en som har vært fostersøster, og hva som skjer i huet på barna.

Et par trakk frem at særlig seansen hvor en som har vært fostersøster delte sin historie, hadde bidratt til en bedre forståelse hos barna av hva det vil si å være fosterhjem og

hvilken rolle de som fostersøsken kan få. I tillegg hadde de fått beskrevet utfordringer ved det å være fostersøsken.

Flere trakk imidlertid frem at PRIDE familiesamling blir ganske generell, og at det er vanskelig for barn å sette seg inn i situasjoner de ikke har opplevd før:

Tror de gjør det litt for generelt, det må være spesielt for det barnet som flytter inn. Det er vanskelig for oss voksne også å forholde oss til generell informasjon. Det er viktig å snakke om det konkrete barnet. Det blir aldri sånn som du tror.

Et par etterlyste også litt mer informasjon om hva som kan bli utfordringer når et fosterbarn flytter inn:

Kanskje de kunne brukt litt mer tid til, ikke skremme potensielle fosterforeldre, men kanskje si enda mer om realitetene. Det blir ikke lett i starten. Er det tilfeller hvor man har gitt opp?

Inntrykket er at familiene hadde snakket mye om det å bli fosterhjem i forkant av familiesamlingen. Det var litt ulikt hvor mye ny kunnskap familiesamlingen ga deltakerne. For noen var det momenter de ikke hadde tenkt over før som ble tematisert på samlingen. Én mor forteller om egne barns utbytte av samlingen:

Det var ting de ikke hadde tenkt over, de tenker bare at det er et barn å dulle med, nå skjønnte de mer hva det handlet om. Ikke bare kos og grønne skoger, men de ble ikke redde heller.

Så godt som alle de vi snakket med vurderte opplegget og rammen for samlingen, tilrettelegging for barn i ulike alder og temaene som bra.

Én av de vi intervjuet syntes formålet med samlingen var uklart og oppfattet at det var litt mer nytte for PRIDE-lederne enn for dem som familie:

De som skal matche barn og familier, vi skjønner at de har god nytte av den samlingen

Noen foreldre opplevde arbeidsøkten med å lage familieskjoldet som en uventet familieaktivitet og en oppgave de som familie ikke var vant med. Barna likte det stort sett. En forelder formidlet at det var OK å sette seg ned og snakke om det som binder familien sammen. En forelder mente at å skulle lage et familieskjold på kort tid gjorde at det ble litt forhastet og at ikke alt som ble lagt på skjoldet var like gjennomtenkt. Likevel hadde de skjoldet framme hjemme og tittet på det nå og da.

I spørreundersøkelsen til foreldrene, stilte vi spørsmål om hvor godt familiesamlingen i PRIDE fungerte med tanke på å forberede egne barn på fosterhjemsoppdraget. De aller fleste av de som har deltatt på familiesamling svarer at den fungerte ganske godt. Ingen svarte at den fungerte veldig godt, og det var heller ingen som svarte at den fungerte veldig dårlig.

PRIDE-veiledernes synspunkter og erfaringer med familiesamlingen

Familiesamlingen skal bidra til at barna i kommende fosterfamilier blir sett, at de blir involvert i avgjørelsen knyttet til det å bli fosterfamilie og forstår at de har en viktig rolle i avgjørelsen. De som deltar skal også få felles informasjon, og samlingen sikrer at barna og ungdommene får noe informasjon direkte fra PRIDE-lederne - ikke bare gjennom foreldrene. De får også mulighet til å stille spørsmål direkte. PRIDE-lederne vi intervjuet, opplever at de lykkes med den målsettingen. Noe av det viktigste med samlingen, slik vi oppfatter veilederne, er at samlingen setter i gang en prosess som involverer hele

familien. PRIDE-lederne understreket betydningen av at barna involveres, men at det er vanskelig for dem som utenforstående å gjøre dette i tilstrekkelig grad. Det viktige på samlingen er å gi foreldrene verktøy og innsikt slik at de selv kan snakke med barna om det å bli fosterfamilie. Med samlingen får foreldre og barn en felles introduksjon som bidrar til at fosterhjemsbeslutningen blir et tema dem imellom, og de får noen knagger å hekte samtalen på. Det kan også være at man gjennom samlingen eller samtalene avdekker at det er ting som er så viktige for familien at det er vanskelig å bli fosterfamilie.

I tillegg skaper familiesamlingen kontakt mellom PRIDE-lederne og barna og fungerer på den måten bra som forberedelse til samtaler med barna i etterkant.

Samtidig gir samlingen en observasjonsmulighet for PRIDE-lederne, som flere trekker frem som nyttig:

Det som fungerer bra er at vi får sett foreldrene sammen med barna. Det er noe med å se familiene sammen i noe nytt, for oss som veiledere. Da får vi også en anelse av hvem barna er, og det er lettere å stille de riktige spørsmålene i etterkant og vurdere hva vil dette barnet tåle? Det blir tydelig hvis barnet er veldig usikkert for eksempel.

En utfordring knyttet til gjennomføringen er at det ofte er stor variasjon i alder på deltakerne, noe som gjør det vanskelig å tilpasse temaer slik at de treffer alle. En annen utfordring knyttet til informasjonen som gis er, ifølge PRIDE-lederne, å balansere mellom å beholde fosterfamiliens positive motivasjon og nysgjerrighet, samtidig som man skal realitetsorientere. Dette kan være utfordrende særlig overfor de yngste, som lettere kan bli skremt. Kursholderne opplever også at de må veie ordene, slik at de ikke snakker fosterbarnet ned. Det kan også være vanskelig å vurdere hvor konkret man skal være når det gjelder hvilke utfordringer som vil oppstå ved å få et fremtidig fosterbarn. Barna er forskjellige, og utfordringene avhenger av det enkelte barns vansker og væremåter. Et annet tema er hva fosterfamiliene bør vite på forhånd og hva som kan vente til etter plassering. Dette gjelder i forberedelse av både barna og de voksne:

Hvordan kan vi bli konkret nok i eksempler og samtidig ivareta det med å holde på engasjementet? Hva må vi ha tematisert for dem på forhånd og hva må vente til etterpå? Vi må også veie ordene for å ikke snakke barnet ned. For at barna skal skjønne må man gi noen konkrete eksempler, men da kan de tenke at alle fosterbarn vil bite...

Oppsummering

Familiesamlingen holdes tidlig i et PRIDE-kurs. Gjennom samlingen skal barna få informasjon og få en forståelse av at de er en del av «fosterhjemsprosjektet». Foreldrene skal få innsikt i betydningen av å involvere egne barn i beslutningen og bli bevisste egne barns behov for støtte og oppfølging.

Foreldrene vi har fått synspunkter fra har opplevd opplegget og rammen for samlingen som bra, men at informasjonen kan bli generell og at det kan være vanskelig for barn å sette seg inn i hvordan det vil bli. Å høre andre fortelle om egne erfaringer som fostersøsken trekkes frem som positivt.

PRIDE-lederne understreker samlingens betydning for at det settes i gang en prosess som involverer hele familien. Familiesamlingen skaper kontakt mellom PRIDE-lederne og barna, og bidrar til å forberede samtaler med barna i etterkant.

2.3 Erfaringer – hva er god forberedelse?

Hva er barna opptatt av før fosterbarnet kommer?

Inntrykket fra intervjuer med både foreldre og fosterhjemtjenesten er at mange av barna ser veldig frem til å få et fosterbarn i familien. De gleder seg til å få en søster eller bror, og til å kunne være til hjelp for noen som ikke har det så bra. De lurte også veldig på når fosterbarnet skal flytte inn. Mange er også opptatt av det praktiske, som for eksempel hva fosterbarnet liker å gjøre. Særlig blant de mindre barna er det mange som ikke ser konsekvensene og som ikke forstår at det er et barn med ekstra behov som skal flytte inn til dem.

Foreldrenes erfaringer

I spørreundersøkelsen stilte vi spørsmål til foreldrene om hvor godt forberedt familien var på fosterhjemsoppdraget. Rundt to tredjedeler svarer at de var ganske godt forberedt. På spørsmål om hvor godt forberedt egne barn var på fosterhjemsoppdraget, svarer halvparten at de var ganske godt forberedt og halvparten at de var ganske dårlig forberedt.

I intervjuer med foreldre spurte vi om hvordan barna var blitt forberedt på å bli fosterhjem. Vi stilte spørsmålet både til foreldre som hadde deltatt på familiesamlingene vi observerte og til foreldre som hadde barn på *Kurs for oss som har fostersøsken*. Blant de som har fått fosterbarn, varierer det veldig hvilken forberedelse familiene og barna har fått. Noen forteller at de har deltatt på familiesamling og/eller at barna har hatt samtaler med fosterhjemtjenesten eller barnevernstjenesten.

Flere hadde hatt besøk av fosterhjemtjenesten eller barnevernstjenesten i forkant. Hos noen av familiene, som av ulike grunner ikke hadde deltatt på familiesamling, hadde fosterhjemtjenesten kommet hjem og snakket med familiene. Noen hadde også fått i oppgave å lage familieskjoldet hjemme som en form for «mini-familiesamling». Det har variert i hvilken grad barna og ungdommene hadde blitt spurt om de ønsket å bli fostersøsken og om de hadde fått informasjon om hva det ville innebære å bli fosterhjem. Noen forteller om gode møter, uten at de utdyper hva som fungerte bra. Noen foreldre formidlet at fosterhjemtjenesten eller barnevernstjenesten veldig kort hadde hørt med barna om hva de synes, men at de ikke var blitt snakket spesifikt med.

En del av familiene hadde vært fosterhjem i mange år og husket ikke helt hvilken forberedelse barna hadde fått. Flere foreldre mener å huske at barna og ungdommene i liten grad ble snakket med, både om egne ønsker og om hva oppdraget ville innebære. Flere formidler at informasjonen barna og ungdommene fikk var det stort sett foreldrene selv som sto for. Noen av foreldrene nevner at dette er en utfordring, fordi formidlingen kan bli noe farget av foreldrenes egne ønsker. Flere nevner også at de selv var noe usikre på hvor mye de skulle fortelle barna og hvor mye de skulle spare dem for. Flere av foreldrene snakket med barna om temaer de selv har hatt på agendaen på PRIDE-kurset.

Andre familier har fått veldig lite forberedelse. Dette gjelder både for foreldre og barn. Blant de nylig etablerte fosterhjemmene, er det plasseringer i slekt/nettverk som har fått lite forberedelse:

Vi visste ikke noe, det var vanskelig å forberede dem. Vi hadde ikke kjennskap til noe. Visste bare at hun ikke kunne bo hjemme. Gikk veldig raskt. Barnevernet kjente heller ikke situasjonen.

Noen av barna var ganske små da de fikk fostersøsken. Disse forstår ikke så godt situasjonen, og det er vanskelig å forberede dem godt på det som kommer.

Flere trekker frem at forberedelsen blir veldig generell og at det er vanskelig for både barn og voksne å forestille seg hvordan det blir.

Et par av informantene mener at barna var godt forberedt, men at det er de som foreldre som har snakket mye med barna, og at fosterhjemtjeneste/ barneverntjeneste har hatt mindre betydning i denne forberedelsen. Flere er imidlertid opptatt av at fosterhjemtjenesten har mer erfaring enn vordende fosterforeldre med å snakke med barn om hva det vil innebære å få et fostersøsken. De fremhever derfor at det hadde vært bra om fosterhjemtjenestene kunne gjøre det i større grad. Noen fremhever også at barna vil legge større vekt på informasjonen når det kommer fra barneverntjenesten og fosterhjemtjenesten fremfor foreldrene. Også spørreundersøkelsen tyder på at samtaler mellom barna og foreldre har hatt størst betydning for hvor godt forberedte barna har vært. Vi har ikke undersøkt nærmere i hvilken grad og hvordan familiesamlingen eventuelt har innvirket på måten foreldrene snakker med barna om fosterhjemsoppdraget og hva de snakker om.

Noen temaer enkelte foreldre nevner som kunne være nyttige for barna å få informasjon om i forkant og rett i etterkant av fosterhjemsetablering er for eksempel at foreldrene vil få mindre tid til egne barn, at det vil flytte inn barn som kan ha hatt det veldig vanskelig, at barna blir forklart prosesser som hva samvær er og hvordan det foregår, hvorfor det avholdes møter i hjemmet og hvordan tilknytningsprosesser skjer.

I ettertid er det flere som trekker frem at det uansett hadde vært vanskelig å forutse hvordan livet med fosterbarn er, og at det er vanskelig å være godt nok forberedt. Et par sier at de kunne ønske de hadde forberedt barna bedre:

Jeg ville nok snakket mer om de gode og de kjipe tingene i forkant. Kanskje barna kunne snakke litt mer med noen som har vært fostersøsken.

I spørreundersøkelsen til foreldrene stilte vi spørsmål om fosterhjemtjenesten eller barneverntjenesten hadde gjennomført egne samtaler med deres egne barn før de fikk fosterbarn. Litt under halvparten svarte at det hadde vært gjennomført en slik samtale, og en femtedel svarte at de ikke husket. Vi stilte videre spørsmål om hvordan denne samtalen fungerte med tanke på å forberede eget barn på fosterhjemsoppdraget. Flertallet svarer at den fungerte ganske godt. Det er ingen som svarer at den fungerte veldig godt og heller ingen som svarer at den fungerte veldig dårlig.

Barnevernets og fosterhjemtjenestens synspunkter

Barneverntjenestene vi har snakket med oppfatter at forberedelsene for fosterfamilie fungerer ganske bra, og at dette inntrykket er basert på hva de hører fra fosterfamilier.

Barneverntjenesten opplever at de som har gått PRIDE-kurs er bedre forberedt enn de som ikke har det (for eksempel ved plassering i slekt/nettverk). Samtidig erfarer også de at det er vanskelig for barna å se for seg hva det vil innebære for familien å få et fosterbarn, hvordan familien vil endre seg og hvordan livet vil bli for dem.

Erfaringer ellers fra Bufetat er at barna blir tatt på alvor gjennom familiesamlingen. Det vanskelige i alle sammenhenger hvor en møter potensielle fosterfamilier, er å fremstille oppdraget på en realistisk måte uten å skremme. Informanter fra Bufetat trekker frem at det er vanskelig for både barn og voksne å få et realistisk inntrykk av hva de kan vente seg. Det viktige er at foreldrene gjennom forberedelsen forstår betydningen av å følge opp egne barn og at de forplikter seg til å spørre hvordan det går med egne barn og hva de tenker. I forberedelsen til foreldrene er det viktig at en tematiserer hvordan egne barn ivaretas både i forkant og etter plassering.

Det påpekes at det er viktig å se familiesamlingene i en større sammenheng. De skal bidra til å bevisstgjøre foreldrene og introdusere tema som kan tas opp senere. Det er begrenset hva barna kan få med seg der og da.

2.4 Oppsummering og vurdering

I kapitlet har vi beskrevet hvordan det er lagt opp til at fosterforeldrenes egne barn skal involveres i beslutningen om å bli fosterhjem, og hvordan de skal trekkes inn i forberedelser. Vi har beskrevet hvordan fosterforeldrenes egne barn skal trekkes inn i PRIDE-løpet, hvordan barneverntjenestene beskriver at de involverer barna i sine rekrutteringsprosesser og hvilke grupper som ikke får tilbud om PRIDE familiesamling.

Vi ser at fosterforeldrenes egne barn nevnes i flere sammenhenger i PRIDE-manualen og at det konkret er beskrevet hvordan de bør trekkes inn i forberedelsene til det å bli fosterhjem. Barneverntjenestene forteller også om at de pleier å snakke med fosterforeldrenes egne barn, både ved rekruttering og når et fosterbarn skal flytte inn. Ut fra vår undersøkelse har vi ikke kunnskap om hvor systematisk disse rutinene tas i bruk eller om hvordan samtalene gjennomføres og i hvilken grad det skapes rom for at barna kan ytre seg. Flere av informantene fra fosterhjemtjenesten og barneverntjenesten påpeker at det varierer fra sted til sted og fra person til person hvordan fosterforeldrenes egne barn involveres. Flere av saksbehandlerne i barnevernet fortalte at hvis de selv rekrutterer fosterhjem har de som regel en samtale med fosterforeldrenes egne barn, men at det ikke er nedfelt rutiner for det på kontoret slik at det er opp til den enkelte saksbehandler å involvere fosterforeldrenes egne barn.

Et par er også usikre på hvorvidt møtene med fosterfamiliers egne barn gir rom for at barna skal kunne mene noe eller om møtene først og fremst tjener til at saksbehandler/PRIDE-leder skal kunne observere hvem barna er.

I vår undersøkelse har vi særlig konsentrert oss om familiesamlingen i PRIDE fungerer med tanke på å forberede barna på fosterhjemsoppdraget. Dette var også problemstillingen vi skulle besvare. Vi skulle også besvare hvilke behov fosterforeldrenes egne barn har knyttet til forberedelse og om de opplever å bli godt forberedt.

Formålet med familiesamlingen, slik det er beskrevet i PRIDE-håndboka, er å ivareta prinsippet om barns medvirkning og gi foreldrene videre verktøy for å kunne snakke med barna/ungdommene sine. Vi er usikre på i hvor stor grad barna oppfatter familiesamlingen som en forberedelse til det å være fosterfamilie. Den ene grunnen er at familien fortsatt er i en vurderingsprosess på om de ønsker å bli fosterfamilie, og de vet

heller ikke om de blir godkjent på tidspunktet for familiesamlingen. Det andre er at informasjonen er generell og ikke knyttet til hvordan situasjonen blir i den enkelte familie. For barna er det vanskelig å se for seg hvordan det blir. I selve samlingen inviteres barna og ungdommene til å delta aktivt og stille spørsmål. På samlingene vi var på, var det få eller ingen som stilte spørsmål til PRIDE-lederne.

Det er et mål at temaene som tas opp i familiesamlingene skal følges opp i familien. Vi tenker at familiesamlingene bidrar til barns medvirkning i prosessen og at det gjør det lettere for foreldrene å involvere barna. Når det gjelder å forberede barna på hvordan det vil være å få et fostersøsken, kan dette imidlertid være utfordrende for foreldrene ettersom de ofte vet lite om hvordan det faktisk vil bli.

Når det gjelder barnas informasjonsbehov, tror vi dette er knyttet til det konkrete barnet som skal flytte inn. Blant de vi snakket med, både barna og foreldrene, var det tydelig at barna først og fremst gleder seg til å få et søsken, og de lurte på når fosterbarnet kunne flytte inn.

For å sørge for en bedre forberedelse av barna kunne et alternativ være at fosterhjemtjenesten hadde et møtepunkt med barna når det er avklart at de skal få et fostersøsken og hvem dette er. Det kunne gi mulighet for å gi mer konkret informasjon.

Våpenskjoldet som familiene lager sammen var hovedaktiviteten på familiesamlingene som vi deltok på. Inntrykket vårt er at aktiviteten kan gi en felles plattform og familiene setter ord på hva som binder familien sammen. Samtidig tror vi det er uklart for barna som deltar hvordan familieskjoldet henger sammen med det å få et fostersøsken.

På den ene av familiesamlingene var det en jente som selv hadde vært fostersøster som fortalte om egne erfaringer. Dette fungerte bra, og det var tydelig at barna fulgte med og var interessert i det. Barna fikk konkrete eksempler på hva som hadde vært bra og hva som hadde vært utfordrende ved å få et fostersøsken. Vi mener at dette er en god form for forberedelse for barna. Det kan også være lettere å spørre en ungdom/ung voksen om det man lurer på enn å spørre PRIDE-lederne.

PRIDE-lederne som vi snakket med trakk frem at samlingen er nyttig i vurderingsprosessen. PRIDE-lederne får se familiene i samspill, hvordan de agerer sammen med andre og hvordan de agerer i en ukjent setting. PRIDE-lederne trekker i mindre grad frem at samlingen skal være en forberedelse for familien.

Fosterhjem i slekt og nettverk får sjelden PRIDE-opplæring før plassering. En del går på PRIDE-kurs etter at fosterbarnet er flyttet inn, men denne kursrekken er uten familiesamling. Det er relativt mange fosterhjem som rekrutteres i slekt og nettverk. I region vest har det vært en egen satsing på å rekruttere fosterhjem på denne måten. Blant fosterhjemmene som er rekruttert i region vest de siste årene, er omtrent halvparten i slekt og nettverk. Vi mener det er behov for å sikre barna fra slekt- og nettverkshjem et bedre tilbud om forberedelser. I dag varierer det fra barneverntjeneste til barneverntjeneste hvilket tilbud de får.

3 Behov for oppfølging av egne barn

Alle nye fosterforeldre får tilbud om deltakelse i opplæring og veiledning ut fra den forståelse at kunnskap, støtte og veiledning øker sjansen for å lykkes i fosterhjemsarbeidet. Barn i familier som blir fosterhjem har ikke fått et tilsvarende tilbud, og det er en erfaring at barn som får fostersøsken har fått lite hjelp og støtte til å håndtere familiens endrede situasjon.

I dette kapitlet redegjør vi innledningsvis kort for forskning på feltet. Deretter beskriver vi behovene for oppfølging av fosterfamiliens egne barn slik foreldrene opplever det og hvilken oppfølging barna har fått. Til slutt redegjør vi for synspunkter i fosterhjemtjenester og barneverntjenester. Kapitlet er hovedsakelig basert på intervjuer med foreldre og ansatte i tjenestene og på spørreundersøkelsen til foreldre.

3.1 Hvilke utfordringer møter fosterfamiliens egne barn?

Forskningen om fosterfamiliens egne barn er, som beskrevet innledningsvis, svært begrenset. De fleste studier tar for seg hvordan oppdraget påvirker *fosterforeldre* og *fosterbarn* og ser i liten grad på opplevelsene til fosterforeldrenes egne barn. Det som i kunnskapsoppsummeringer pekes på som noen hovedutfordringer for fosterfamiliens egne barn er savn eller tap: Tap av foreldrenes tid og oppmerksomhet kan ha en negativ innvirkning på fosterfamiliens egne barn (Duffy, 2013; Höjer m fl, 2013). Opplevelsen av å dele på foreldrenes tid kan ha innvirkning på barnas vurdering av fosterbarnet og for om de aksepterer endringene i familien ved fosterhjemsoppdraget (Poland og Groze, 1993). Barna trekker også frem det å dele plass og å dele på tingene sine som utfordrende (Höjer m fl, 2013). Fostersøsken kan også føle på misunnelse, sjalusi og sinne som følge av fosterhjemsoppdraget, noe de ofte holder for seg selv fordi de ikke ønsker å belaste foreldrene (Höjer 2007; Twigg og Swan 2007).

Problemer knyttet til fosterbarnas oppførsel og utfordringer når det gjelder det å bo med barn som har vært utsatt for omsorgssvikt og/eller mishandling trekkes også frem, slik som å bli utsatt for ulike typer vold og sinne, og løgn, stjeling og ødeleggelse av fostersøskens eiendeler (Thompson et al 2016; Falch-Eriksen 2018). Endringer i familien kan også gjøre barna usikre på deres plassering i familien og hvilken rolle og identitet de har (Younes og Harp, 2007). Barna kan potensielt bli for mye eksponert for informasjon om fosterbarnets utfordringer, om mishandling og omsorgssvikt (Höjer, Sebba, og Luke 2013). Andre mulige utfordringer som blir påpekt er at barna kan oppleve stort ansvar og bekymring for fosterbarna, ansvar for å hjelpe foreldrene og utfordringer med taushetsplikt, altså at barna ikke kan fortelle detaljer om fosterbarnet til andre barn eller voksne (Duffy, 2013; Höjer m fl, 2013).

I en mindre spørreskjemaundersøkelse uttrykte også fosterforeldres egne barn og ungdommer at de opplevde det som mer negativt å ha fostersøsken enn hva de på forhånd hadde trodd det skulle være (Fasting m fl 1993), og én av fem oppgir å ikke trives med å være fostersøsken (Meld. St. 17 (2015-2016)).

Eksisterende undersøkelser viser likevel at flertallet av familiens egne barn i familien har positive erfaringer med fosterhjemsoppdraget. Som mest positivt trekker barna frem at de liker å være del av en større familie, å hjelpe andre barn og at de føler seg som del av et team eller fellesskap (Poland og Groze, 1993; Spears og Cross, 2003; Höjer og Nordenfors, 2004, 2006; Swan, 2002; Younes og Harp, 2007. Jf. Höjer m fl 2013). Ifølge

foreldrene bidrar også oppdraget til å utvikle barnas empati, sosiale ferdigheter og selvillit og gir betydelig livskunnskap (Höjer m fl, 2013; Duffy, 2013). Samtidig viser studier at det å være fosterfamilie er komplekst. Forholdet mellom fosterbarn og egne barn i familier er ofte sammensatt.

3.2 Hva forteller foreldrene i vår undersøkelse?

Vi erfarer at foreldrene vi har intervjuet forteller om flere av de samme utfordringer som er beskrevet i litteraturen. I intervjuene vi har hatt med foreldre går det igjen at de opplever at det kan være utfordrende for barna å dele foreldrenes oppmerksomhet med flere, særlig når det er fosterbarn som krever mye. Mange forteller at det har oppstått sjalusi hos egne barn. Noen forteller om en krevende familiesituasjon med et fosterbarn som har store oppfølgingsbehov. En mor:

Noen ganger går det såpass heftig for seg, at det har vært rødt lys på søskenbelastningen.

I intervjuene påpekes det at familiens egne barn trenger å bli anerkjent for den belastningen det er og å bli sett. Noen forteller også at de syns det er lite kontakt mellom eget barn og fostersøskenet og at de er bekymret for om barna føler lite tilknytning.

Mange foreldre forteller at det har vært tøft i starten, men at det har gått seg til etterhvert. Andre forteller at det gikk fint lenge, men at det oppsto utfordringer senere, for eksempel da fosterbarnet begynte på skolen. Overganger kan være vanskelig å håndtere for fosterbarnet og føre til utfordringer for hele familien.

Barna har fått fostersøsken som er i ulik alder. I familiene som har fått fosterbarn som er i ganske lik alder med familiens egne barn, forteller foreldrene at det i perioder har vært litt utfordrende å få et søsken som skal spille på samme fotball-lag, eller gå i samme klasse. Foreldrene til barn som har fått yngre fostersøsken, erfarer at barna kan oppleve det utfordrende at fosterbarnet i starten oppfører seg annerledes enn hva som er normen i familien, og at det er behov for mer grensesetting enn det barna er vant til.

I intervjuene og spørreundersøkelsen vi har hatt med foreldrene nevnes at barna har behov for å lære og forstå hvorfor fosterbarn kan være annerledes og reagere som de gjør. Noen forteller at barna kan bli flau over ting fosterbarnet sier eller gjør. Andre reagerer på fosterbarnets utagering og munnbruk mot fosterforeldre. Noen fosterbarn har reagert på barnas venner på en voldsom måte, og dette har ført til at barna sjeldnere har venner med seg hjem.

En mor:

I perioder har det vært mye utagering og sinne. Det merkes ved slitne foreldre samt at hun har sagt at hun i disse periodene ikke ønsker å ha med venner hjem for at de skal se hvordan vi har det.

Fra intervjuene med foreldre går det også frem at noen barn og ungdommer formidler lite til foreldrene sine om egne tanker, følelser og opplevelser ved å være fostersøsken, og noen foreldre tillegger dette lojalitet og at barna ikke vil legge sten til byrden på foreldrene. Noen tror at barna har hatt mange ubesvarte spørsmål, om fosterbarnet og om hvordan systemet fungerer. Andre foreldre forteller at barna formidler hvilke

utfordringer de opplever, men foreldrene sliter med å skaffe barnet eller ungdommen god hjelp til å håndtere det de sliter med. Utfordringer kan være alt fra redsel for at fostersøskenet blir tilbakeført til biologiske foreldre til hvordan de skal håndtere utfordrende væremåter hos fosterbarnet.

I spørreundersøkelsen vi sendte til foreldrene skulle de ta stilling til ulike utsagn om hvordan eget barn hadde tilpasset seg situasjonen med å få et fostersøsken. Alle foreldrene i spørreundersøkelsen svarer at det har vært positivt for barnet å få fostersøsken. Et flertall svarer at det har gått forholdsvis greit for barnet å tilpasse seg en ny situasjon, men det er også et flertall som svarer at situasjonen i perioder har vært krevende for egne barn. I de åpne kommentarene til hvordan hjemmesituasjonen er, uttrykker foreldrene blant annet:

- *Eget barn er flau over det fosterbarnet gjør og sier.*
- *Egne barn reagerer på utagering og munnbruk mot oss fosterforeldre. Det sliter på egne barn.*
- *Noe sjalusi, ellers greit.*
- *Fosterbarnet tålte ikke at biologisk barn snakket med meg (mor). Fosterbarn slo og kastet ting.*
- *Da fosterbarnet først kom var det utrolig flott. Deretter gikk vi gjennom to år med vanskeligheter. Nå, etter flere år, begynner det å bli en bedre atmosfære og lettere for alle.*

3.2.1 Hvorfor har foreldrene meldt barna på kurs?

Spørreundersøkelsen og intervjuene viser at behovet for veiledning og oppfølging hos barna varierer. Men gjennomgående har foreldrene ment at barna har behov for å treffe andre barn i samme situasjon. Spørreundersøkelsen viser at behovene for annerkjennelse og erfaringsdeling var sentralt for foreldrene når de meldte barna på kurs. Nesten alle foreldrene som har svart på undersøkelsen anså svaralternativene «vi ønsket at barnet skulle bli sett i rollen som fostersøsken», «vi ønsket at barna skulle få snakke med noen andre om utfordringer ved å være fostersøsken» og «vi ønsket at barnet skulle få møte andre barn som har fostersøsken» som viktige.

Det var om lag halvparten av foreldrene som svarte at alternativet «vi vurderte at barnet hadde behov for oppfølging i rollen som fostersøsken» var viktig. Det var en litt høyere andel blant dem som har fått fosterbarn i løpet av de siste to årene som svarer at dette er viktig enn blant dem som har hatt fosterbarn i mer enn to år. Det er liten forskjell mellom hva foreldrene til barna og til ungdommene anser som viktige grunner til å melde barna på kurs, men det er en noe høyere andel blant foreldre til barn i alderen 8-12 år som syns det er viktig at barna får en bedre forståelse av fosterbarns situasjon enn det er blant foreldrene til ungdommene i alderen 12-16 år.

Foreldrene formidler også at det er viktig at fostersøsken blir sett på som verdifulle støttespillere, og de håper at veiledningstilbudet kan bidra til at fosterhjemprosjektet i større grad blir et fellesprosjekt i familien.

En mor:

Tror den prosessen med å inkludere biologiske barn er kjempeviktig for at det skal fungere, at man skal holde ut. Jo mer de vet og forstår, jo mer kan de akseptere å stå i. Det er vanskelig å stå i en hverdag som du ikke forstår.

3.2.2 Hvilken oppfølging har barna fått tidligere?

Foreldrene som ble intervjuet hadde varierende erfaringer med oppfølgingen fra sine barneverntjenester. Enkelte var svært fornøyde. Noen fortalte at de hadde hatt samme saksbehandler siden fosterhjemsetableringen og opplevde at saksbehandler var på jevnlig oppfølgingsbesøk og alltid utvekslet noen ord med fosterforeldrenes egne barn. Andre nevner at saksbehandlerne er interesserte, men at det er begrenset hva saksbehandlerne kan få gjort. Noen forteller at den ordinære barneverntjenesten bare har snakket med fosterbarnet og påpeker det ville virket anerkjennende på søsknene hvis de også hadde snakket med dem. Det påpekes at det ikke er mye som skal til for å gi barn og ungdom en opplevelse av å bli sett og at det kan være nok å sette av litt tid til en prat når de er på oppfølgingsbesøk. Det nevnes at barna kan få et negativt forhold til barnevernet når de ikke blir sett.

Vanligvis er det møter og hjemmebesøk der egne barn må forlate fellesrom. De har følt seg i veien i egen familie.

Noen foreldre har opplevd saksbehandler som direkte utilgjengelig eller at saksbehandler ikke har vært interessert i familiens egne barn og at ønske om bistand og hjelp ikke ble møtt. Et foreldrepar hadde kontaktet både barneverntjenestene i omsorgskommunen og bostedskommunen uten å få hjelp til oppfølging av egne barn.

Det er også flere av foreldrene som påpeker at de har hatt mange skifter av saksbehandler i den tiden de har hatt fosterbarn og at de ikke har rukket å bli særlig kjent med familien. En mor forteller at de i de seks årene de har hatt fosterbarn, har skiftet saksbehandler seks ganger.

Enkelte av foreldrene forteller at de har fosterbarn som krever såpass mye oppfølging at det er satt i verk ulike tiltak i hjemmet som også ivaretar familiens egne barn. For eksempel at mor er frikjøpt over flere år slik at hun kan være hjemme og være mer tilgjengelig for alle barnas behov eller ved at de har hatt miljøterapeuter hjemme. En annen familie har fått hjelpetiltak til egne barn (støttekontakt og leksehjelp) i perioder da foreldrene måtte bruke mye tid på fosterbarn. En forelder nevner at det er satt inn COS-veiledning til foreldrene som rettes spesielt mot eget barn og som oppleves nyttig, men at det ikke er gitt tilbud om veiledning til barnet.

3.3 Fosterhjemtjenestenes erfaringer og synspunkter

Informantene fra fosterhjemtjenestene erfarer at det er individuelt hvilke utfordringer som kan oppstå hos fostersøsken, men at det ofte handler om frykt for å miste foreldrene og at andre skal ta over barnas plass. Det påpekes at fostersøsken har ulik sårbarhet - de er også i utvikling og kan ha spesielt sårbare perioder.

Det er en erfaring at det særlig kan oppstå utfordringer der barn har følt seg tvunget til å si ja og i fosterhjem der fosterbarnet utsetter søsken for vold.

Informantene fra fosterhjemtjenestene håper det nye gruppetilbudet kan bidra til å redusere antall brudd i fosterhjem. Det vises til at det er svært mange brudd i fosterhjem i dag. Mange av bruddene skjer etter relativt kort tid, og det nevnes at hvis barna kunne

få et tilbud som forebygger brudd den første tiden, vil mye være gjort. Det er en erfaring at etter et par år er det blitt en tilknytning, og barna tåler mer av hverandre. Det er den første perioden som er særlig sårbar.

Informantene håper at barna gjennom det nye tilbudet skal få et verktøy som gjør det lettere å håndtere opplevelser og traumatiske erfaringer. Det påpekes at å bli fosterhjem kan sette familiespillet i drift. Fostersøsken kan oppleve at de har «forbudte følelser», og de trenger å oppleve at det er lov å føle det de føler. Barn er ofte lojale og vil ikke skuffe foreldrene sine som har gått inn i dette.

Videre uttrykkes at det aller viktigste er å skape en forståelse av at det er et familieprosjekt å bli fosterhjem og at foreldrene må være tydelige på at barna ikke vil miste dem. Informantene ser for seg at det nye gruppetilbudet kan øke stoltheten hos barna og at de opplever verdien av å være en del av et samfunnsprosjekt.

Lederne for fosterhjemtjenestene påpeker at det er uheldig at barneverntjenesten har ansvar for fosterbarnet, men ingen rutiner eller forskrifter som sier tydelig at de skal være i direkte kontakt med fostersøsken. I noen tilfeller har fosterhjemtjenestene reist ut for å snakke med de fosterfamiliens egne barn etter plassering fordi de har forstått at familien har vært på randen til brudd.

En av regionene har tidligere prøvd ut veiledningsgrupper for fosterfamiliens egne barn. Dette ble ikke evaluert, men er beskrevet i Fosterhjemskontakt 2/2005. Det går frem at det var et stort behov for veiledning. Dette veiledningstilbudet er nærmere beskrevet i kapittel 6.

3.4 Barneverntjenestenes oppfatninger om behov

Medarbeiderne i barneverntjenestene som vi har intervjuet mener i likhet med informantene fra fosterhjemtjenestene at det er et stort behov for oppfølging og veiledning av familiens egne barn. De erfarer at det kan være behov for å forklare hvorfor barn reagerer som de gjør. Det er viktig å skape forståelse for at når fosterbarnet har store utfordringer kan det ta mye tid for foreldrene å følge opp. Dette kan gå på bekostning av familiens egne barn.

En saksbehandler:

Det er noe med å hjelpe barna med å forstå hvorfor fostersøsken reagerer som de gjør, hva som ligger bak. Det er ikke så lett å skjønne når man selv er fra en trygg og god familie. Det er sårende å se noen som er stygge med foreldrene. Det kan også være sjalusi fordi fosterbarnet får mye oppmerksomhet.

Informantene opplever at familiene i mange tilfeller først tar kontakt om utfordringer når det nesten er for sent og fosterhjemmet er på randen til å bryte. Medarbeiderne opplever at fosterhjem sier opp oppdragene sine begrunnet med belastninger på egne barn:

Jeg tenker at det kan handle om å få inn et traumatisert barn, helt andre relasjonsmønstre, ikke gode erfaringer med relasjoner med voksne. Snakker til foreldrene på en stygg måte, barna ser at foreldre blir såret og slitne. Barna har andre måter å uttrykke frustrasjon på, de krever mye oppmerksomhet og fokus. Egne barn komme litt bak i lekse. Det er vanskelig. Vi ser et behov for at disse barna har noen å snakke med, forklare om traumer, vanskelig adferd. Det kan virke uforståelig for barna.

Enkelte barneverntjenester erfarer at behovet for oppfølging av fostersøsken har økt, fordi barna som plasseres har større utfordringer enn tidligere. Det er behov for å få forklart reaksjoner og hvordan ting fungerer:

Det er behov for å forstå hvordan en skadet hjerne fungerer sammenlignet med en annen hjerne.

Flere nevner at de opplever at barneverntjenesten ikke strekker til i oppfølgingen av fosterfamilier. Det handler om tid og ressurser. Barneverntjenestene som vi har intervjuet forteller at det varierer mye om de ser familiens egne barn når de er på hjemmebesøk. Barna er ofte ikke til stede. En viktig grunn er at barna ofte er på skolen under besøkene. Men vi forstår det også slik at mange barn rekker seg tilbake og for eksempel går på rommet sitt under disse besøkene. Noen forteller at de ofte ikke blir særlig kjent med fostersøsken og at barna trekker seg tilbake når de kommer. Noen sier de forsøker å spørre fosterforeldrene om de tror barna ønsker å snakke med dem, men at de kunne hatt større fokus på det. Noen forteller også at de har erfart at fostersøsken ikke ønsker å snakke med dem. Andre forteller at de har hatt oppklarende samtaler og støttesamtaler med søsken, blant annet for å forklare hvorfor barnet som har flyttet inn har den atferden det har. Noen forteller at de er på tilbudssiden og oppfordrer foreldrene til å ta kontakt hvis det er noe. De har for eksempel tatt opp det med sjalusi og krangling innad i familien.

Intervjuene med barneverntjenesten viser at det er ulikt hvilken oppmerksomhet barneverntjenestene gir familiens egne barn, men at det ser ut til å være en økende bevissthet om behovet. En av tjenestene forteller at de har startet med et opplegg der familier hvor de ser det er et stort behov for oppfølging møter hver måned hos barneverntjenesten for å snakke om hvordan hele familien har det. En annen tjeneste vurderer å ha fagdager der hele familien inviteres.

Men det er også en barneverntjeneste som forteller at de har en oppfølgingsmal der det tidligere var et eget punkt om at de skulle snakke med familiens egne barn, men at det nå er tatt ut.

Medarbeiderne i barneverntjenesten understreker at det er behov for en arena der familiens egne barn blir sett, får møte andre i samme situasjon og kan snakke om hvordan det er å ha fostersøsken. Det er viktig at fosterhjem oppfattes som et familieprosjekt, alle må være enige i beslutningen.

3.5 Oppsummering

På bakgrunn av intervjuer og en spørreundersøkelse har vi funnet at både foreldre, og representanter for fosterhjemtjenesten og barneverntjenesten mener at det er behov for å følge opp fosterfamiliens egne barn. Dette begrunnes hovedsakelig i at fosterhjem er et familieprosjekt, med fosterhjemmenes egne barn som sentrale deltakere. Fosterhjemtjenesten håper at det nye gruppetilbudet skal dekke noe av oppfølgingsbehovet. Foreldrenes synspunkter varierer, men generelt mener foreldrene at det er viktig for egne barn å møte andre barn som er i samme situasjon og høre om deres erfaringer. Videre løfter mange foreldre opp de vanskelige følelsene egne barn kan få når et fosterbarn med en belastet bakgrunn flytter inn og at det er viktig å kunne ta dette opp, både med profesjonelle og med andre barn som lever i samme situasjon.

Barneverntjenesten påpeker mangel på tid og ressurser til individuelle samtaler med fosterfamiliers egne barn.

4 «Kurs for oss som har fostersøsken»

Det er, som beskrevet i tidligere kapitler, en erfaring at barn som får fostersøsken har fått lite hjelp og støtte til å håndtere familiens endrede situasjon. Det nye gruppetilbudet med oppfølging som er prøvd ut, har som mål at familiens egne barn på lik linje med foreldrene skal få et oppfølgingstilbud samt sikres videre oppfølging av det kommunale barnevernet. Oppfølgingstilbudet som er prøvd ut er kalt «Kurs for oss som har fostersøsken».

I dette kapitlet beskriver vi dette gruppetilbudet og hvordan det er gjennomført. Vi beskriver innholdet i de ulike samlingene relativt detaljert og gir en vurdering av hvordan de fungerer. Kapitlet er basert på observasjon av samlingene, intervjuer med deltakere, intervjuer med veiledere og gjennomgang av manualen for samlingene (kurset). Vi starter med å beskrive mål og rammer for kurset. Videre beskriver vi innhold og våre vurderinger av samlingene. Deretter drøfter vi enkelte elementer og redegjør for deltakernes synspunkter på samlingene. Til slutt gir vi en oppsummerende vurdering av kurset.

4.1 Mål og rammer for kurset

Oppfølgingskurset skal bygge videre på Familiesamlingen i PRIDE. Kurset er basert på at det ligger en gevinst i å dele erfaringer med andre i samme situasjon. Det påpekes i manualen at det er en generell erfaring at å delta i veiledningsgrupper øker toleransen for å stå i vanskelige situasjoner over tid. Å møte andre i samme situasjon har en verdi i seg selv. I tillegg kan kunnskap og informasjon bidra til at man kan takle ulike situasjoner bedre. Kurstilbudet skal bidra til å allmenngjøre og ufarliggjøre spørsmål, tanker og følelser barna sitter med. Tanken er at gjennom deltakelse i kurset skal fosterfamiliens egne barn få sitt eget sted med fokus på gleder og utfordringer ved det å være fostersøsken. Gjennom kurset skal barna få dele tanker og opplevelser med noen andre enn foreldrene. Barn vil ofte holde tilbake egne behov for å beskytte sine foreldre. De kan også ha tanker og følelser som de synes er for flaut og skamfullt å formidle.

Kurset er bygd opp med elementer fra både veiledning og opplæring. I manualen til kurset påpekes det at det må skapes rom for barna og ungdommenes impulsivitet og at veilederne må møte barna/ungdommene der de til enhver tid er. Videre at deltakerne skal få tilført den kunnskap som er forutsetningen for å kunne forstå sin egen, fostersøskenet og den nye totale familiesituasjonen de befinner seg i. Tanken er at kunnskap vil skape større rom for å tåle og håndtere vanskelige situasjoner.

Både tidligere forskning og vår undersøkelse viser at det er en erfaring at barn i fosterfamilier ofte synes de får for lite informasjon. Dette gjelder både før, under og etter plassering. Det påpekes at barna ønsker informasjon som gjør at de bedre kan forstå bl.a. fostersøskenets reaksjoner og væremåte. Samtidig kan balansen mellom for lite og for mye informasjon være vanskelig. For mye informasjon kan virke overveldende og vanskelig å fordøye, og for lite informasjon kan forhindre stabilitet og utvikling av mestringsstrategier.

I manualen er det lagt vekt på at oppfølgingskurset skal inngå i et helhetlig tilbud. Det anses som en fordel for rekruttering til kurset at en av kurslederne kan være til stede på

Familiesamlingen i PRIDE grunnkurs og fortelle om tilbudet og knytte kontakt med mulige kursdeltakere. Videre legges det vekt på at det kommunale barnevernet skal være involvert før oppstart, og at familiens saksbehandler skal være til stede på siste samling. Denne tilstedeværelsen er sentral for å sikre videre oppfølgingsbehov. Familiens saksbehandler i barnevernet skal få grundig informasjon om innhold og hensikt i tilbudet før oppstart.

Mål for samlingene er følgende:

- Å skape et sted hvor barna blir sett og hørt i fellesskap med andre i samme situasjon.
- Å bli bedre rustet til å håndtere forandringene i tilværelsen
- Å skape et trygt forum der barn/ungdom har tillit til at de har kontroll på det som viderefremidles til foreldre og barnevern
- Å få en opplevelse av fellesskap gjennom å dele og kjenne seg igjen i andre
- Å lage en rød tråd som foreldre og barnevern kan arbeide videre med

Rammer

Rammene for kurset er at det skal være et kurs for deltakere i alderen 7((8)-12 år (barnegruppe) og et kurs for de mellom 13-16 (17) år (ungdomsgruppe). I hver gruppe skal det være to kursledere og mellom seks og ti deltakere. Tema og aktiviteter er de samme i begge gruppene, men stoffet tilpasses de ulike alderstrinnene. De tre første samlingene er tenkt å vare fire timer og den fjerde tre timer.

Opplegget er at det skal gå fra fire og seks uker mellom de tre første samlingene, og ca. to uker fra samling tre til fellessamling med foreldre/barn og barnevern.

Det kreves en del materiell til å gjennomføre aktiviteter og leker på kurset, blant annet tegneruller, tusj og vokskritt. Veilederne må også klippe ut maler på forhånd til en del av aktivitetene. Rommet man skal bruke må ha en størrelse som gir rom for bevegelse/lek og god veggplass til å kunne henge opp veggviser. Veggavisene må kunne tas opp og ned, og det er nødvendig å ha gode oppbevaringsmuligheter for disse for å hindre at de blir skadet. Arbeidene skal presenteres på siste samling med foreldre og saksbehandlere fra barnevernet.

På hver samling serveres drikke, mat og frukt. Veilederne vurderer når det er behov for pauser og legger inn tidspunkt for mat/drikke.

Det er vektlagt at det er viktig å bryte opp aktivitetene med lekepauser. Manualen til kurset inneholder en rekke forslag til leker. I kurset inngår også flere øvelser/leker som har et formål, enten knyttet til å bli kjent eller knyttet til tema for samlingen.

4.2 Våre inntrykk og vurderinger av samlingene

Forberedelser til kurset

Kursdeltakerne har på forhånd fått et invitasjonsbrev der kurset presenteres. Det er også blitt informert om kurset på enkelte familiesamlinger. Veilederne som skal være kursledere har også vært på hjemmebesøk der de er blitt litt kjent med barnet/ungdommen. De har fortalt om kurstilbudet og hvorfor de tenker at det vil være nyttig for barna/ungdommene og spurt om det er noe spesielt de som veiledere skal ta hensyn til på kurset. Dette besøket har veilederne opplevd som svært viktig. De opplever

at dette var avgjørende for at noen av barna som i forkant var veldig nervøse for å delta, kom på kurset.

På forhånd er også barneverntjenestene som følger opp fosterfamiliene informert om tilbudet, og saksbehandlerne er invitert til å delta på den siste samlingen.

Temaer som behandles på kurset

Følgende temaer skal behandles på kurset:

- Taushetsplikt vs. opplysningsplikt som deltakere på kurset
- Hvilken informasjon trenger fostersøsken og hva kan de si til andre
- Hvor kan barna/ungdommene få hjelp hvis de har fått informasjon som gjør dem engstelig og som de har fått beskjed om ikke å fortelle det videre
- Om forskjellsbehandling og forskjell i fordeling av materielle goder
- Endringer i familien: både positive og utfordrende
- Å dele sine foreldre og øvrige familie med fostersøsken
- Når venner blir forsøkt frarøvet en/Når klær og eiendeler blir tatt fra en

I manualen legges det vekt på at fostersøsken kan ha både negative og positive følelser knyttet til fosterbarnet. Det vises til at negative følelser som kan være aktivert kan være savn ved manglende oppfølging, sorg over ikke å bli sett i samme grad, ensomhet, å bli bærer av fosterbarnets smerte, sinne, sjalusi og skam over å ikke ha «gode nok» følelser for sitt fostersøsken. Det kan også være redsel for å miste fostersøskenet og sterke følelser mot fostersøskenets biologiske foreldre og det å være vitne til og oppleve sine foreldre bli krenket. For noen kan hele situasjonen med at fosterbarn har måttet flytte aktivere frykt for tap av egne foreldre.

Positive følelser som kan være aktivert kan dreie seg om glede ved å dele hjemmet sitt med noen, å være mange, aldri helt alene, alltid noen å prate med og være sammen med og at det er godt å være med og hjelpe noen. Man kan bli mer bevisst hvor bra man har det, og det kan utvikles større aksept og rom for ulikheter og forskjeller. Man får en ny venn, noen å «søskenkrangle» med og bli venner igjen, oppleve søskenkjærlighet, gleden over å se fostersøskenet klare seg bedre etter hvert og selv lære noe nytt nesten daglig.

Veilederne har fått en to dagers opplæring i modellen i forkant av oppstart av gruppetilbudet. Kurslederne har vært erfarne veiledere, men ikke alle har hatt erfaring fra gruppeveiledning med barn fra tidligere.

Hvem har deltatt på kurs?

Det har vært tre barnegrupper og tre ungdomsgrupper. Barnegruppene har hatt henholdsvis 7, 9 og 9 deltakere i alderen 7 – 12 år. Ungdomsgruppene har hatt henholdsvis 9, 10 og 8 deltakere i alderen 13 -17 år. Noen av deltakerne har vært søsken.

Det er fosterhjemtjenestene som har rekruttert deltakere. Familiene de er rekruttert fra er familier som fosterhjemtjenesten kjenner til, ofte er det foreldre som har fått veiledning i regi av fosterhjemtjenesten. Til dels har de til dette pilotkurset rekruttert barn og ungdommer som de mener vil ha nytte av å delta. Det varierer mye hvor lenge familiene

har hatt fosterbarn, men relativt mange har hatt det i flere år. Det er få slektsplasserte barn blant familiene.

4.2.1 Samling 1

Mål og grupperegler

På den første samlingen skal deltakerne bli kjent med kurslederne og med hverandre. Det er også et mål at barna og ungdommene skal bli bevisste at familier kan se ulike ut og at mangfold er positivt. De gjør forskjellige gruppeaktiviteter. Innimellom har de leker. De har også en lengre pause midt i samlingen hvor de spiser pizza. Kurslederne skal etablere trygghet og skape positiv nysgjerrighet og forventning om nye opplevelser.

Innledningsvis forteller kurslederne hvem de er og snakker litt om hva de skal gjøre i kurset. Deretter har de en presentasjonsrunde der de skal skrive navn og yndlingsfarge på en veggavis. Barna og ungdommene skal komme med forslag til grupperegler. Hver gruppe skal ha maks fire regler. Gruppereglene blir gjennomgått ved innledningen til hver samling og endret dersom det er behov for det. Gruppene vi har fulgt har kommet fram til litt ulike regler. Eksempler er blant annet:

- Respekt for hverandre. Unngå negative kommentarer.
- Hvis noen snakker om sitt fostersøsken, skal vi ikke fortelle det videre til noen utenfor kurset
- Ha mobilen på stille og bare bruke den i pauser
- Ikke avbryte andre. Snakke en og en.
- Det vi deler i gruppa, blir i gruppa.
- Rekke opp hånda og være stille når noen snakker.

Gruppereglene blir skrevet ned på en veggavis og hengt opp på veggen. I starten gjør også deltakerne en «bli kjent-øvelse» der alle trekker et kort med et tema. De skal fortelle en liten opplysning om seg selv, som for eksempel «Jeg heter Kari og det verste jeg vet er».

Mangfold av familiemodeller

Den første gruppeaktiviteten på samlingen innebærer at deltakerne kommer med *idéer til hva en familie kan være*. Dette gjør de i to grupper. I alle gruppene kommer de frem til ulike varianter av familier; A4, to mødre, to fedre, én forelder med barn, skilte foreldre og steforeldre med hver sine og felles barn, adopterte barn, fosterbarn. Kursleder skriver de ulike formene for familier ned på en veggavis. Barna/ungdommene dekorerer med tegninger på veggavisen. Noen av barna er litt nølende under denne øvelsen. Noen forstår ikke helt og spør om det dreier seg om hvem som bor sammen i huset.

Den neste gruppeaktiviteten innebærer at hver deltaker skal *modellere sin familie*. Hver deltaker skal komme opp og plukke ut noen av de andre deltakerne til å «spille» familiemedlemmene sine. De forteller navn og alder på familiemedlemmene, kjæledyr, hvem som er fostersøsken og når han eller hun flyttet inn. Kurslederne starter og barna avslutter med å modellere sine egne familier. Hensikten med øvelsen er både å bli kjent med hver enkelt kursdeltaker og at barna skal bli bevisste på at familier kan se ulike ut. I tillegg til at aktiviteten viser at alle har fostersøsken, så finner også deltakerne andre ting de har felles, som at flere har hund eller katt, kanskje noen har foreldre eller søsken med samme navn, osv.

Forventninger til å få fostersøsken

I den tredje gruppeaktiviteten deles det i to grupper. Deltakerne i hver gruppe skal svare på spørsmål om hva de tenkte om å få fostersøsken og hva de hadde blitt fortalt om fostersøskenet før hun/han kom. Det som kom opp blir skrevet ned på flippover. Alle skal svare for seg, og gruppeleder stiller oppfølgingsspørsmål til dem som ikke husker så mye. De spør for eksempel om hvordan de fikk vite det og hva de tenkte da. Noen av barna har hatt fostersøsken veldig lenge og husker ikke så mye av hva som skjedde, andre husker mye. Flere forteller at det skjedde veldig brått og at det gikk veldig kort tid fra de fikk vite at de kanskje skulle få et fostersøsken til vedkommende flyttet inn. Mange forteller at de ble glade da de fikk vite det.

På spørsmål om hva de tenkte svarer barna blant annet:

- *Jeg tenkte at det kommer til å gå greit*
- *Ok. Bra*
- *Jeg synes det var rart. Jeg trodde mamma og pappa syntes det var nok med tre barn*
- *Spent. Lurte på hvordan det ville bli*
- *Lurte på om det var gutt eller jente. Om barnet likte fotball.*
- *Spent på hvordan det så ut*
- *Alltid hatt lyst*
- *Litt skeptisk*
- *Gledet meg, kjenner andre som har det*

På spørsmål om hva de voksne fortalte om fostersøskenet som skulle flytte inn, er det flere som sier at de ikke fikk vite så mye. Ellers svarer de blant annet:

- *Hva han likte å gjøre*
- *At han heier på Real Madrid*
- *Fortalte at han var hyggelig, de i beredskapshjemmet fortalte det*
- *At det var søskenbarnet mitt*
- *At han var litt rolig og liker å tegne*
- *At det var en veldig liten jente (3 uker)*
- *Hvorfor han måtte flytte og at han hadde hatt det vanskelig*
- *At det kunne bli vanskelig*
- *Fikk vite litt, men ikke så mye jeg trenger å vite. Det viktigste var at jeg skulle få en ny bror.*
- *At hun trengte et sted å bo*

De barna som relativt nylig har fått fostersøsken har mange innspill. Flere av deltakerne forteller at det gikk veldig fort fra de fikk vite at de kanskje skulle få et fostersøsken til hun/han var der. En gutt sier:

Vi var ikke ferdig med huset, rommet hun skulle få. Hun var med oss i sommerferien, så plutselig skulle hun bli værende der.

En annen gutt:

Vi fikk vite at hun kanskje skulle flytte inn, så gikk det bare en uke så kom hun.

Andre forteller at de synes det tok for lang tid fra de fikk vite at de kanskje skulle få en fostersøsken til han/hun kom og at ventetiden var preget av usikkerhet:

Vi kunne ikke planlegge ferie for eksempel, vi visste ikke når han skulle komme.

Etter gruppediskusjonen samles alle og presenterer det de har snakket om. De blir også enige om hva de skal skrive på veggavisen, som oppsummering av samtalene.

Følelser

Den neste aktiviteten innebærer at alle får utdelt hver sin «laban» (figur i papir) og skal bruke farger (fargehjul) for å uttrykke følelser. Barna skal prøve å gjenskape følelser, først deres egne - og så hvilke følelser de tror fostersøskenet hadde innflyttingsdagen. Venstre del av kroppen skal være deltakerens side og høyre side er fostersøskenets side. Deltakerne skal tenke over hvilke omstendigheter som kan ha påvirket de ulike følelsene. Labanene som deltakerne har tegnet blir hengt på veggen uten navn.

Barna arbeidet ivrig med å fargelegge. Flere småprater mens de fargelegger og dette virker som en fin aktivitet, både for å bli litt bedre kjent og snakke om det som er felles og om forskjellen mellom den første dagen og hvordan det er nå. «Først var han høflig, nå er han skikkelig frekk, kjeffer på mamma.» Søsken snakker også litt seg i mellom – «hva tror du han følte?» Flere forteller at de var spente, følte glede, noen hadde ventet, noen ville ha eldre/ynge fostersøsken, noen synes det var dumt med krangling og noen opplevde at foreldrene var mer sammen med fosterbarnet enn med dem selv.

Mellom de nevnte aktivitetene er det pauseleker. I kursmanualen er det foreslått en rekke leker som kan brukes. De brukes litt ulikt i gruppene. Vi observerte at blant ungdommene varierte det litt hvor engasjerte deltakerne var i disse lekene.

Til slutt i samling 1 leser kurslederne en avsluttende historie. Deltakerne velger ut et kort med smilefjes som evaluering på samlingen, og putter dette i en boks på vei ut. Det er laget ett smilefjes for «veldig bra», ett for «kunne vært bedre» og ett for «ganske bra».

Inntrykk og vurdering

Vi synes at temaene og oppgavene på samling 1 fungerte bra for både barna og ungdommene. I den første aktiviteten der deltakerne skulle beskrive en familie så vi at noen av barna var litt nølende. Det kan ha sammenheng med at de ikke kjente hverandre og at dette er den første gruppeaktiviteten de har. I intervjuene var det et par av ungdommene som oppfattet øvelsen som litt gammeldags, de mente at de vet godt at familier finnes i mange ulike varianter.

Etter vår vurdering har den påfølgende aktiviteten om å fortelle/»spille» sine familier fungert bra i gruppene, denne aktiviteten er viktig fordi den bidrar til å vise hva barna har felles. Denne aktiviteten er den første hvor barna får vite noe om de andre barna og bakgrunnen deres.

Øvelsen der deltakerne skulle fortelle om hva de tenkte og hva de ble fortalt da de skulle få fostersøsken er også bra, men ettersom det for noen av deltakerne var veldig lenge siden de fikk fostersøsken var det vanskelig å huske tilbake. For de barna som relativt nylig har fått fostersøsken fungerer denne øvelsen fint.

Det virket som særlig øvelsen med laban der de skulle fargelegge følelser traff deltakerne godt.

Det er viktig at deltakerne får informasjon om hvorfor de skal delta på kurset, og hva det innebærer på denne samlingen. Vi tenker derfor at kurslederne kunne brukt litt tid på å snakke om hensikten med kurset og de ulike aktivitetene og hva deltakerne har felles - at de har fostersøsken og de skal dele erfaringer og snakke om hvordan det er. Videre synes vi at det gikk lang tid ut i samlingen før deltakerne visste noe særlig om hverandre. Det var først gjennom aktiviteten der de skulle modellere familien sin at de fikk vite noe særlig om hverandre utover å vite navnene. Denne øvelsen hadde de først etter pausen, den kunne vært litt tidligere i samlingen. Vi hadde også inntrykk av at det kunne være litt vanskelig å snakke i plenum med en gang, og at det kanskje hadde vært lettere hvis de var bitt mer kjente og trygge først. Kanskje noen av temaene kunne vært diskutert to og to eller at deltakerne kunne intervjuet hverandre med noen korte spørsmål for å få vite litt mer om hverandre. Eventuelt kunne de ha startet med en lek. Noen av barna som har deltatt på kurs har vært veldig utrygge. Det kunne vært en fordel å ha flere øvelser i starten som kunne bidra til trygghet.

4.2.2 Samling 2

Målene med denne samlingen er at barna og ungdommene skal dele følelser knyttet til den nye familiesituasjonen de lever i, og det skal bli enklere for dem å håndtere fosterbarnets historie utad. De skal bevisstgjøres hva de vet om fostersøskenet sitt, og hva de kan fortelle til andre.

Samlingen starter med at kurslederne går gjennom hva de gjorde på forrige samling, de sjekker også ut gruppereglene og vurderer om noe bør endres. Veggavisene som ble laget på forrige samling og labanfigurene er hengt opp på veggen. Veilederne går

gjennom dagens program. De forteller at de skal snakke om hva som ble annerledes når de fikk fostersøsken, hva de vet om dem, hva de trenger å vite og hva de kan si til andre. Så skal de leke litt, spise pizza og avslutte med å oppsummere. Innledningsvis gjør de også noen «bli kjent-øvelser». De gjør adjektivøvelsen Festlige Frida og bruker «bli kjent-kort».

Hva ble annerledes?

Den første aktiviteten handler om hva som ble annerledes da fostersøskenet flyttet inn. Kurslederne starter med å lese en historie om «annerledes-landet». Den skal illustrere at situasjonen kan bli helt annerledes enn forventet, men likevel være en fin opplevelse. Fortellingen handler om noen som planlegger ferie og kjøper billett til Italia. Når de lander skjønner de at de er i Nederland. Det er rent og pent der, men ikke Italia. Så de må kjøpe nytt kart, og lære nytt språk.

For en del av barna er det litt vanskelig å forstå parallellen i historien. Kurslederne forklarer at noe kan bli fint selv om det blir annerledes enn det som var tenkt.

Etter denne innledningen deles det inn i to grupper for å diskutere hva som ble annerledes. Vårt inntrykk er at denne øvelsen treffer barna og det kommer fram mange erfaringer. Praten gikk fint i de gruppene vi observerte. Mange av deltakerne forteller om mindre oppmerksomhet og at det ble mer slitsomt enn de hadde trodd. På den positive siden nevnes at det er fint å ha noen å leke med og at det er hyggelig. Noen forteller at det er blitt mer lyd, bråk og krangel hjemme. Andre sier at de måtte være stillere hjemme, ellers ble fostersøskenet redd. Noen familier ble mer sosiale, har mer program og var mer sammen, andre deltakere forteller at de sitter mer på rommet sitt. Noen forteller at reglene i familien er blitt flere og mer spesifikke. Noen forteller om fostersøsken som er mye sinte og som de synes burde hatt mer oppfølging fra BUP.

En jente:

Han kan bite meg skikkelig hardt i ryggen.

Noen av barna kommer med sterke uttrykk når de skal beskrive hva som ble annerledes, og bruker ord som ekkel og hater om fostersøskenet sitt. Det er også flere som forteller at foreldrene blir mer slitne og kjefte.

En gutt:

Vi får kollektiv kjeft fordi han (fosterbroren) gjør dumme ting. Det er urettferdig.

Noen av barna gir uttrykk for å være litt desillusjonerte. En gutt forteller at fostersøsteren var annerledes enn han trodde:

Hun var litt mindre søt og snill enn hun så ut som. Hadde hatt det bedre uten tror jeg.

En annen:

Det ble motsatt av hva jeg trodde, det ble mer irriterende og han oppfører seg slemt. Jeg trodde det skulle bli superhyggelig

En tredje:

Jeg har fått meg en ny venn – ipaden min

Samtidig er det mange av barna som gir uttrykk for at de forstår at fosterbarnet ikke har det så lett:

Hun slår, men blir lei seg når vi sier hun ikke skal gjøre det, for hun skjønner ikke hva som er galt.

Hvis han gjør noe slemt blir jeg sur på han, men synes synd på ham også.

Barna forteller at foreldrene er mer opptatte enn tidligere:

Før kom mamma hjem 15.30, men nå kommer hun sent hjem fordi han tuller så mye fra barnehagen. Han somler så mye.

Deltakerne forteller også om hyggelige sider ved å ha fosterbarn:

Jeg kjeder meg ikke, jeg har fått noen å være med og snakke med når jeg kommer fra skolen.

Det er også flere som snakker om hvordan det er at familien har oppfølging fra barnevernet. Flere forteller at når barnevernet kommer går de på rommet sitt.

Foreldrene våre blir annerledes når barnevernet er der, særlig mamma.

Etter at barna har diskutert i gruppe samles de i plenum for å dele hva de har snakket om og bestemme hva som skal skrives på en veggavis.

Denne øvelsen viser at det er ganske store variasjoner i hvordan barna og ungdommene har det med fostersøskenene sine. Vi erfarer at mange av barna/ungdommene både forteller om glede ved fostersøskenet samtidig som det er mange endringer som oppleves negativt. Kurslederne gir stort sett rom for både det som er positivt og det som er negativt.

På veggavisene blir blant annet dette skrevet ned om hva som ble annerledes:

- *Mindre tid og oppmerksomhet på meg*
- *Det er dumt og noen ganger bra*
- *Mindre på kino og teater – måtte være mere hjemme*
- *Familiefeiringer som må avlyses fordi mitt søsken ikke tåler det*
- *Jeg er mer på rommet mitt*
- *Vi må dele oss i feriene*
- *Hyggelig å få en lillesøster lillebror*
- *Fint å ikke være minst*
- *Tøyse sammen*
- *Det ble mer bråkete om natten*
- *Vennene mine ble mer opptatt av ham enn av meg*
- *Tok lang tid for ham å lære reglene i huset*
- *Har det mer travelt. Det tar lenger tid før man får dratt noe sted. Det er dumt*
- *Ikke bruke høye stemmer, bare rolige*

Hva de vet og hva de kan fortelle til andre

Det neste temaet handler om hva barna vet og hva de kan fortelle til andre. Aktiviteten introduseres med hviskeleken. Den visualiseres gjennom å lage en høne med fjær. En av kurslederne hvisker et ord/setning til det første barnet, som hvisker det videre til neste. Til slutt har alle barna fått ordet/setningen hvisket i øret. Det siste barnet sier det høyt.

Er dette riktig, går man til ny runde. Er det feil settes det noen fjær på høna. Dette gjentas til alle barna har fått være sistemann.

Hensikten med øvelsen er å bevisstgjøre barna og ungdommene på hvor lett en tilsynelatende uskyldig historie kan endre seg og bli ugjenkjennelig, og hvor lite kontroll man har på hvordan mottaker av ei fortelling oppfatter historien. Vi observerer at hviskeleken er en populær lek i alle gruppene, men at det i flere av gruppene blir litt for abstrakt og at det kan være vanskelig å forstå hva den skal illustrere. Kurslederne forklarer at det er viktig at de som fostersøsken får ordentlige svar på spørsmål de har.

«Hvis du forteller mye om fostersøsken, så forteller venner det videre og videre, så blir historien verre og verre og helt koko bananas.»

Når barna skal snakke om hva de har fått vite om fostersøskenet sitt og hvorfor han/hun er kommet i fosterhjem er det flere som sier at de vet veldig lite. De syns de har fått veldig generelle forklaringer om at noen barn kommer i fosterhjem fordi foreldrene ikke greier å ta vare på barna sine. Noen sier at de vet ganske mye etterhvert fordi fostersøsken forteller selv. Samtidig sier de at de ikke alltid vet helt om alt fostersøskenet forteller faktisk stemmer.

Noen forteller at de vet at fostersøskenet måtte flytte fordi de ikke hadde det bra, de fikk ikke nok mat, eller de hadde en pappa som var veldig slem.

Deltakerne diskuterer i gruppe hva de kan fortelle til andre om fostersøskenene sine. Noen syns det er vanskelig å vite hva man kan si til hvem. En jente sier *«vi har fått så mange beskjeder om hva vi kunne og hva vi ikke kunne si - at vi gikk helt i surr»*. I barnegruppene er det flere som sier *«at det kan være hemmeligheter å ha fostersøsken»*.

En gutt:

Jeg kan fortelle at hun ikke har det helt bra – og at vi ikke må stresse henne.

En jente:

Jeg kan fortelle til de som spør at lillebror har en usynlig sykdom. Jeg vet om helseting.

En forteller at hun vet at fosterbroren bruker bleier, og at hun ikke sier det til noen. En gutt forteller at noen ganger oppfører fostersøsken seg rart og at han kan forklare hvorfor. *Jeg har sett på Youtube om hva som skjer i hjernen når man har vært mye sint og redd*

Mange forteller at de vet at de bare kan ta bilder hjemme og ikke dele det med andre. Noen forteller at de ikke helt vet hvorfor det er sånn. Enkelte forteller at de bor på sperret adresse på grunn av fostersøsken og må være med på å holde dette skjult.

En jente fra en barnegruppe sier:

Vi har avtalt med mamma hva vi kan si – vi sier det ikke hvis vi er usikre

Andre av barna som er på kurset har hatt fostersøsken lenge, og det virker som de har avklart nokså mye om hva de kan si:

Vi kan si det de (fostersøsknene) forteller og som jeg får lov til å si.

Flere forteller at de skiller mellom hvem de kan fortelle hva til nærmeste venner og andre.

Kan fortelle at jeg har en fosterbror og kan si litt til nære venner som man vet ikke sier ting videre.

Det er også et tema om de er redde for å si fra om ting og om de syns ting de har fått vite er skremmende. Noen av barna forteller at de er redde for at fostersøskenet skal flytte.

Jeg er redd for å si hun er irriterende i fall mamma og pappa vil si vi ikke kan ha henne

Jeg er redd for rettssak og sånn, tenker på det på skolen

Inntrykk og vurdering

Barna og ungdommene er lette å engasjere når de forteller om hvordan det er å ha fostersøsken. Men vårt inntrykk er at temaet med hva man kan fortelle og ikke fortelle er litt vanskelig. I barnegruppene er det vanskelig å snakke om dette på en generell måte. I ungdomsgruppene er det lettere å snakke generelt om dette temaet. Det er et mål med øvelsen at man skal lete etter det positive og bevisstgjøre barna/ungdommene på at alle har med seg noe positivt, selv om ting kan bli vanskelige. I manualen legges det vekt på at kurslederne må gi seg god tid til å dele, ufarliggjøre og akseptere de forskjellige følelsene. Deltakerne skal gis omsorg og aksept på de følelsene de sitter med, og det må brukes tid på refleksjon rundt tanker og følelser de sitter med *etter* å ha delt. Vi erfarer at dette kan være utfordrende i en stor barnegruppe.

Manualen sier videre at kurslederne skal holde seg selv tilbake og primært la gruppedeltakerne slippe til med råd og oppmuntring til de som eventuelt må få hjelp videre. Det legges opp til at de andre barna skal komme med råd. Vår erfaring er at dette i liten grad skjer. Både barna og ungdommene deler egne erfaringer, men de kommer ikke med råd til andre. Vi oppfatter det som for ambisiøst i denne gruppesettingen. Kurslederne har nok med å få barna til å fortelle om sine erfaringer.

Denne samlingen er den av samlingene som har mest «skolepreg», det vil si størst forventninger til deltakerne om at de skal sitte i ro og diskutere i plenum/grupper. Vi ser at i flere av gruppene er det krevende å sitte stille over tid. Spesielt når det ble brukt mye tid på å skrive ned punkter på veggavisen ble mange rastløse, og det var vanskelig å holde på oppmerksomheten. Noen sier at de syns det blir for mye skole. Enkelte ganger

brøt kurslederne av med mange leker og greide ikke å komme gjennom alle aktivitetene innenfor den tidsrammen som var satt. På barnegruppene er lekene veldig populære.

4.2.3 Samling 3

I starten av samlingen går kurslederne gjennom temaet for forrige gang, og hva de gjorde. De sjekker også ut gruppereglene og vurderer om noe bør endres. Målet med denne samlingen er å bevisstgjøre og formidle barnas og ungdommenes forståelse av hva foreldre trenger å vite om deres behov. Videre skal de arbeide med hvordan de skal presentere det de har jobbet med i gruppa for foreldre og barnevern på den siste samlingen. Til slutt er det mål om at alle deltakerne skal bli synliggjort og anerkjente for sin deltakelse og bidrag.

Den første aktiviteten starter med hvordan deltakerne har det i dag og hvordan de tror deres fostersøsken har det. Øvelsen tar utgangspunkt i øvelsen fra samling 1, Laban-øvelsen. Det innebærer at alle fargelegger og beskriver sine følelser i en «laban» (seigmann). Målet med øvelsen er innlevelse, og det er viktig å få fram nyanser i det barna vet: at det er forskjeller fra en dag til en annen og hva de tenker at påvirker hvordan de tror fostersøskenet har det.

Under fargeleggingen blir gruppene delt i to. I de fleste gruppene erfarte vi at det var full konsentrasjon om fargeleggingen. Noen av deltakerne spør om fargene. *Er trygg og tillit det samme?* En jente spør om hvilken farge det blir hvis fostersøsteren ønsker noe og ikke får det. Veileder foreslår å blande forventning og sinne.

Mange av barna og ungdommene snakker om ulike situasjoner når de gjør denne aktiviteten. En forteller for eksempel at hun tror fostersøskenet har tillit, glede og litt sinne.

En gutt:

Jeg tror han er mye sint og lei seg. Vi krangler en del, han blir fort sur. Han klarer ikke helt å sette ord på det, han er nok litt lei seg, men stoler på oss tror jeg. Han er seg selv hjemme hos oss.

En jente:

Jeg tror hun føler glede, men blir lei seg hvis hun skal møte mammaen. Hun er glad i skolen og lei seg hvis hun er syk.

En gutt sier at «*det hadde kanskje vært lettere hvis jeg visste mer*», «*når jeg ikke vet, kan jeg lett fornærme han, det tok ett år før jeg fikk vite noe*»

De snakker litt om hverandres labaner og hvorfor de bruker de fargene de har. En gutt har tegnet rødt på munnen til fosterbror og sier det kommer sinte ord fra fosterbroren når han spiller Fortnite. En forteller om fostersøsteren at hun ikke blir veldig sur, men kaster ting litt i gulvet, men det er over etter ett minutt. En sier hun i utgangspunktet ønsket seg fostersøsken, men det gjorde ikke broren, men at det nå er snudd. Hun forklarer det selv med at fostersøsteren er vanskelig mot henne og de er tett i alder, mens det er større aldersforskjell mellom fostersøster og broren og at han er eldre. En jente sier fosterbror er på rommet sitt stort sett hele tiden, så hun knapt ser ham. Hun synes det er litt trist at

han ikke er som andre søsken. Noen er veldig tydelige på at de tror fostersøskenet føler sinne, og viser at de også selv er sinte.

Enkelte veiledere bruker mye tid på de som trenger litt ekstra og snakker om følelsene mens de tegner. Noen spør underveis hva barna legger i det de sier *Hva føler du? Er det nesten hver dag? Hvordan merker du at han/hun er trist? Sint? Glad? Hva skjer når du blir sur? Hva kjenner du inni deg? Blir du flau over ham/henne? Hva tenker du at hun er trist for? Hun tenker sikkert på foreldrene sine? Noen følelser kan være vanskelige å ha. Hvem snakker dere med da?*

Etter å ha tegnet labaner, henges de opp på veggen.

Gode råd til fosterforeldre

Neste aktivitet innebærer å lage gode råd til fosterforeldre I de fleste gruppene er dette en øvelse som fører til mye aktivitet blant deltakerne. Den følger opp de diskusjonene og temaene som har vært oppe tidligere. I noen av barnegruppene er det vanskelig å få til en diskusjon rundt bordet, så kurslederne går i stedet og snakker med hver enkelt mens de andre tegner eller leker.

Noen av barna er opptatt av at foreldrene bør tenke grundig gjennom hva det vil si å få fosterbarn før han/hun kommer:

Sjekk ut økonomien din, om du har råd til et barn til. Kanskje du må kjøpe ny bil.

Burde tenkt på om du klarer det. Vi er syv barn i familien nå.

Selv om bare ett barn til, tar det mye større plass. Det er forskjell å være tre barn på ferie for eksempel.

Det er ikke mulig å se for seg før det faktisk skjer. Viktig at det er samhold i familien fra før, da går det fint.

Av samtalene går det også fram at det er lettere å forstå at fosterbarnet er sur eller sint hvis de får vite mer om bakgrunnen, ellers blir man bare irritert.

Kurslederne skriver ned stikkord. Deretter utformes rådene til setninger på en veggavis. Mange av rådene handler om hvordan foreldrene bør forholde seg til fostersøsken. Blant annet kommer disse rådene opp:

- *Behandle fosterbarnet litt bedre i begynnelsen, men det blir vanskelig hvis fosterbarnet tror at de kan få lov til alt. Hvis det er for bra i starten, forventer de at det skal fortsette*
- *Behandle fosterbarn likt som søsken.*
- *Vær deg selv, ikke ekstra snill. Ikke for streng heller*
- *Snakke rolig med fosterbarn, ikke prøv å presse ut av dem alt mulig. De må få snakke i sitt tempo. Kan være tøft i starten, de må bli litt trygge.*
- *Tenk over om det kanskje blir litt for mange barn. Tenk over om dere tåler alle følelsene til fosterbarnet*
- *Ikke gi fosterbarnet masse oppmerksomhet når han er slem eller skriker*
- *Snakke om følelser og tid til å snakke om det som er vanskelig for fosterbarnet*

Det er også mange råd om hvordan foreldrene bør forholde seg til egne barn når de får et fosterbarn:

- *Fordele oppmerksomhet slik at vi også blir sett. Man føler seg fort litt glemt*
- *Ikke forskjellsbehandling*
- *Ta meg med på ting alene*
- *Pass på å være med dine ekte barn*
- *Ikke gi annen behandling, behandle oss like bra. Gi like mye omsorg*
- *Finn noen tider hvor dere kan være med bare meg*
- *Snakke med meg hvis det er noe jeg vil snakke om*
- *Informere om hva som kan være konsekvensen, hvordan det kan bli. Hva blir annerledes, hva må man eks kutte ut hvis barnet flytter inn*
- *Ha alenetid, dra alene på butikken, dra på kino, snakke sammen etter at fosterbarnet har lagt seg*
- *Hvis noe skjer med fosterbarnet, informere oss – ikke alt men litt*

Forberede fjerde samling

På den tredje samlingen brukes det også en del tid til å forberede fjerde samling. Barna og ungdommene skal være delaktige og være med på å vise arbeidet som er gjort.

Brevduene

Etter å ha laget råd til foreldrene, skal deltakerne lage brevduer. Øvelsen innebærer at barna/ungdommene skal lage brevduer der de skriver ned ønsker og råd til foreldrene på et ark som skal bli vinger på en brevdue. Det de skriver skal være hemmelig og kun for foreldrene. De kan også velge å ikke vise det til noen. Brevduene henges opp og presenteres på samling 4. I de fleste gruppene fungerer øvelsen med brevduer fint. Barna/ungdommene sitter rolig og jobber med bretteing og å skrive tekst. Noen skriver mye, et langt brev. Enkelte av barna synes det er vanskelig å forstå hva man skal bruke dem til.

Hjertekort

Den siste aktiviteten innebar å lage hjertekort til hverandre. Lederne hadde klippet ut store røde hjerter, med den enkeltes navn på. Alle skrev et positivt ord på alles hjertekort. En av kurslederne startet og avsluttet.

Vi observerer at dette med hjertekort fungerer litt ulikt i gruppene. I de gruppene deltakerne er blitt godt kjent er dette en hyggelig øvelse som skaper god stemning. Men i enkelte grupper er det deltakere som sier at de ikke kjenner noen og ikke vet hva de skal skrive.

I en av barnegruppene har veilederne lagt frem klistremerker som barna skal lime på til hverandre i stedet for å skrive, de var ivrige og likte dette godt.

Leken med kort der de skal fortelle om seg selv for eksempel hvilket land de vil dra til, en ferdighet de har, et TV program de vil lage eller hva som gjør dem stolte, er tydelig populær.

Inntrykk og vurdering

De fleste barna og ungdommene var aktive når de skulle tegne laban og snakke om hvordan de selv og fostersøskenet hadde det. De fleste blir også engasjerte når de skal gi råd til egne foreldre. Alle barna og ungdommene deltar, noen mer enn andre. Noen av ungdommene snakker litt om andre ting mens de tegner. Vi har inntrykk av at det stort sett er blitt god stemning i gruppene nå.

Vi ser at også på denne samlingen er det flere som blir rastløse når det brukes mye tid på å diskutere i plenum hva som skal stå på veggavisen. I barnegruppene fungerer det best å ha samtale i mindre grupper, gjerne mens barna tegner samtidig.

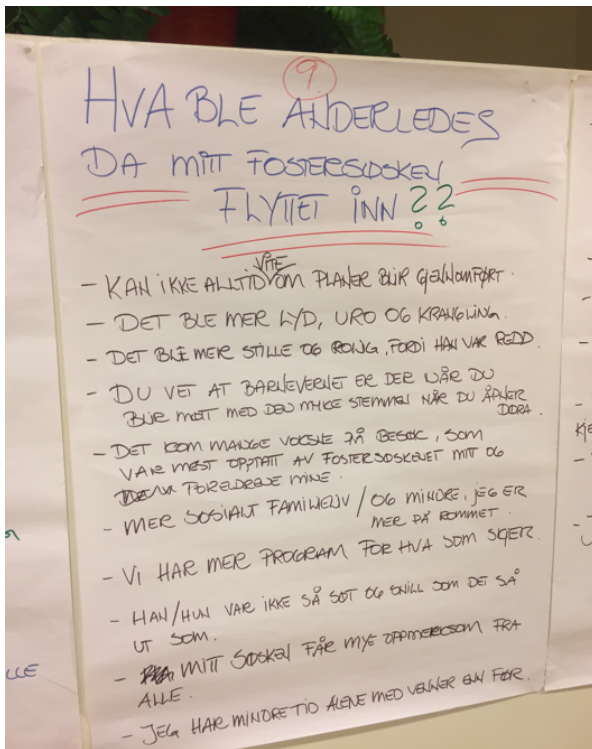
Noen av barna blir veldig opptatt av å leke underveis i samlingen. I barnegruppene leker de bra sammen, og de blir godt kjent gjennom leken. Men vi ser at noen ganger tar leken litt overhånd, og de er mer opptatt av å leke enn å gjøre de felles aktivitetene.

Alle veilederne er flinke til å presentere aktivitetene og til å få barna/ungdommene til å delta. Men det varierer det litt hvordan de følger opp det barna sier. Noen ganger forteller deltakerne om vanskelige ting uten at dette blir fulgt opp - det blir hengende i luften. Noen av veilederne bruker mer tid enn andre på de som trenger det litt ekstra og snakker om følelsene de tegner. Vi ser at noen av gruppene bare har et rom og det kan være vanskelig å holde ro hvis veilederne har ekstra fokus på enkelte barn. Det er lettere der barna kan leke i et annet rom enn der de har kurs.

4.2.4 Samling 4

Målet med samling 4 er å presentere deltakernes arbeider for foreldre og barneverntjeneste, og skape en forståelse for at fosterforeldrenes egne barn er viktige bidragsyttere inn i fosterhjemmsorgen. Gjennom samlingen skal det settes fokus på barna og ungdommenes behov for å bli sett og anerkjent av både foreldre, barneverntjeneste og nettverket for øvrig.

Før samlingen starter er alle veggavisene og laban-tegningene hengt opp på veggen. Samlingen starter med en presentasjonsrunde der gjestene får presentere seg med fornavn og skrive sitt navn med yndlingsfargen på veggavisa ved siden av sitt barns navn. De skal også skrive hva de liker å gjøre sammen med sitt barn. Vi ser at alle barna følger veldig godt med når de voksne gjør dette. Veilederne går gjennom dagens program og de går også gjennom gruppereglene. Deretter deltar alle i en oppvarmingsøvelse med «bli kjent-kortene».

Eksempel på veggavis

Etter dette presenterte barna og ungdommene de forskjellige veggavisene.

- Hvordan ser en familie ut
- Dette tenkte jeg om å få fostersøsken
- Dette fortalte de voksne meg på forhånd
- Hva ble annerledes da mitt barn flyttet inn?
- Hvordan jeg har det i dag
- Hvordan jeg tror fostersøskenet hadde det
- Duer med hemmelig beskjed
- Gode råd til fosterforeldre
- Spørsmål til barneverntjenesten

Det varierer litt mellom gruppene hvordan de legger opp presentasjonen. I noen grupper forteller barna/ungdommene med litt hjelp fra veilederne hva de har gjort og presenterer det som står på alle veggavisene. Andre steder forteller kursleder mer om hensikten med samlingene og hvordan det har vært for barna å gjøre de ulike aktivitetene og lekene, hva som har vært vanskelig å få til og hva barna har likt best, og gjennomgår et utvalg av det som står på veggavisene. Foreldrene går rundt og ser på det som står på veggavisene. Medarbeiderne fra barneverntjenesten svarer i plenum på de spørsmålene som er stilt til dem.

Det er tydelig at barna er stolte over det de har bidratt med, og noen av foreldrene blir veldig rørt når de ser hva barna har skrevet på veggavisene.

Etter dette er det inndeling i summegrupper. Foreldrene snakker sammen om hva de har lært og hva tar de med videre. Summegruppene deler det de har snakket med i plenum.

Foreldrene forteller blant annet at de syns det var fint å se hva barna har gjort. Flere forteller at de har vært veldig nysgjerrige og at det har vært vanskelig å forstå hva samlingene har handlet om når de har spurt hjemme. Noen sier at de ser det på barna hjemme at det har vært bra. Noen foreldre sier at de gjennom samlingene har blitt oppmerksomme på hvor lite egne barn egentlig har fått vite, og at de nå har snakket mer sammen. Noen påpeker at det snakkes for lite om hva som forventes av fostersøsken, og at det kan være vanskelig å leve opp til for barna.

Gjennom alle samlingene har kurslederne skrevet ned det som kommer opp av spørsmål som kan være relevante å stille til barneverntjenesten. Det varierer hvor mange spørsmål gruppene har til barneverntjenesten. I enkelte grupper er det ikke noe de lurer på. Alle spørsmålene er skrevet ned på en veggavis. Eksempler på spørsmål som stilles:

- Alle ting tar så lang tid i BVT. Alt som skal bli bestemt. Hvorfor er det sånn? Kan det ikke gå fortere?
- Hvorfor klarer ikke foreldre å passe på et barn? Hvorfor lager de flere barn når de vet at de ikke kan passe på dem?
- Hvor går grensen for hva man kan si?
- Hva betyr omsorgssvikt?
- Hvorfor jobber du i barnevernet?
- Hvorfor fikk vi akkurat det fosterbarnet?
- Hvorfor er du kontaktperson?
- Hvorfor er det noen barn som ikke kan bo hjemme?
- Hvordan bestemmer dere hvilket barn som skal bo hvor?

Det er et viktig mål at barneverntjenestene som følger opp familiene skal være representert på samlingen. Det skal sikre at barneverntjenestene som følger opp familiene kan følge opp videre tema og problemstillinger fra samlingene. På flere av samlingene har det imidlertid vært vanskelig å få ansatte fra barneverntjenestene til å møte, og på flere av samlingene var det bare en barnevernsansatt til stede. De medarbeiderne som har vært til stede uttrykker imidlertid at de syns det har vært veldig nyttig og lærerikt.

Denne fjerde samlingen avsluttes med en takketale fra barneverntjenesten og utdeling av diplom.

Inntrykk og vurdering

Vi observerte at det var veldig god stemning på flere av de siste samlingene. Barna var veldig fornøyde med å vise frem det de hadde gjort, og det var fint for foreldrene å se. Veggavisene tydeliggjorde og ivaretok foreldrenes informasjonsbehov på en god måte.

Foreldrene opplevde at det var lærerikt for dem å se hva barna og ungdommene har gått gjennom og arbeidet med i løpet av samlingene. Noen forteller at det fremkom viktige ting barna lurer på som foreldrene ikke har vært klar over. De fikk også sett ulikhetene og variasjonene i barnas erfaringer. Vi så at rådene fra barna gjorde inntrykk og var bevegende for foreldrene å få. I oppsummeringen av hva de hadde gjort på samlingene var det tydelig at barna hadde et eierskap til det de hadde drevet med, de fikk oppmerksomhet og heder for den rollen de har som fostersøsken.

Det er lagt opp til at barneverntjenestene skal ha en viktig rolle ved å delta på siste samling, både gjennom å svare på spørsmål fra barna/ungdommene og ved at de får informasjon som de kan ta med seg videre i oppfølgingen. Ettersom mange barneverntjenester ikke deltok på denne samlingen, fungerte ikke dette etter intensjonen. Det bør jobbes mer med å få barneverntjenestene til å delta. Det er viktig at

barneverntjenestene får spørsmålene de skal svare på, på forhånd slik at de kan forberede seg. Det er også viktig at denne øvelsen der barnevernet skal svare på spørsmål gir barn og unge en reell opplevelse av å bli hørt.

4.3 Nærmere vurderinger av enkelte elementer i samlingene

4.3.1 Hvordan fungerer samlingene?

Vi finner at barna og ungdommene deltar aktivt i alle postene på programmet og at temaene engasjerer. Men en del av barna ble i perioder rastløse og klarte ikke å sitte stille på stolen. Dette skjer særlig når det er lange økter med «undervisningspreg», det vil si at kursholderne snakker eller skriver på veggavis og barna skal sitte stille og høre eller svare på spørsmål. Det skal lite til før en distraksjon fører til ganske mye uro. Noen av barna fortalte at når samlingene likner for mye på skole, så blir det kjedelig. Særlig på den andre samlingen skal det lages mange sider på veggavisen, og det blir lite variasjon. Vi har inntrykk av at kurslederne utover i kursrekken derfor har brukt mindre tid på å lage veggavis i plenum, og heller noterer stikkord og lager veggavisen ferdig uten at barna skal følge med på dette. Dette tror vi er klokt.

Kurslederne kunne også brukt litt mindre tid på å gå gjennom hva som har vært gjennomgått på tidligere samlinger, selv om dette bidrar til å skape en rød tråd i samlingene. Veilederne er flinke til å trekke barna inn i disse repetisjonene, men det blir en aktivitet i plenum som tar relativt mye tid og er ganske stillesittende. Videre tror vi at gruppereglene også kort kan repeteres fra gang til gang, men at det er unødvendig å bruke mye tid på å bytte ut regler fra gang til gang hvis det ikke er stort behov for det.

Barn har behov for å aktiviseres. Når veilederne har delt gruppene i to og snakket med barna samtidig som de har tegnet eller klippet, ser det ut til å fungere veldig bra.

Det finnes ulike kortfilmer og filmsnutter som gir innsikt i ulike problemstillinger knyttet til det å bo i fosterhjem eller være fosterfamilie. Vi tror små filmer kan være passende introduksjoner til eller avslutninger av temadiskusjonene i grupper. Det gir også variasjon i metoder.

Ett tema som enkelte av veilederne og noen av ungdommene har nevnt at de savner er hvordan traumatiske erfaringer kan virke inn på barn. Det handler om å få en forståelse av hvorfor en del fosterbarn reagerer sterkere enn andre barn og kan ha en utagerende atferd.

4.3.2 Lek og pauser på samlingene

Mange av barna og også de yngste på ungdomsgruppene var opptatt av å leke på samlingene. På enkelte av samlingene var det ganske mye lek og pauser med snacks, og det kunne være krevende å få barna til å samle seg igjen etterpå. Samtidig så vi at veilederne vurderte når det var behov for pauser og tilpasset dette til deltakernes konsentrasjon. Vi så også at en del av barna var mer konsentrerte igjen etter et avbrekk.

Noen av barna har blitt veldig godt kjent og vil veldig gjerne leke. Det er positivt, men samtidig så vi at det ble litt utfordrende å holde dem samlet rundt aktivitetene fordi de heller ville leke med hverandre.

Leken er viktig som avbrekk, særlig for de yngste av deltakerne. Noen av lekene har en sammenheng med spørsmålene som diskuteres i gruppa (for eksempel hviskeleken som skal symbolisere hvordan én fjær blir til fem høns). Andre leker er bare for moro skal bidra til at det skal være gøy å delta på samlingene, slik at de har lyst til å komme igjen neste gang. Leken har også en viktig funksjon når det gjelder å bli kjent og trygge på hverandre.

Det er en balanse mellom å ha det gøy på samlingene og bli trygge på hverandre og samtidig oppnå det som er målene for samlingene: å dele erfaringer og få kunnskap om det å ha et fostersøsken. Det kan være en utfordring å finne riktig balanse, det vil si å unngå skolepreg, samtidig som det ikke blir bare lek. Det kan være en fordel om flere av lekene kan knyttes tematisk til målene for samlingene.

Det varierer litt hvor mye regi veilederne har tatt på pausene. Noen har hatt organisert lek, mens andre har hatt nokså fri lek.

4.3.3 Sammenhengen mellom temaer i samlingene

Samlingene gjennomføres som beskrevet etter en mal. Malen består av ulike elementer, oppgaver og spørsmål som skal gjennomføres i plenum eller i gruppe, og leker. Veilederne skal knytte sammen de ulike aktivitetene og forklare barna hva som er meningen med aktivitetene og hvorfor de skal gjøre det. I malen er det enkelte tips og innspill til hvordan veilederne kan begrunne aktivitetene, men det er i stor grad opp til veilederne å forberede og formulere disse overgangene. Noen av aktivitetene er det ikke alle barna som forstår hensikten med, og vi vurderer at det er enkelte aktiviteter som blir litt uforklarte. Vi tror det er en fordel at aktivitetene «landes» på en god måte, for eksempel ved at veileder oppsummerer litt hva man har gjort eller kommet frem til. Videre bør det være tydelig for barna/ungdommene hva som er hensikten med de ulike aktivitetene og hva de skal få ut av de ulike samlingene.

Det kunne også vært en fordel å ha bedre overganger mellom aktivitetene. Det er beskrevet i manualen at veileder skal forberede gode overganger mellom aktivitetene og sørge for en rød tråd, men vi tror dette bør vektlegges ytterligere. I noen tilfeller har det for eksempel vært spørsmål fra barna om hvorfor en aktivitet skal gjøres, hvor veilederne ikke har tenkt gjennom det på forhånd.

4.3.4 Deling i grupper

I de fleste av diskusjonsoppgavene har veilederne delt barna i mindre grupper. Vi ser at praten mellom deltakerne går mye lettere i små grupper, og det er særlig her de for eksempel deler utfordringer ved det å ha fostersøsken. De barna som vi oppfatter som litt reserverte, prater mer når de er mindre grupper. I noen tilfeller har veilederne også delt i grupper når barna skulle fargelegge Laban. Da har det vært lettere for veilederne å ha en samtale med hvert enkelt barn om ulike følelser.

Vi oppfatter at oppsummering i plenum stort sett fungerer greit, men at det ikke bør ta for mye tid. Vårt inntrykk er at deltakerne er «ferdige» med å temaet når diskusjonen i gruppene er avsluttet.

4.3.5 Veilederrollen

Målene for samlingene er å skape et rom der barna blir sett og hørt, hvor de er trygge på å kunne dele egne erfaringer, og å få høre andres erfaringer som de kan kjenne seg igjen i. Videre heter det i manualen at barna skal bli bedre rustet til å håndtere forandringene som det å få et fostersøsken medfører. Erfaringsdeling, og det å føle at andre er i samme situasjon og har opplevd liknende utfordringer som en selv, gir styrke til å håndtere utfordringer bedre. Samtidig tror vi noen av barna trenger noe mer råd eller veiledning i hvordan de kan håndtere det som skjer og følelser som de har, enn hva erfaringsdeling gir.

Vi syns at veilederne stort sett har vært gode på å skape trygghet, ved å snakke til og med barna/ungdommene på en varm, forståelig måte. De har fanget opp barnas synspunkter og vært åpne for deres meninger og behov, hvordan barna har det og at de skal anerkjennes for den jobben de faktisk gjør.

Hvor mye og hva som gis av veiledning i samlingene, avhenger av den enkelte veileder og hvordan de håndterer og følger opp det barna forteller. Vi ser at det i noen tilfeller er barn som har fortalt ting som tydelig plager dem eller var vanskelig for dem å fortelle og så har ikke veilederne fulgt det opp videre. Enten ble diskusjonen avsluttet fordi tiden var ute, noen andre tok ordet, eller det barnet sa ble bare notert på veggavisen uten flere spørsmål. Vi tror det kan være viktig å gå litt nærmere inn på noe av det barna forteller, og spørre litt videre – hva gjør du når det skjer, har du fortalt det til noen før?

4.3.6 Rammer for kurset

Varighet

Det er lagt opp til at hver samling skal vare fire timer. I Oslo er samlingene lagt opp til å vare i tre timer, de øvrige har hatt fire timer. I barnegruppene opplever vi at fire timer er lenge for barna. Vårt inntrykk er at dette i mange tilfeller ble for lenge for barna å skulle være konsentrerte om aktiviteter. Det fører til mange avbrudd og ender til dels med at kurslederne ikke greier å komme gjennom programmet.

Blant foreldrene er det ulike synspunkter på varighet, noen mener fire timer var greit, mens andre mente tiden burde kortes ned. Spørreundersøkelsen til foreldre viser at det er flere foreldre med deltakere på barnegruppa som mener at samlingene var for lange enn foreldre til ungdomsgruppa. Både blant foreldrene, barna og ungdommene mente en del at det burde vært flere samlinger, ev. med kortere varighet. Andre påpeker at de har lang reisevei, noe som ville gjøre det krevende å gjennomføre flere samlinger. For de som har lang reisevei er dessuten samlinger i helgene det mest hensiktsmessige. Svarene på spørreundersøkelsen viser videre at to tredjedeler av foreldrene i *ungdomsgruppa* mener at samlingene bør foregå på en hverdag. Nær to tredjedeler av foreldrene i *barnegruppa* mener derimot at samlingene bør foregå i helgene. For de yngste er det nok for krevende å reise til kurs på ukedagene, mens det for en del av ungdommene er ok å være på kurs utover ettermiddag/kveld i ukedagene – og kanskje også å foretrekke fremfor å legge beslag på helgedagene. Men også for denne gruppa er dette avhengig av hvor lang reiseveien er.

Vi mener at varighet og antall ganger bør kunne vurderes fra sted til sted. Det må tas hensyn til reisevei i vurderingen av varighet og antall ganger.

Aldersinndeling

Flere har nevnt at det er for stort spenn i alder i gruppene, det kan være stor forskjell på en umoden 12-åring og en moden 17-åring, eller umoden 8-åring og moden 12-åring. Både blant veiledere og foreldre er det foreslått at det burde vært tre aldersinndelinger. Ideelt sett burde det kanskje det, samtidig kan det være vanskelig å etablere tilstrekkelig antall grupper med en slik aldersinndeling. Vi tenker at den aldersinndelingen som er, fungerer ganske bra, men at barn under åtte år er for unge til å delta.

4.3.7 Oppsummering

Vi finner at temaene som er tatt opp er relevante og at mange av øvelsene engasjerer barna og ungdommene mye. En del av barna blir rastløse når det er lengre økter som har undervisningspreg. Det er viktig at barna aktiviseres.

Det er viktig med lek som avbrekk, særlig for de yngste deltakerne. Leken har også en viktig funksjon når det gjelder å bli kjente og trygge på hverandre. Samtidig har vi sett at det kan være utfordrende å finne en riktig balanse mellom å «bare» ha det gøy og å dele erfaringer og få kunnskap om å ha fostersøsken. Det kan være en fordel om flere av lekene kan knyttes tematisk til målene for samlingene.

Vi har observert at det kan være fint å dele deltakerne i mindre grupper. Praten går ofte lettere og de som er litt reserverte deltar mer.

Veilederne har vært gode til å skape trygghet og fanget opp barnas synspunkter og meninger. Vi har observert forskjeller mellom samlinger i hvor myeveilederne har fulgt opp det den enkelte har fortalt. I noen tilfeller har barn fortalt om vanskelige tema uten at veilederne har fått fulgt dette opp.

Når det gjelder varighet på og antall samlinger er det ulike synspunkter blant foreldrene. Det har til dels sammenheng med hvor lang reisevei barna har. Vi mener at varighet og antall ganger bør kunne vurderes fra sted til sted.

4.4 Hva sier barna og ungdommene om kurset

I forbindelse med den siste eller den nest siste samlingen har vi intervjuet barna og ungdommene om hva de synes om kurset.

4.4.1 Hva forteller barna?

Alle barna som har vært med på intervjuene synes det har vært bra, mange sier at det har vært gøy å gå på kurs. På spørsmål om hva de synes om kurset svarer barna blant annet:

Fint å få ny venner

Det har bare vært mega mega fint

Møte andre

Gøy å møte andre. Få snakke om ting som hvordan vi tenkte at det ville bli og hvordan det ble.

Gøy. Hadde ikke lyst til å dra hjem.

Barna forteller at de likte å snakke sammen i grupper. Det var fint å høre om hvordan andre barn har det og fint å snakke om alt som skjer og få tips om hvordan andre gjør det. De fleste barna gir uttrykk for at de har likt å snakke om hva som er blitt annerledes og hvordan familiene er blitt endret.

Flere forteller at de tror de kommer til å holde kontakten etter kurset, de har fått telefonnummer og noen har også vært på besøk hos hverandre.

Vi leker sammen når det er pauser og snakker sammen. Da blir vi kjent. Vi blir kjent av å snakke sammen.

Stort sett har vi inntrykk av at barna har blitt kjent og lekt bra sammen, men enkelte av barna nevner at de gjerne skulle blitt mer kjent:

Kanskje vi kunne møtes før samlingene slik at vi var bedre kjent. Det kan være enklere å snakke når man kjenner hverandre.

Om innholdet

Når det gjelder øvelser de har gjort som å tegne laban er det litt delte oppfatninger blant barna. Mange synes det er kjempegøy, men enkelte sier at de ikke liker å tegne.

Noen av barna sier at det var kjedelig når det ble for mye stillesitting og noen sier at samlingene noen ganger ble for skolepreget. Det er særlig samling to som barna nevner som ble for mye skoleaktig:

Jeg liker å gjøre ting. Det er bedre enn når voksne prater (sikter her til at det ble mye repetisjon av hva som ble sagt forrige gang osv.)

Vi må sitte i ro. Andre gangen ble litt for mye snakking.

Det blir på en måte å gå på lørdagsskole.

På spørsmål om veggavisene er det enkelte av barna som synes det var litt dumt at de ikke fikk skrive selv.

Vi kunne skrive litt og voksne litt

Hva ville barna hatt mer av? Barna gir uttrykk for at lekene har vært det morsomste, og på spørsmål om hva de ville gjort mer av var det flere som svarte at de ville ha lekt mer.

Mer pauser, ikke sitte på stolen hele tiden.

Litt mer leker, det blir litt mye snakking

Andre svarer at de kunne snakket enda mer om hvordan andre har det i familien. På spørsmål om hva som er viktig hvis det skal arrangeres et nytt kurs er svarene blant annet:

At de får leke, at de får snakke sammen, om det de har i hjertet sitt – kanskje litt mer enn det vi har gjort.

Vi kunne ta laban om hva mamma og pappa følte da han kom.

Jeg vil ha mer av det man kan lære noe av.

Det siste utsagnet forstår vi at dreier seg om barnas forventninger. Noen av barna sier at de trodde at kurs betydde at de skulle lære noe. En gutt sier at han hadde ønsket mer råd og opplæring om hvordan de bør gjøre ting hvis noe skjer, hvordan takle ulike situasjoner.

Mange av barna hadde ønsket seg flere samlinger. For noen er det nok et uttrykk for at de gjerne ville samles for å leke mer, men noen begrunner det med at relasjonen til fostersøskenet endrer seg og at de derfor hadde trengt flere samlinger:

Hele tiden, for det endrer seg. I begynnelsen når barnet ikke er trygt og ikke viser følelser. Etterhvert når de blir tryggere kan de vise sinne og da kan det blir vanskeligere for de ikke vet hvordan de skal takle det.

Varighet

De fleste barna gir uttrykk for at kurset har vart passe lenge. Det gjelder både de som har hatt kurs i tre timer og de som har hatt kurs i fire timer.

4.4.2 Hva sier ungdommene

De fleste av ungdommene som er intervjuet synes det har vært fint å delta på kurset. Ungdommenes respons er imidlertid litt mer blandet enn blant barna. Vi er ikke sikre på om den litt blandede responsen har med ulike tilnærminger på kursene å gjøre eller om det har sammenheng med deltakersammensetningen.

Ungdommene fremhever at det har vært fint å møte andre ungdommer som er i samme situasjon som dem. Flere sier at de hadde ønsket mer tid til å snakke med hverandre om fostersøsknene, ta opp situasjoner, hva som har skjedd og hvordan det var for dem, dele erfaringer og sammenligne. De forteller at de har fortalt om hendelser til ungdommene i gruppa som de tidligere ikke har kunnet dele med vennene sine. Det har vært godt å kunne le av ting som har skjedd sammen med dem i gruppa.

Ungdommene sier blant annet:

Gøy når vi har grupper, kan snakke litt om hva vi synes og sånn

Det har vært spennende, fint å treffe andre som forstår hva jeg mener, når jeg snakker om å ha en familie med fostersøsken

Jeg synes det har vært hyggelig

Kurset har vært veldig bra. Det har vært fint å dele situasjoner som har skjedd med andre som har vært i samme situasjon

Flere av ungdommene gir også uttrykk for at de har fått snakket om ting de ikke har fått snakket om før. Det er særlig det å få innsikt i hvordan andre fosterfamilier har det som ungdommene trekker frem som positivt.

Det som har vært kjekkest, hvordan vi har hatt det, diskusjoner med det, kjekt å høre hvordan fosterbarn har det hjemme, hva de føler. Kjekt å høre på andre.

Det har ikke vært så mye problemer hos oss, men greit å vite at andre har hatt de samme problemene.

Hva andre har følt når fosterbarnet har kommet.

Kjekt å vite at jeg ikke er alene, vet at det er andre som er i samme situasjon.

Noen nevner at de har fått ny forståelse:

Kanskje at jeg faktisk er litt heldig. Når du har fått det (fostersøsken), litt koselig og. At vi faktisk gjør noe for samfunnet hadde jeg ikke tenkt på før. Ikke at jeg liker det bedre men tenker litt annerledes.

Noen av ungdommene har hatt fostersøsken lenge, og syns at kurset burde kommet tidligere:

Det er fint å prate om det å ha fostersøsken, skulle bare ha hatt det mye tidligere, jeg har hatt fostersøsken i åtte år. Den gang i starten hadde dette kurset vært til stor hjelp, ikke så mye nå, fordi nå er vi allerede så godt kjent.

Noen sier de hadde trodd de skulle få flere råd om å løse utfordringer familien har.

Ønsker litt mer råd når det gjelder hva en skal gjøre når for eksempel fostersøskenet oppfører seg sånn og sånn.

Trodde det skulle forberede på hvordan det skulle bli bedre hjemme.

Noen av ungdommene syns kurset var litt kjedelig før de ble kjent med hverandre og at det gikk litt sakte i starten.

Kan være lurere å ha litt mer bli kjent greier i starten så man åpner seg fortere opp.

Om innholdet

Enkelte av de eldste ungdommene gir uttrykk for at innholdet er litt barnslig, for øvrig er ungdommene fornøyde med kursinnholdet.

På spørsmål om hva de syns om veggavisene svarer ungdommene at veggavisene har fungert bra. De trekker frem at det gir en oversikt over hva de har jobbet med.

De fleste gir også uttrykk for at det å tegne laban var bra

Jeg likte dem det var gøy

Også blant ungdommene er det flere som nevner at det blir for mye stillesitting og at de gjerne ville hatt mer fysisk aktivitet. De nevner også at de kunne hatt leker som er relevante for temaene:

Gøy, kan prøve å knytte lekene mer opp til temaene

Kjekt, kunne kanskje vært litt mer leker enn å bare sitte i ro

Hviskeleken var kult.

Hva kunne vært annerledes?

Ungdommene mente generelt at kurset var litt for mye fast planlagt, og ønsket seg litt friere rom. Noen hadde ønsket at de kunne blitt mer kjent:

Litt mer leker og litt mer gruppearbeid.

Vi kunne blitt mer bli kjent, hvis vi får snakket litt mer sammen, får høre litt mer om andre.

Litt mer bli kjent, så du føler at du kan snakke om forskjellige ting. Litt mer fysiske aktiviteter.

Noen kommenterer også at de følte seg litt utrygge i starten og at det gjorde det litt vanskelig å snakke om ting. Ellers ønsket flere at de brukte mer tid på å leke med kortene, noe de syntes var morsomt og en fin måte å bli bedre kjent på. Leken ga mulighet til humor, morsomme spørsmål og morsomme svar.

På spørsmål om hva som bør gjøres videre er svarene blant annet:

Fortsette med det å dele i grupper, snakke om det som er vanskelig. Og mer fysisk aktivitet

Litt mer balleker. Plakatene, veggavis – beholde det.

Synes de skal fortsette med de gruppetingene, snakke sammen.

Tror temaene er bra å snakke om.

Garnnøstet var kult. Aktiviteter som involverer det med å ha fosterbarn.

Blant ungdommene er det ulike synspunkter på varighet og hyppighet av kurset, men et flertall hadde ønsket seg et litt lengre kurs, men med kortere økter hver gang. Det er også enkelte som synes det har gått for lang tid mellom hver gang

Om kontakt med barnevernet

Blant ungdommene er det også flere som nevner barneverntjenesten. De savner informasjon før fostersøskenet kom og sier at de gjerne ville hatt mer kontakt med barnevernet.

Ville gjerne visst litt mer. Merket at hvis jeg snakket om noe så ble hun plutselig lei seg, kanskje det hadde noe med grunnen til at hun flyttet inn. Hvis jeg visste mer kunne jeg passet litt mer på. Når jeg ikke visste, og hun plutselig ble lei seg, forstod jeg ikke hvorfor.

Synes de fra barnevernet kunne snakket litt med meg også. Når barnevernet kommer hjem til oss, så går jeg på rommet, mens fostersøskenet og foreldrene mine prater sammen i stua. I løpet av åtte år har jeg snakket med saksbehandleren i barnevernet en gang, men bare litt, ikke en ordentlig samtale.

De burde sitte ned og ha en ordentlig samtale om forandringer, ting som kan skje, hva vi har ansvar for – ha en ordentlig samtale om hva vi har ansvar for og ikke. Bare oss, ikke foreldre eller noe sånt.

4.5 Oppsummering og vurdering

Vi finner at temaene som er tatt opp på samlingene er engasjerende og meningsfulle for deltakerne. Responsen hos både barna/ungdommene og foreldrene viser at prosjektet har gitt positive og nyttige erfaringer. Intervjuene med barna og ungdommene viser at de har hatt glede og utbytte av å delta.

Vi finner at opplegget med øvelser og diskusjoner i gruppe fungerer bra. For de yngste deltakerne fungerer ikke plenumsdiskusjoner så godt, det er bedre å ha samtaler i mindre grupper, gjerne mens de tegner eller klipper samtidig. Det er viktig at samlingen ikke blir skolepreget og at deltakerne kan være aktivt deltakende. Det er et stort rom for lek i samlingene, dette er bra. Samtidig er det viktig å finne en god balanse slik at leken ikke tar overhånd for aktivitetene på kurset.

Vi finner imidlertid at hovedmålet for kurset er litt diffust. Det er forventninger både til at det skal være et kurs og en gruppe. Hvis det var et kurs kunne kurslederne hatt større oppmerksomhet på å gi informasjon om bestemte tema. Hvis det er en gruppe med veiledning, kunne de gått mer inn i noen utvalgte tema og snakket mer rundt disse temaene, og fanget opp det deltakerne var opptatte av.

Det er vektlagt at kurset skal være et godt sted for barna å være. Det er viktig. Vi syns at det gjennom samlingene er skapt en trygg arena der barna kan dele erfaringer. Både tema for samlingene og de ulike øvelsene har vært innrettet mot å få deltakerne til å ta opp hva som er endret og hvordan barna opplever disse endringene. Det har vært et viktig mål med samlingene at barna skal få gitt uttrykk for sine opplevelser, og kunne dele også det som kan være vanskelig. Vi finner at dette målet i stor grad er nådd.

Vi finner at samlingene virker bevisstgjørende hos barna og bidrar til at de følelsene de har blir mindre skambelagte. Gjennom å møte andre barn/ungdommer får de delt erfaringer og snakket om ting de lurer på. Det har vært rom for barna til å snakke om det som er vanskelig, og vi syns barna/ungdommene har tatt opp utfordrende ting. Alle deltar ikke like mye, og noen barn/ungdommer hadde trengt å bli mer trygge.

Å løse den enkeltes utfordringer i gruppa er for ambisiøst. Vi ser at noen av deltakerne har snakket om veldig vanskelige ting som de ikke har fått hjelp til å løse videre. Hva som gis av veiledning er litt avhengig av veilederne og hvordan de håndterer det som kommer. Vi finner at det er behov for å avklare nærmere hvordan kurslederne skal håndtere vanskelige tema som kommer opp på samlingene.

Det har videre vært et mål med samlingene å gjøre det enklere for barna å håndtere fostersøskens historie utad, hva de vet og hva de kan fortelle. Dette fungerer ikke helt slik aktiviteten er lagt opp i dag, blant annet fordi temaet blir litt for abstrakt behandlet for de yngste.

Et tema som mange etterlyser, både barna selv, veiledere og barneverntjenesten, og som kunne vært bakt inn i samlingene, er å informere mer om hvordan traumatiske erfaringer påvirker fosterbarn. Dette kan bidra til å forklare hvorfor noen oppfører seg annerledes.

Deltakelsen på den siste samlingen er lærerik for foreldrene. Det blir tydelig at barna er en del av kollektivet i familien, og at det er behov for å dele erfaringer. Målet om å gi barneverntjenestene og foreldrene gode råd og vise hva deltakerne har jobbet med, oppfylles på en god måte. Vi oppfatter imidlertid at det bør komme tydeligere fram at etter kurset, så er det opp til foreldrene og eventuelt barneverntjenesten å følge opp de utfordringene som barna har.

Det er kommet flere innspill om at veggavis er gammeldags, og noe dagens ungdom ikke driver med, de bruker i stedet digitale verktøy. I forlengelsen av dette er det foreslått å bruke digitale fortellinger i kurset. Vi erfarer at veggavisene er informative og at både barna og ungdommene liker det. Samtidig er det viktig å ikke bruke for mye tid til å utforme veggavisen, det blir fort kjedelig og deltakerne blir rastløse. Vi tror også at digitale fortellinger kan være fint å bruke i kurset.

Det har til dels vært vanskelig å få barneverntjenestene til å stille på den fjerde samlingen. Vi tenker at økt informasjon om kurset og økt ansvarliggjøring av barneverntjenesten for å rekruttere deltakere og økt oppmerksomhet på fostersøskens

behov for oppfølging fra barneverntjenesten, vil bidra til at barneverntjenestene i større grad prioriterer deltakelse. Samtidig anser vi det som realistisk at det vil være noe frafall blant relevante saksbehandlere. Det er viktig at den enkelte saksbehandlers manglende tilstedeværelse ikke får for stor betydning for barna/ungdommenes erfaring med kurset.

I utprøvingen har kurslederne vært nøye med å følge malen for samlingen. I videreføringen av kurset bør det være rom for tilpasninger av innhold til deltakerne. Det kan være ulike behov i ulike grupper. Det bør være muligheter for en fleksibel tilnærming til hvilke tema/oppgaver som presenteres.

Vi finner at kurset har følgende tydelige gode sider som bør videreføres:

- Relevante tema som engasjerer barn og ungdom
- Deltakerne deler erfaringer i grupper
- Tegneaktiviteter og øvelser som fungerer veldig bra
- Mye lek er viktig for å bli kjent, for pauser og for å ha det gøy
- Kurset er svært informativt for foreldrene, gjør det enklere å følge opp
- Kurset involverer barneverntjenestene, det er viktig

Dilemmaer som bør jobbes videre med

- Hvordan sikre balansen lek og «målrettet aktivitet»?
- Krevende å lage så mye veggavis for å informere foreldre, hva er tilstrekkelig?
- Hvordan sikre trygghet for alle deltakere på kort tid?
- Hvordan følge opp når barna forteller om vanskelige utfordringer?

Sider som kan vurderes på nytt:

- En del aktivitet som innebærer at deltakerne sitter stille og hører på kurslederne
- Mye repetisjon fra gang til gang
- Lengde og varighet – færre timer og flere ganger? Dette bør kunne tilpasses.

5 Hvilket behov dekker samlingene, og hvilken sammenheng bør det være mellom forberedelser og oppfølging?

I dette kapitlet diskuterer vi hvilket behov samlingene dekker, hvordan oppfølgingen av samlingene bør være og hvordan man kan få til en god sammenheng mellom forberedelser til det å bli fosterfamilie, og oppfølging/veiledning etter at familien har fått fosterbarn.

Vi redegjør for hvordan foreldrene har opplevd betydningen av *Kurs for oss som har fostersøsken* for barna og hvordan de opplever sammenheng mellom forberedelser/familiesamlingen i Pride og oppfølgingen gjennom dette kurset. Videre beskriver vi hvilket inntrykk barneverntjenesten har av kursmodellen. Deretter drøfter vi hvordan man kan få til en god sammenheng mellom forberedelser til det å bli fosterfamilie, og oppfølging/veiledning etter at familien har fått fosterbarn. Vi vurderer også ansvarsdeling mellom fosterhjemtjenesten og barneverntjenesten når det gjelder forberedelse og oppfølging av fosterforeldrenes egne barn.

5.1 Foreldrenes erfaringer med kurset

Vi har undersøkt hvilken betydning foreldrene mener samlingene har hatt for barna deres. Det har vi gjort gjennom intervjuer med et utvalg foreldre etter at samlingene var gjennomført, og gjennom spørreundersøkelsen til alle foreldrene som hadde barn som hadde vært med på samlingene.

Hva forteller spørreundersøkelsen?

Spørreundersøkelsen tyder på at foreldrene opplever kurset som svært nyttig. Som beskrevet i metodekapitlet var det om lag halvparten av foreldrene som svarte på undersøkelsen. Vi vet ikke hva som kjennetegner foreldrene som ikke har svart, og om deres synspunkter ville avveket fra respondentene som har svart. Det er for få svar til at undersøkelsen er representativ. Ettersom populasjonen er liten, ca. 60, er det ikke meningsfullt å gjengi svarene i prosent.

I spørreundersøkelsen spurte vi både om hvilket utbytte foreldrene mente barna hadde hatt av deltakelsen, og om foreldrene hadde merket endringer hos barna. En del av spørsmålene var utformet som påstander med svaralternativene *stemmer godt*, *stemmer ganske godt* og *stemmer ikke*. Det er særlig to påstander som nesten alle foreldrene mente stemmer godt eller ganske godt: «barnet har fått en bedre forståelse av det å ha fostersøsken» og «barna har vokst i rollen som fostersøsken». Om lag ni av ti mener at det stemmer godt eller ganske godt at barnet har fått en bedre forståelse av det å ha fostersøsken. Fordelingen mellom godt og ganske godt var lik. Til påstanden «barnet har vokst i rollen som fostersøsken» svarte også nesten alle at det stemte godt eller ganske godt.

Videre er det om lag åtte av ti som mener det stemmer godt eller ganske godt at barna har fått større interesse for det å ha fostersøsken. Det er også om lag åtte av ti som svarer at det stemmer godt eller ganske godt at barna er blitt mer åpne om utfordringer

ved det å ha fostersøsken. Flere av respondentene kommenterer dette spørsmålet, og skriver blant annet:

Barna synes det er enklere å snakke om ting rundt det å ha fosterbarn i familien og spør mer om ting de lurer på.

Det er lettere å snakke om vanskeligheter/ting barna synes er urettferdig.

Det har vært bra. Hun eldste var veldig negativ før de startet, men ser at de har hatt veldig utbytte av det, De har spurt oss om mange flere ting, og så er det litt det at vi ikke er en unik familie.

Om lag tre av fire foreldre svarer at det stemmer godt eller ganske godt at barna har fått en bedre relasjon til fostersøsken i etterkant av samlingene.

Spørreundersøkelsen viser videre at åtte av ti foreldre mener det stemmer godt eller ganske godt (halvparten) at barna har fått nye venner som følge av samlingene.

Til påstanden «det har ikke vært noen endringer hos barna i etterkant av kurset» svarte tre av fire at det ikke stemte. Det var altså et stort flertall blant respondentene som mente at kurset hadde ført til merkbare endringer hos barna/ungdommene.

Blant de som svarer at det ikke har vært noen endringer, forklarer en forelder det slik:

Selv om vi mener det er et nyttig kurs, så har det nok ikke hatt noen virkning for vårt barn. Vi har bearbeidet underveis og barnet/ungdommen har hele tiden vært reflektert rundt dette.

Spørreundersøkelsen tyder på at de som fikk fostersøsken for relativt kort tid siden (i løpet av de to siste årene) har hatt mer utbytte av kurset og foreldrene har i større grad merket endringer, enn hos de som fikk fostersøsken for mer enn tre år siden. Foreldrene i denne gruppen mener at barna har fått en bedre relasjon til fostersøsken som følge av kurset. Samtidig er det flere av de som har hatt fostersøsken tre år eller mer som har fått utbytte i form av at de er mer åpne om utfordringer ved det å ha fostersøsken, og de snakker mer om det å ha fostersøsken etter kurset, enn de som fikk fostersøsken for kort tid siden.

Trives barna med å ha fostersøsken?

Den siste påstand vi ønsket svar på var om barna trives med å ha fostersøsken i dag. Her hadde vi fire mulige svarkategorier, henholdsvis *stemmer godt*, *stemmer ganske godt*, *stemmer ganske dårlig* og *stemmer dårlig*. Her svarer de fleste at påstanden stemmer godt eller ganske godt (26 foreldre). Det er noen foreldre (4 foreldre) som svarer at det stemmer ganske dårlig for deres barn/ungdom. NOVA har tidligere gjennomført en undersøkelse som viser at 61 prosent svarte at påstanden stemte godt eller svært godt. 18 prosent svart at den stemte dårlig eller svært dårlig. Vi har for lite utvalg til at det er meningsfullt å sammenligne, men vi finner altså at trivselen med å ha fostersøsken blant barna som har deltatt på kurs er høy.

Å treffe andre barn i samme situasjon

I intervjuer og i åpne kommentarer i spørreundersøkelsen fremhever foreldrene at det beste med samlingene, er at barna og ungdommene har fått treffe andre barn som er i samme situasjon. Det ble nevnt at noen barn og unge var blitt overrasket over hvor mye de hadde felles med andre deltakere, og foreldrene mener erfaringsdeling gir barna styrke til å mestre hjemmesituasjonen.

Det var fint for ham å møte andre, få en forståelse av at det ikke er så gærent hjemme hos oss.

Foreldrene har selv opplevd at å dele erfaringer bidrar til å normalisere ting, og mener at samlingene bidrar til at barna/ungdommene opplever det samme. Flere uttrykte positive virkninger når det gjelder egne barns tilhørighet, forståelse og å sette ord på erfaringer:

Jeg tror at det at det har vært andre barn og gruppeidentifikasjonen med disse som har vært det viktigste for ham. Det har skapt økt bevissthet og tilhørighet.

Flere foreldre trekker paralleller til eget utbytte av å delta i Trygg Base-grupper, der deltakerne selv bidrar med å snakke om ulike temaer som måtte dukke opp og drøfter disse:

Trygg base var helt supert, vi oppdaget at alle hadde nesten samme problemer, utfordringer som vi hadde. Kjempes fint. Det er faktisk noe av det viktigste - at det kommer flere sammen og at noen kan veilede og svare på ting.

Noen av barna har få utfordringer med å være fostersøsken i hverdagen, men foreldrene fremhever likevel at det var nyttig for dem å få innsikt i at andre har større utfordringer. Det trekkes også frem viktigheten av å dele gleder og det som er positivt med å være fostersøsken.

Andre foreldre sa:

Det at han har fått høre andres historier, det har egentlig vært mye bedre enn direkte voksenveiledning for ham. For ham kom det på et bra tidspunkt. Han er i stand til å sette ord på opplevelser.

Hva som er kommet ut av gruppesamlingene, det er litt vanskelig å si. Hun var veldig fornøyd og glad etterpå. Det har kanskje gått litt bedre, faktisk. Det er blitt litt roligere. Hun skjønner mer av hvorfor hun er der, og at det er andre som føler det på samme måte. At det er lov å kjenne på at de (fostersøsken) er slitsomme.

Flere foreldre fremhever det også som veldig positivt og viktig at det har vært et lekefokus, og at det er viktig at barna har det gøy på samlingene. De forteller at barna har gledet seg til å gå på kurs. Noen opplever fremfører at samlingene har vært en motvekt til en tidvis belastende hverdag og har tilført glede. En mor:

Jeg tror barna opplever at det er mange vanskelige samtaler hjemme hos oss og at dette var hyggelig og gøy. At vi har det mye trist, at det å gjøre ting litt godt er veldig viktig.

Å få anerkjennelse

Foreldrene fremhever også at det er en styrke at barn kan snakke om erfaringer med andre enn foreldrene. Det har gitt dem mulighet til å snakke om egne følelser uten å såre andre, enten det er fostersøsken eller foreldre. Foreldrene opplever at gjennom samlingene har deltakerne fått formidlet at noe er vanskelig og fått anerkjennelse for dette. Denne anerkjennelsen har vært viktig for flere av barna.

Foreldre:

Virker som det viktigste for datteren vår er at hun får vite at vi voksne forstår at dette er krevende og at de er en viktig stemme inn i plasseringen da det påvirker livet betraktelig i perioder. Det tror jeg var godt for henne.

Det han har trengt og som vi har brukt mye tid på – å få lov å bli anerkjent for den belastningen det er, å bli sett. Han går mye på rommet, går vekk fra situasjoner og har fått noen å snakke med om det.

I intervjuene formidler flere foreldre at de synes temaene som har blitt tatt opp på samlingene har vært bra:

Vi opplever temaene som ble tatt opp som spot on. Vi har hengt opp tegningen av laban. At han både har uttrykt hvordan det er for ham selv og for xx, var en kjempebra øvelse. Det var veldig bevegende for oss voksne å få de rådene til oss. Og nyttig for oss å bli minnet på.

Flere av foreldrene nevner at det å tegne følelser på Laban-figurene var en fin øvelse som har bidratt til at barna har snakket med foreldrene om hvordan fostersøskenet har det i etterkant. Noen av foreldrene nevner at de har skjønt at de har gitt for lite informasjon om fosterbarnet. De ønsket å skåne egne barn, men tenker nå at det hadde vært bedre å fortelle mer.

Andre endringer noen foreldre ga uttrykk for var at barna/ungdommene var blitt mer bevisste på egne meninger. Flere nevnte at barna var blitt flinkere til å gi uttrykk for egne behov, og flere foreldre beskrev i intervjuene at barna/ungdommene hadde blitt tydeligere i å kreve sin plass. En forelder sa:

Å delta på kurset har ført til at han sier fra mer hjemme og viser mer sinne. Han tar mer plass med hvordan han har det, og gjør seg mer gjeldende. Vi har sett tydelig at han har endret seg.

En jente hadde sagt til sine foreldre:

Jeg skal faktisk bli litt hørt jeg også, jeg begynner faktisk å bli ganske stor.

5.1.1 Hva kunne vært annerledes?

På spørsmål om hva som kunne vært annerledes er det først og fremst mer oppfølging i form av flere samlinger eller behov for mer veiledning foreldrene er opptatt av.

Flere av foreldrene mener det ville styrket tilbudet hvis det hadde vært flere samlinger. Hovedargumentet er at det tar tid for barn og unge å opparbeide seg tillit og trygghet nok til å åpne seg og snakke om vanskelige temaer. Et annet forslag var at samlingene eventuelt kunne ha tettere intervaller i starten slik at barna ble ordentlig kjent.

Tenkt at han kunne trengt at det varte lenger ... skapte relasjoner, en av gutta har vært hjemme og lekt med ham, kunne blitt enda bedre relasjonsmessig hvis det ikke ble så raskt et brudd – han bruker mye tid på å bli trygg – kanskje utbyttet kunne blitt enda større hvis han hadde fått fortsatt litt lenger - kunne kanskje heller kuttet på en halv time.

Men det går seg til etter noen samlinger. Vi så hvor godt de kjente hverandre etter fjerde gang. Hadde ønsket flere ganger, men har kjørt [langt] opp og ned og ville hatt det nærmere hvis de skulle gjort det sånn. Men ideelt sett flere samlinger.

Noen av foreldrene gir uttrykk for at det burde vært mer tid til å snakke mer i dybden på temaene og vanskelighetene som ungdommene og barna forteller om. Et forslag for å få

til dette var å samle barn og ungdom som slet med lignende problemstillinger og var i like situasjoner.

Noen av foreldrene var opptatt av at barna fortsatt har behov for oppfølging. De opplever at fire samlinger ikke er tilstrekkelig for barna deres, og at såpass få samlinger ikke ga nok rom til å snakke om de utfordringene de opplever.

Flere foreldre nevnte både i intervjuer og spørreundersøkelsen at de ikke helt ser hva som blir veien videre etter samlingene. Som en forlengelse av veiledningsrekken foreslo én forelder at det ble arrangert et treff for deltakere på en samling for hele familien. En annen foreslo en oppfølgingssamling slik at barna visste at de ville treffes igjen siden de fikk ekstra god kontakt med enkelte andre barn. Flere av foreldrene nevner barna og ungdommene burde få tilbud om veiledning i etterkant av samlingene hvis de selv har behov og ønske om det.

Mange av foreldrene opplever imidlertid ikke at deres barn har spesielt stort behov for videre oppfølging, men ønsker at barneverntjenesten også gir fostersøsken oppmerksomhet på oppfølgingsbesøk:

Tror ikke det er så mye behov for mer oppfølging hos våre barn, men de ville likt at noen utenfra spør hvordan det går, bare får å føle at noen bryr seg og at de blir sett. (...) Burde vært saksbehandler, den samme personen som likevel kommer og snakker med fosterbror.

5.1.2 Når bør et oppfølgingstilbud bør gis?

Blant deltakerne i forsøket var det både barn som hadde hatt fostersøsken i mange år og barn som hadde hatt fostersøsken i noen måneder. De fleste av foreldrene mener at et oppfølgingstilbud bør starte opp etter at det har gått noe tid etter at fosterbarnet har flyttet inn, men innen det første året.

Både informanter fra fosterhjemtjenesten og flere foreldre trekker paralleller til fosterforeldrenes førsteårsgrupper/Trygg Basegrupper, der de får veiledning i gruppe det første året de er fosterforeldre. Erfaringen derfra er at jo tidligere fosterforeldrene kommer inn i gruppeveiledning, jo bedre er det. Ved å bli sett og anerkjent tidlig, tåler man mer.

En mor:

Behovet var mer i starten, ikke så mye behov etter et par år

Andre foreldre mener at det kommer an på alderen til barna og at det bør tilpasses den enkeltes behov. Noen foreldre påpeker at behovet har kommet litt etter hvert.

Mor til en gutt som har hatt fostersøsken lenge:

Det var veldig riktig tidspunkt for ham. Han er umoden for alderen og det kom på et godt tidspunkt. Jeg tror at det å få det før ikke hadde hatt så mye for seg. Han har tatt det i mot nå.

En annen mor:

Ideelt sett burde det kommet tidligere. Det kunne kommet for et par tre år siden Det var da konfliktene begynte. Da hadde han bodd hos oss i tre år. Utfordringene

kom litt etterhvert. Det ble tydeligere at han hadde et annet reaksjonsmønster enn andre barn.

5.1.3 Oppsummering

Svarene på spørreundersøkelsen tyder på at foreldrene opplever kurset som svært nyttig. De gir særlig uttrykk for at barna har fått en bedre forståelse av det å ha fostersøsken og at de viser mer interesse for det å ha fostersøsken. Om lag tre av fire opplever at barna har fått en bedre relasjon til fostersøsken.

Både i intervjuer og i spørreundersøkelsen fremhever foreldrene at det beste med samlingene har vært at barna har fått treffe andre barn i samme situasjon.

På spørsmål om hva som kunne vært annerledes er det først og fremst behov for mer oppfølging i form av flere samlinger eller behov for mer veiledning foreldrene er opptatt av. En del av foreldrene til barn som har hatt fostersøsken lenge hadde ønsket at dette tilbudet hadde kommet tidligere.

5.2 Hva mener medarbeidere fra barneverntjenesten om kurset?

Medarbeiderne fra BT som har deltatt på samlingen gir uttrykk for at de syns kurset virker veldig bra og at temaene er relevante. Flere av medarbeiderne fra barneverntjenesten sier at de har fått mer kunnskap om hvilken informasjon barna/ungdommene hadde fått på forhånd, og at det var nyttig å få vite mer om hvordan barna tenkte før plasseringen og hvordan de opplevde å få et fostersøsken. De har vært klar over at egne barn er sårbare, men det har blitt tydeligere for dem hva som kan være utfordringer og at dette er viktige tema å reflektere over i godkjenningsprosessen.

Flere forteller at de er blitt bevisstgjort problemstillingene som gjelder søsken gjennom samlingen:

Det kom ikke fram noe nytt egentlig, men jeg merker at jeg ikke har hatt så mye fokus der. Har hatt mer enn nok med å «tune inn» på fosterbarnet og fosterforeldrene, har ikke brukt så mye energi på søsknene for jeg har tenkt at det må foreldrene ta.

Flere nevner at de vil følge litt ekstra opp og svare på spørsmål som fostersøsken kan ha.

Tenker at jeg kunne snakket mer med søsken. Usikker på om han har lyst, men kan gi tilbudet, vise at man er tilgjengelig.

De opplever at det er fint at de inviteres inn og får være med. Da kan saksbehandler som er med ta dette med tilbake til teamet, og de kan ta opp hva de må gjøre annerledes og hva de kan lære av dette. Enkelte opplever det som litt uklart hvordan de skal ta den informasjonen de har fått på kurset videre, og hvilket ansvar de har. De kunne tenke seg noen mer konkrete anbefalinger, gjerne skriftliggjorte, om hvordan de bør jobbe videre. Noen påpeker at hovedfokuset deres er på fosterbarna, og at de kan trenge flere å spille på for at ressursene skal strekke til.

Noen av medarbeiderne fra barnevernet etterlyser at foreldrene sier mer fra, for eksempel at de sier at de ønsker at saksbehandler skal ta en samtale med familiens egne barn alene. De opplever at de er fleksible når de er på oppfølgingsbesøk.

5.3 Sammenheng mellom familiesamlingen i PRIDE og Kurs for oss som har fostersøsken

I manualen for Kurs for oss som har fostersøsken er det beskrevet at kurset skal inngå som en del av et oppfølgingsforløp til fosterforeldrenes egne barn og at kurset skal bygge videre på familiesamlingen i PRIDE. Videre er det tenkt at en av kurslederene kan være til stede på familiesamlingen for å fortelle om kurstilbudet og knytte kontakt med mulige kursdeltakere.

Tematisk sammenheng

Tematisk er det ikke noen motsetningsforhold mellom innholdet i forberedelsene i PRIDE grunnkurs og oppfølgingskurset, men vi tenker det kan være mulig å tilpasse det tematiske innholdet bedre.

I PRIDE familiesamlingen får barn og foreldre informasjon om hvorfor noen barn må bo i fosterhjem. Det er også en bolk som handler om hva som blir annerledes og hva som kan bli vanskelig ved å få et fosterbarn i familien. Temaet om hva som ble annerledes da fosterbarnet flyttet inn og hva som er vanskelig, er sentralt i «Kurset for oss som har fostersøsken». I grunnkurset er det en tilbakemelding fra foreldre at denne informasjonen blir veldig generell. Det er vanskelig for voksne, og enda vanskeligere for barn, å forestille seg hvordan det blir med et fosterbarn ut fra generell informasjon. På Kurset for fostersøsken er det annerledes. Da kan barn og ungdom dele konkrete erfaringer fra sin hverdag og fra opplevelser de har hatt. Vi tenker at det kunne være hensiktsmessig å bruke flere av de erfaringene som deltakerne forteller om inn i grunnkurset. Det er konkrete erfaringer, og mange er felles for mange av deltakerne. Eksempler på slike temaer er mindre tid og oppmerksomhet fra foreldrene, å måtte dele, avvisning og å få høre om triste opplevelser, at det kan innebære møter og flere voksne som kommer hjem i anledning fosterbarnet (tilsynsfører, barneverntjeneste, samvær). Å nevne temaene kan føre til at flere av barna og ungdommene forstår at dette er vanlig, noe som kan gjøre det lettere for barna å ta opp ting de synes er vanskelig etter fosterhjemsetableringen – enten med foreldrene, på kurs for fostersøsken, eller med andre. Man kan også se for seg at noen barn og unge kan ha utbytte av å få vite litt om hvordan omsorgssvikt kan prege barns væremåter.

I intervjuene med foreldrene ble det også nevnt at det kunne være bra for barna om temaer som de ville måtte forholde seg til som fostersøsken ble tatt opp i forkant på familiesamlingen. Eksempler som ble nevnt var at foreldrene ville få mindre tid til egne barn og at det kanskje ville være mange møter hjemme der en del personer kom og gikk. Blant foreldrene ble det også nevnt at det kunne vært nyttig for barn og unge å møte andre jevnaldrende med fostersøsken i forkant av fosterhjemsetableringen. Dette kunne gitt dem innsikt i spørsmål andre jevnaldrende har og kunne utvidet spekteret for hva man bør snakke med dem om i forkant.

En samordning av tema vil kunne hjelpe barna til å få noe mer realistiske forventninger, og de kan få noen knagger som gjør at de kan plassere opplevelser de får inn i en

forståelig kontekst. Å gi barna realistiske forventinger innebærer også å si noe om positive sider ved å være fostersøsken, slik som at mange fostersøsken knytter seg følelsesmessig til fosterbarnet, og at det også kan innebære noen å bry seg om, lekekamerat, glede, noen å dele med, fellesskap.

Det kan samtidig være en utfordring å tematisere det på måter som både er forståelige for barn og tilpasset barn og unges alder og modenhetsnivå. En annen utfordring er at det kan ta lang tid fra en familie har gjennomført PRIDE og familiesamling til de blir en fosterfamilie for et konkret barn.

5.4 Ansvarsdeling, forberedelse og oppfølging

Ansvar for opplæring og veiledning av fosterhjemmene er, slik vi tidligere har beskrevet, delt mellom Bufetat og barneverntjenesten i kommunen. Denne ansvarsdelingen medfører at Bufetat tilbyr PRIDE kurs og førsteårsgrupper til foreldre mens barneverntjenesten har ansvar for å følge opp det enkelte fosterbarn/fosterhjem. Bufetat tilbyr også i noen grad veiledning til familier (foreldre) som har behov for det.

Barneverntjenesten har ansvar for fosterbarnet, men ingen rutiner eller forskrifter som sier tydelig at de skal være i direkte kontakt med fostersøsken. Dette etterlyses av flere av våre informanter. Dersom det kommer mer eksplisitte krav til barneverntjenestens oppfølging av fosterforeldres egne barn inn i forskrifter vil det bli styrende for barneverntjenestens virksomhet.

Flere av foreldrene vi har intervjuet fortalte at de har strevd med å skaffe hjelp til egne barn som sliter. Noen har tatt kontakt med barneverntjenesten både i fosterhjems-kommunen og omsorgskommunen og formidlet behovet for hjelp, uten at det har vært noe system som kan møte behovet. Noen har benyttet samtaler med helsesøster, andre har via fastlegen blitt henvist til samtaler hos BUP, men der barnet/ungdommen ikke opplever å bli forstått og møtt.

Flere av foreldrene erfarer også at barneverntjenestene ikke vet hvilke forberedelser som er gitt til fosterhjemmene. En konsekvens er da at barneverntjenesten antar at familier har blitt forberedt på hva de kan møte, mens de etter fosterhjemsetableringen erfarer at familiene kanskje ikke ble godt nok orientert eller ikke har fått det med seg i tilstrekkelig grad.

Et spørsmål som ble stilt var hvem som ser helhetsbildet av familien, inkludert behovene til fosterfamiliens egne barn. En erfaring var at fosterhjemtjenesten ofte kommuniserte en forventning om bedre oppfølging enn det som var praksis i barneverntjenesten.

Kursmanualen til For oss som er fostersøsken vektlegger at det kommunale barnevernet skal involveres før oppstart av kurset. Dette er sentralt for å sikre at saksbehandler deltar på siste samling og for å sikre videre oppfølgingsbehov. Videre heter det at saksbehandler skal få grundig informasjon om tilbudet og hensikten med det før oppstart.

Ansvar for tilbud om oppfølging av fostersøsken

Både de vi har intervjuet i fosterhjemtjenestene og barneverntjenesten mener at ansvaret for tilbudet bør ligge hos Bufetat ved fosterhjemtjenesten. Én begrunnelse er at ansvaret for PRIDE og førsteårsgrupper ligger hos fosterhjemtjenestene og at det blir lettere å få en sammenheng mellom tilbudene når det er én instans med et helhetlig ansvar. Tilbudet er dessuten rettet mot barn fra flere kommuner og det vil være enklere å organisere et slikt tilbud når ansvaret er regionalt plassert. Mange barneverntjenester opplever

dessuten å ha liten kapasitet til de oppgavene de er pålagte i dag og vil sannsynligvis streve med å ha kapasitet til å gjennomføre et slikt tilbud. En mulig løsning kan bli at kommunene kjøper tjenestene fra en ekstern leverandør. Bufetats organisering tilsier at opplæring av veiledere og organisering av kurs vil være enklere å gjennomføre av fosterhjemtjenestene enn av barnevernstjenestene.

Vi mener at det vil være naturlig at kurs for fostersøsken går inn som en modul i PRIDE. Et tilbud som gis til alle som har fått fostersøsken, men som de kan takke nei til å delta på hvis de ikke ønsker.

Samtidig er det svært viktig at det er et samarbeid mellom fosterhjemtjenesten og barneverntjenesten om oppfølging av fosterfamilien/fostersøsken. Barneverntjenesten har ansvar for videre oppfølging etter at kurset er avsluttet og det er viktig at de både kjenner til utfordringer/problemstillinger som har kommet frem under kurset og at de har kjennskap til innholdet i kurset. Vi finner at ansatte i barneverntjenesten ofte savner å vite mer om innholdet i PRIDE grunnkurs. De vet for lite om hva som blir formidlet på samlingene og opplever at de ikke har tilstrekkelig innsikt i hvor godt fosterforeldrene er forberedte på hva det innebærer å bli fosterhjem. Barneverntjenestene opplever dessuten at det gis urealistiske forventninger om hva barneverntjenestene kan gi av støtte og oppfølging til fosterfamilier - forventninger som ikke samsvarer med virkeligheten og barneverntjenestens faktiske kapasitet.

I intervjuene ble det for øvrig foreslått at oppfølgingskursene kan holdes av en representant fra hver instans, altså en fra fosterhjemtjenesten og en fra barneverntjenesten. Forslaget ble begrunnet med at det kan bidra til kunnskapsoverføring og barneverntjenesten kan få en bedre forståelse av hvilken situasjon barna står i.

Rekruttering

Ansatte i fosterhjemtjenesten og barneverntjenesten mener at barneverntjenesten bør ha et ansvar når det gjelder å rekruttere deltakere til kurset. Det er barnevernet som holder løpende kontakt med fosterfamiliene, og som kan informere om tilbudet og anbefale det til fosterforeldrenes egne barn. Fosterhjemtjenestene bør informere om at de har kurs for fostersøsken under PRIDE grunnopplæring, og videre når de gir veiledningstilbud til fosterforeldre.

Det er imidlertid en del fosterfamilier som fosterhjemtjenesten ikke har kontakt med. Det gjelder først og fremst fosterfamilier som er rekruttert av kommunen og ikke via fosterhjemtjenestene. Dette dreier seg særlig om særlig fosterhjem i slekt og nettverk. Mange av disse fosterhjemmene deltar ikke på PRIDE kurs, eventuelt deltar de på PRIDE etter at de har fått fosterbarn. Det er viktig at barneverntjenestene informerer disse familiene om tilbudet om kurs til fostersøsken.

Under forsøket med kurs for fostersøsken har det vist seg utfordrende å få barneverntjenestene til å delta på den fjerde samlingen. Det kan være at barneverntjenesten i større grad ville prioritert å delta dersom de hadde bedre kjennskap til hva kurset innebar, og var involvert i innmelding og rekruttering av deltakere. Til tross for at kurslederne opplever at de har informert mye om kurset til de aktuelle barneverntjenestene, uttrykker flere av saksbehandlerne at de har fått lite informasjon om kurset.

5.5 Oppsummering og vurdering

Samtlige foreldre som svarte på spørreundersøkelsen fremhevet at de synes tilbud om oppfølging til fostersøsken var viktig og at kurset hadde vært et bra tiltak. Vi finner at foreldrene opplever samlingene som nyttige. Foreldrene trekker særlig frem at barna har møtt andre i samme situasjon og opplevd fellesskap og anerkjennelse og fått større forståelse for det å ha fostersøsken. Et flertall av familiene opplever at deltakelsen på kurset har ført til endringer hos barna, blant annet gir de i større grad uttrykk for egne følelser og stiller spørsmål. Større forståelse for fostersøskens behov har vært konfliktdependende. En del av foreldrene hadde ønsket flere samlinger eller et videre tilbud om oppfølging. Det er viktig å ivareta behov for videre veiledning for dem det gjelder.

Vårt inntrykk er at flere av medarbeiderne fra barneverntjenesten som har deltatt har blitt mer oppmerksomme på fostersøskens behov og vil rette mer oppmerksomhet mot disse.

Tematisk er det ikke noen motsetningsforhold mellom innholdet i forberedelsene i PRIDE grunnkurs og oppfølgingskurset, men vi vurderer at det kan være mulig å tilpasse det tematiske innholdet bedre. Vi mener at det kunne være hensiktsmessig å bruke flere av de erfaringene som deltakerne forteller om inn i grunnkurset.

Det delte ansvaret for forberedelser og oppfølging mellom barneverntjenesten og fosterhjemtjenesten medfører at de ulike tjenestene ikke nødvendigvis er kjent med hvilken informasjon og oppfølging fosterhjem får. I manualen for Kurs for oss som har fostersøsken er det beskrevet at kurset skal inngå som en del av et oppfølgingsforløp til fosterforeldrenes egne barn og at kurset skal bygge videre på familiesamlingen i PRIDE. Videre er det tenkt at en av kurslederne kan være til stede på familiesamlingen for å fortelle om kurstilbudet og knytte kontakt med mulige kursdeltakere. Det syns vi virker hensiktsmessig.

Vi ser det som mest hensiktsmessig at fosterhjemtjenesten har ansvar for oppfølgingstilbudet for fostersøsken. Det vil øke sannsynligheten for at det kan gis et likere tilbud uavhengig av kommunestørrelse, kommuneøkonomi og den enkelte barneverntjeneste. Samtidig er det svært viktig at det er et samarbeid mellom fosterhjemtjenesten og barneverntjenesten om oppfølging av fosterfamilien/-fostersøsken. Barneverntjenesten har ansvar for videre oppfølging etter at kurset er avsluttet og det er viktig at de både kjenner til utfordringer/problemstillinger som har kommet frem under kurset og at de har kjennskap til innholdet i kurset.

Barneverntjenesten bør ha ansvar for å rekruttere deltakere til kurset. Det er barnevernet som holder løpende kontakt med fosterfamiliene, og som kan informere om tilbudet og anbefale det til fosterforeldrenes egne barn. Fosterhjemtjenestene bør informere om at de har kurs for fostersøsken under PRIDE grunnopplæring og videre når de gir veiledningstilbud til fosterforeldre. Barneverntjenestene vil også kjenne til fosterfamilier som ikke er kjent for fosterhjemtjenestene fordi familiene har blitt rekruttert som fosterhjem via slekt, nettverk eller på andre måter og dermed ikke har gått på PRIDE. Det er viktig at også barn i slekts- og nettverksfosterhjem får tilbud om kurs. Tilbudet bør gis til alle som hatt fått fostersøsken, men som de kan takke nei til å delta på hvis de ikke ønsker.

6 Andre veiledningsmodeller

Evalueringen inkluderer å redegjøre for hvilke andre kunnskapsbaserte modeller som brukes i oppfølging av fosterforeldres egne barn og å beskrive erfaringene med disse modellene. Vi har funnet svært lite litteratur eller annen informasjon om andre gruppe- og modulbaserte veiledningsformer rettet mot fosterforeldres egne barn.³ Vi har derfor inkludert beskrivelser av modeller som brukes i oppfølging av søsken som pårørende. I dette kapitlet redegjør vi for modeller vi mener er interessante og som har elementer som kan være relevante å ta inn i et gruppebasert oppfølgingstilbud til fostersøsken.

6.1 Veiledning til fostersøsken

I Danmark arrangerer Center for familiepleje temadager for foreldre og deres egne barn. Temadagen ligner Prides familiesamling, men finner sted etter fosterhjemsetableringen. På temadagen snakker fosterforeldrene og barna hver for seg om gleder og utfordringer ved å være fosterfamilier. Temadagen omhandler temaene: hva det betyr for eget barn at man er fosterforelder, hvilke positive og negative sider andre fosterfamilier opplever, og hva som kjennetegner verdier i egen familie. Ved avslutning av dagen oppsummeres erfaringene på plansjer slik at foreldre og barn lærer av hverandre. På ettermiddagen samles familien for å lage familiens maskot basert på verdier som familien setter i fokus, dette er en parallell til PRIDEs familieskjold. Nedre alder for deltakelse for barna er 8 år.

Via Fosterhjemskontakt finner vi at det ble gjort et forsøk på veiledning av fosterforeldres egne barn i Kristiansand i 2004 (Fosterhjemskontakt nr. 2/2005). Forsøket innebar seks samlinger med halvannen times varighet. Første samling handlet om å bli kjent, og barna skulle presentere hvem som bodde i deres hus. Andre samling handlet om hva som ble annerledes da de fikk et fosterbarn. Tredje samling handlet om hva man vet om fostersøsteren/-broren, hva man trenger å vite og hva man forteller til andre. Fjerde samling tematiserte det å dele foreldre, hus og hjem med andre. Femte samling handlet om hvor lenge fostersøsteren/-broren skal bo hos dem, om de skal ha flere fosterbarn og hvordan det vil bli. Et tema var også hva det er viktig at foreldrene passer på når det gjelder egne barn når de tar imot et fosterbarn. På den sjette og siste samlingen skulle foreldrene inviteres. Der skulle det tas i bruk et speilrom, der foreldrene først fikk høre barna snakke om det de var opptatt av, før de byttet plass slik at barna kunne høre foreldrene snakke om det de hadde hørt barna snakke om. Vi ser at mange av temaene fra dette forsøket er de samme som i «Kurs for oss som har fostersøsken». Det var imidlertid flere samlinger, det var satt av mer tid til å snakke om hvordan det er å leve med fostersøsken og om tiden fremover med tanke på hvor lenge fostersøskenet skal bli og om de skulle få flere fostersøsken. Bruken av speilmetodikk som skulle sørge for at barna fikk høre at foreldrene hadde lyttet til hva barna syns var viktig er også annerledes. Så vidt oss bekjent er ikke dette forsøket evaluert.

³ Søkeord vi har benyttet er blant annet ord *veiledning, gruppe, gruppeveiledning, modul, guidance, support, biological children, siblings, peer support, foster siblings, foster care, familjehem, plejefamilie, fosterhem*.³ Søkene var kombinasjonssøk og utført på emneord.

6.2 Veiledning for barn som pårørende

Som nevnt har vi funnet lite når det gjelder veiledningsmoduler rettet mot fostersøsken. Fostersøsken kan imidlertid være i en situasjon som kan sammenlignes med det å være barn som pårørende. For denne gruppen finnes det ulike gruppeveiledningstilbud. Det er særlig innen helsesektoren det er utarbeidet ulike veiledningsrekker for barn som pårørende.

Søskenintervensjonen SIBS

Søskenintervensjon SIBS er et nyutviklet gruppeveiledningstilbud utviklet av Frambu Kompetansesenter for sjeldne diagnoser og Psykologisk institutt ved UiO. Gruppeveiledningstilbudet har nylig vært under utprøving og tilbys søsken og foreldre av barn med funksjonsnedsettelse. Intervensjonen inneholder fem økter; tre separate barne- og foreldregruppeøkter og to økter hvor foreldre og barn snakker sammen i par under veiledning. Foreldrene i SIBS deltar på samtlige fem økter, enten sammen med barna eller i egne foreldregrupper (Haukeland mfl 2019).

- Sesjon 1 består av en felles introduksjonssesjon for foreldre og barn, etterfulgt av atskilte barne- og foreldregrupper. Barnegruppen skal bli kjent, fastsette målsettinger og etablere regler. Foreldrene får informasjon om hensikten og utformingen av intervensjonen.
- Sesjon 2 starter med en felles økt, etterfulgt av en barnegruppe som utforsker barnas kunnskap om sine søskens sykdom og identifiserer informasjonsbehov. Barna lager spørsmål til foreldrene. Foreldrene trener på å snakke med barna om sykdommen og diskuterer hvordan de skal utforske spørsmål fra barna.
- Sesjon 3 starter med en felles sesjon etterfulgt av en ny felles sesjon der foreldre og barn snakker om søskenets sykdom.
- Sesjon 4 starter med en felles følelses- og mestringsmodul. Deretter har barna en gruppe der de utforsker følelser og mestringsstrategier, og velger ut personlige utfordringer de skal presentere for sine foreldre. Foreldrene trenes på å snakke med barna om følelser og mestring, og diskuterer hvordan de kan utforske barnas personlige utfordringer.
- Sesjon 5 starter med en felles sesjon etterfulgt av en felles arbeidsøkt der barn og foreldre diskuterer barnas følelser og mestringsstrategier i vanskelige situasjoner.

En evaluering utført av prosjektgruppen (hentet fra Frambus nettsider) konkluderte med at deltakerne i etterkant opplevde en bedret psykologisk tilpasning og at de fikk økt kunnskap om diagnosene blant søsken. Evalueringen konkluderte også med at kommunikasjonen i familien ble styrket.

SIBS involverer foreldre i langt større grad enn kurset som er forsøkt ut til fosterforeldres barn. Foreldrene er med på samtlige sesjoner, enten for seg eller sammen med barna. SIBS synes også å legge stor vekt på opplæring av foreldrene, og trening i å snakke med barna om følelser og mestring. SIBS har felles elementer med gruppetilbudet til fostersøsken når det gjelder å legge vekt på bevisstgjøring av egen situasjon.

Ifølge vår informant ved Frambu er det sannsynlig at SIBS skal prøves ut for fosterforeldres egne barn i samarbeid med Vesterled (barneverntiltak i Haugesund og Skien).

Du er ikke den eneste

Et annet lignende tilbud er «Du er ikke den eneste». Målgruppen er barn og ungdom fra familier der en av foreldrene sliter med psykisk sykdom eller rus. Tilbudet er utviklet og gjennomføres i samarbeid mellom Asker og Bærum kommune og Vestre Viken HF og ble først prøvd ut i 2001. Mål for samlingene er å gi barn og unge økt kunnskap om psykiske sykdommer, symptomer, behandling og hvordan de som står nær kan bli påvirket. Andre mål er å bli kjent med jevnaldrende med lignende erfaringer, få økt selvfølelse og kjennskap til egne følelser, behov og rettigheter, få strategier for hvordan man kan håndtere vanskelige situasjoner, øke oppmerksomheten rundt hvem som kan gi støtte, trøst og hjelp og styrke foreldre-barn relasjonen.

Halsa og Aubert (2009) beskriver i sin evaluering at tilbudet har et ressurs- og mestringsperspektiv og fokuserer på risiko og beskyttelsesfaktorer. Risikofaktorer som de ønsker å redusere er barnas følelse av skyld og skam, for stort ansvar og at barna nedtoner egne følelser og behov. Beskyttelsesfaktorer ønskes styrket ved å gi barna forståelse for egen situasjon, gi dem evner til å løse egne problemer og styrke relasjonen til foreldre og andre nære.

De ulike kommunene som har tilbudet har organisert det noe ulikt med tanke på aldersinndeling. Noen deler inn i to aldersgrupper, som 10-12 og 13-15, mens andre har delt inn i tre, slik som 7-9, 10-13 og 14-17 eller 9-12, 13-16 og 15-20.

«Du er ikke den eneste» inneholder 16 samlinger for de yngste barna og litt færre for ungdomsgruppen. Gruppene treffes ukentlig og samlingene har en varighet på ca. 2 timer. Manualen beskriver at en ideell gruppestørrelse er 5-8 deltakere. Innholdet har de samme elementene som de andre tilbudene og inneholder kombinasjoner av undervisning, samtaler, øvelser, lek og matpause.

De 16. samlingene har følgende innhold:

- Samling 1: oppstart og å bli kjent
- Samling 2: følelser
- Samling 3: beskyttelse og forsvar
- Samling 4: psykisk sykdom og maktesløshet
- Samling 5: alkohol- og rusavhengighet
- Samling 6: familien
- Samling 7: meg selv
- Samling 8: familiesamling
- Samling 9: følelser
- Samling 10: beskyttelse og forsvar
- Samling 11: psykisk sykdom
- Samling 12: risiko og valg
- Samling 13: grenser
- Samling 14: kommunikasjon
- Samling 15: meg selv
- Samling 16: familiesamling

Flere av gruppesamlingene omhandler samme tema, både fordi disse temaene anses som spesielt viktige, men også fordi man erfarer at barna er i en modningsprosess som

gjør at de kanskje vil snakke om temaet på nye måter i løpet av kurset (Halsa og Aubert 2009).

I evalueringen blir antallet samlinger vurdert som passe for barna, men at de med fordel kunne kortes ned for ungdomsgruppa. Dette fordi flere i ungdomsgruppa hadde en tendens til å falle fra underveis og fordi det kan være mer utfordrende å rekruttere ungdom til et lengre forløp.

Kufås internevaluering (2002, omtalt i Theisen mfl 2014) fant at barna som deltok opplevde en lettelse over å kunne uttrykke tanker, bekymringer og erfaringer med andre barn i samme situasjon. Noen av dem rapporterte at de var blitt mer bevisste på egne behov og roller i familien og at de var blitt flinkere til å sette grenser. Halsa og Auberts (2009) evaluering konkluderte med at det var et godt forebyggende tilbud basert på forskningsbasert kunnskap om problemene barn og unge med psykisk syke foreldre ofte har. Temaene traff barn og ungdommene godt, men ble vurdert å passe best for barn fra 13 år og yngre. De vurderer at deltakelsen har økt de unges kompetanse om psykiske sykdommer, gitt dem større forståelse for hvordan de kan rammes og hvordan foreldrenes væremåte kan påvirkes av å ha en psykisk sykdom. Barna og ungdommene satte pris på å møte jevnaldrende og dele tanker og erfaringer med disse. Evalueringen fant imidlertid lite grunnlag for å konkludere med at barna hadde fått flere strategier for å håndtere vanskelige situasjoner, med mindre man inkluderte kognitive strategier og tankemønstre - for eksempel evne til å legge fra seg dårlig samvittighet. Inkluderte man slike tankemønstre vurderte de at det var god måloppnåelse. Evalueringen påpekte betydningen av å ha et godt samarbeid med foreldrene, det vil si at foreldrene støttet opp om barnas deltakelse og deltok på familiesamlingene og var åpne for å drøfte temaer som kom opp.

SMIL

Et annet tilbud som er utviklet for barn og unge som pårørende er SMIL – styrket mestring i livet. SMIL er utviklet av Nasjonal kompetansetjeneste for læring og mestring innen helse, i samarbeid med representanter fra spesialist- og kommunehelsetjenesten og et utvalg bruker- og interesseorganisasjoner. SMIL er et tilbud til barn og unge med foreldre eller søsken som har en helseutfordring, enten psykisk sykdom og/eller rusproblemer.

SMIL består av 12 gruppesamlinger for barna (inkludert tre familiesamlinger), og to foreldretreff. På SMIL-gruppene skal barna bli sett, hørt og tatt på alvor, og det fokuseres på å løfte frem barnas ressurser. Tilbudet legger også vekt på å styrke barnas beskyttelsesfaktorer. I tilbudet legges det til rette for å utveksle erfaringer, formidle informasjon og kunnskap om rusproblemer og psykisk sykdom og hvordan dette kan påvirke familie- og hverdagslivet. På foreldretreff og familiesamlinger blir barnas situasjon og foreldrerollen tematisert.

Målgruppen er primært barn i alderen 8-13 år som har foreldre med psykisk sykdom eller rusproblemer. SMIL skal være et forebyggende og helsefremmende tiltak, der det fokuseres på læring og styrket mestringsopplevelse, gjennom felles aktivitet, lek og samtale tilpasset alder og gruppe. Hensikten med tilbudet er hovedsakelig å styrke barnas forståelse, innsikt og opplevelse av mestring i egen hverdag, for på denne måten å kunne forebygge og redusere psykiske helseproblemer hos barna. Det skal legges til rette for samvær og samspill som fremmer selvfølelse, sosial kompetanse og framtidshåp.

Tilbudet er inndelt i gruppesamlinger der samtaler og erfaringsutveksling kombineres med fysisk aktivitet. Det tas utgangspunkt i psykoedukasjon (en behandlingsform der pasienter og pårørende får kunnskap og informasjon om en spesifikk sykdom eller diagnose) kombinert med fokus på risiko- og beskyttelsesfaktorer som kan påvirke barna i disse familiene.

SMIL har følgende innhold:

- Det legges opp til 12 samlinger, men 10 er et minstekrav.
- Samling nummer 1, 6 og 13 er familiesamlinger
- Gruppesamling for foreldre med barnas aktivitetssamlinger, minimum to
- Gruppesamlingene har en varighet på 2,5 time
- Gruppen møtes én gang i uken, alternativt annenhver uke
- 6-8 barn per gruppe, samt to gruppeledere og en brukermedvirker som co-gruppeleder

Tilbudet går over relativt lang tid. Tanken er at dette kan føre til at det utvikles vennskap, og gjentatte samlinger over tid gir rom til å reflektere og bearbeide temaer, tanker og følelser. Et fast innhold på samlingen er blant annet å fortelle om én god og én dårlig eller vanskelig hendelse fra siste uke. Det skal også legges til rette for avkobling. Barna skal evaluere samlingene og ha sin egen mappe med gruppemateriell.

Felles for samtlige samlinger er også at det er fokus på:

- Styrket positivt syn på seg selv, ferdigheter, ressurser og egenmestring
- Økt kunnskap og forståelse om psykisk sykdom og rusproblemer
- Økt kunnskap og forståelse om følelser og egne følelser spesielt
- Bevisstgjøring av eget nettverk og muligheter for sosial støtte

Det er ulike temaer i fokus på de 12 samlingene. Temaene kan varieres.

- Samling 1: Bli kjent, hvorfor man er der, og legge til rette for åpenhet og møte andre i lignende situasjon
- Samling 2: Aktivitet med klatring i klatrevegg. Mål er å bli bedre kjent gjennom fysisk aktivitet og lek, skape samhold, samarbeid og mestringsopplevelse.
- Samling 3 har fokus på identifisering og bevisstgjøring av følelser. Barna forteller om en gang eller situasjon de har opplevd en bestemt følelse og viser hvor det kjennes mest på kroppen. Aktiviteten kobles til samtale om hvordan man kan takle vanskelige følelser og situasjoner.
- Samling 4 fokuserer på hva psykisk sykdom og rusproblemer er. En samtale om konsekvenser for familien og følelser som ansvar, omsorg, skyld, skam, ensomhet, bekymring, redsel, og sinne. Barna skal erfare at de ikke er alene om å ha det slik og forstå at de ikke har ansvar eller skyld.
- Samling 5 tar for seg betydningen av å ha familie, venner, dyr og sosialt nettverk. Fokus på variasjon i familiekonstellasjoner, nettverk, hvor man kan hente støtte, hva er en god venn og hva er nødvendig for å ha det bra. Hensikten er blant

- annet å bevisstgjøre barna på eget nettverk og å styrke beskyttelsesfaktorer, selvfølelse og øke muligheter for avlastning og støtte til mestring.
- Samling 6 innebærer klatring i klatrevegg. Det er fokus på mestringsopplevelse, samarbeid og styrking av tillit og trygghet.
 - Samling 7 er en familiesamling. Barna presenterer blant annet barnekonvensjonen og barnas rettigheter. Hensikten er å gi familien en positiv felles opplevelse og gi foreldrene et innblikk i hva gruppen jobber med.
 - Samling 8 handler om hvordan det er å være meg. Det lages masker og prates om hvem man er utenpå og inni, om interesser og ressurser. Det er et mål å styrke innsikt i egne ressurser. Det skal bidra til å styrke selvbilde og selvfølelse.
 - Samling 9 er en samling om egne og andres følelser. Barna skal identifisere følelser de kjenner seg igjen i, og følelser de liker og ikke liker. Ballonglek der vanskelig følelse skal blåses inn i ballongen uten at den sprekker. Fokus på identifisering, gjenkjennelse og hvordan man kan håndtere vanskelige følelser.
 - Samling 10 handler om familie, venner, dyr og sosialt nettverk der barna tar frem nettverkskartet og snakker om ting man kan gjøre med foreldrene. Hensikt å fortsette dialogen om betydningen av å ha mennesker rundt seg.
 - Samling 11 fokuserer på sammenhenger, endringer og tanker om fremtid. Hensikten er å styrke barnets tro og håp for egen framtid. Synliggjøre nye muligheter og at forandring er mulig. Fokus på barnas ressurser og valgmuligheter.
 - Samling 12: Avslutningsfest.

SMIL er evaluert både internt og eksternt. Internvalueringen (Bratli 2010) trakk mange av de samme konklusjonene som i Kufås' gjennomgang av Du er ikke den eneste. Barn og foreldre fremhevet som positivt at de ble kjent med andre i samme situasjon, utviklet vennskap, fikk vite mer om rus og psykisk sykdom, og fikk større forståelse og innsikt i å sette ord på tanker og følelser. Fellesskap og åpenhet var ord som gikk igjen. Barna trakk også frem aktivitetene som positive og å ha en voksen bruker som snakket om sine erfaringer. Eksternevalueringen (Theisen mfl 2014) viste at barna og ungdommene hadde hatt utbytte først og fremst ved å oppleve at man ikke var alene om sin situasjon, og at de ikke var skyld i foreldres sykdom og vansker. De åpnet seg i større grad for andre om sin situasjon og evnet i større grad å sette grenser for seg selv. Både barn og foreldre så betydningen av såpass mange samlinger for å bli trygge og fortrolige nok seg imellom til å ta opp vanskelige temaer. Noen drøyde helt til siste samling før de tok mot til seg til å dele noe av det de slet med. Noen deltakere var heller ikke helt trygge på at taushetsløftet ville bli overholdt og var glade for at de ikke gikk på samme skole eller bodde i samme nærområde.

Internevalueringen anbefalte i tillegg å ha et utvalg av ulike aktiviteter å velge imellom som kan tilpasses til den enkelte gruppes særegenheter som antall, heterogenitet (jo mer homogen, jo bedre) osv. Det ble også vektlagt å unngå skolelignende aktiviteter, og på forhånd avklare lese- og skriveferdigheter hos barna. Fysiske aktiviteter ble ansett som vellykket. Det ble også fremhevet at det er viktig å sikre veilederne opplæring, veiledning, koordinering og kompetanse.

SMIL og gruppetilbudet til fostersøsken har likhetstrekk gjennom å ha fokus på følelser og betydningen av å møte andre i samme situasjon. Videre inviteres foreldrene til å delta i begge modellene. Forskjellene ligger i antall samlinger, der SMIL har langt flere samlinger. Foreldrene involveres også mer i SMIL, med tre familiesamlinger. Videre ser SMIL ut til å vektlegge aktiviteter i noe større grad, slik som for eksempel klatring. SMIL er også opptatt av barnets ressurser og har et større fokus på nettverksressurser.

BAPP

«Barn av foreldre med avhengighets- og psykiske problemer» (BAPP) er et annet gruppetilbud til barn og unge. Målet er å sette i gang forebyggende tiltak i kommunene for å redusere belastningen for barn av foreldre som sliter med avhengighet eller psykiske problemer. Programmet ble opprinnelig utviklet ved Trimbos institutt i Nederland og utprøvd og etablert i Norge i et samarbeid mellom Sykehuset Levanger, BUP familieenhet og fem kommuner i Nord-Trøndelag (Svendsen 2004). Opplæring, veiledning og organisering av BAPP-nettverket drives av BUP Nord-Trøndelag - Familieseksjonen Levanger med bidrag fra BUP Orkdal, BUP Molde og KORUS Ålesund. BAPP-nettverket er et samarbeid mellom RKBU Midt-Norge, kommuner og spesialisthelsetjenester. Kommunene har ansvar for å gjennomføre tiltaket. BAPP er et tilbud til barn mellom 8-12 år og ungdom 13-16 år, men synes å være mest utbredt som et tilbud til barn. Dette er avhengig av den enkelte kommune.

Delmål for BAPP er å bryte isolasjon hos barn ved å gi dem anerkjennelse og tydeliggjøre at de ikke er de eneste barna som har psykisk syke eller rusavhengige foreldre. Tilbudet skal også forbedre barnas syn på seg selv og foreldrene. Tilbudet skal bidra til informasjon om sykdommen, kunnskap om hvilke konsekvenser sykdommene får for barna og innsikt i foreldrenes ressurser. Tilbudet skal også øke barnas kompetanse på å identifisere og håndtere følelser som skam, skyld og sinne, og kompetanse på å ta i bruk nettverk.

BAPP består av åtte samlinger for barna:

- Samling 1 handler om å bli kjent – leker, regler, intervjuer hverandre
- Samling 2 dreier seg om å gjenkjenne følelser – leker, video
- Samling 3 tematiserer å vise følelser
- Samling 4 tar for seg sykdommens konsekvenser - å bli bevisst av følgende, besøk av lege
- Samling 5 handler om sosialt nettverk - tegne nettverkskart
- Samling 6 dreier seg om sosiale ferdigheter, trening på sosial kompetanse, si fra, be om hjelp
- Samling 7 omhandler å øve på sosiale ferdigheter
- Samling 8 er avslutning der de tar avskjed, feststemning

I tillegg arrangeres det to gruppesamlinger for foreldrene. Målet for foreldresamlingene er å øke foreldrenes engasjement og forståelse for barnet. Dette gjøres ved å gi innsikt i hvilke følger det har for barnet at forelderen er syk, ved å oppmuntre til samtale om oppdragelse og følelser av å ikke strekke til, gi informasjon om hva barnet har lært på gruppene og hensikten med dette, tips om hva foreldrene kan gjøre for barna, betydningen av å søke hjelp og gi barnet tillatelse til å ytre seg til andre enn foreldrene om foreldrenes sykdom.

I Svendsens (2004) evaluering av BAPP-programmet konkluderte hun med at BAPP var et godt tilbud. Svendsen mener programmet sannsynligvis ikke er tilstrekkelig for å nå hovedmålet om å forebygge alvorlige problemer hos barn som følge av psykisk problem eller rusproblem hos foreldrene. Men det fremheves at barna opplevde det som viktig å møte andre i samme situasjon og at de mente de hadde fått mer kunnskap om rus og psykiske problemer. Andre virkninger var at foreldrene hadde blitt bevisste på hvordan

familien påvirkes av sykdommen og hadde fått innsikt i betydningen av åpenhet og god kommunikasjon. Barna har møtt andre i samme situasjon og føler seg mindre annerledes, og de har fått kunnskap som gjør dem i bedre stand til å forstå og takle fremtidige problemer. Noen forslag til forbedringer var blant annet å involvere foreldrene mer, utvikle bedre rekrutteringsmetoder for å få barn med i gruppene, tilstrebe en god alders- og kjønnsfordeling også med tanke på ulik grad av modenhet, innføre bruk av nettverkskart for å få et bilde av kompleksiteten til det enkelte barn og å problematisere taushetsplikten. Svendsen vurderte det som noe problematisk at taushetsplikt ble pålagt deltakerne, særlig fordi det er viktig at barn skal oppleve å kunne være åpne med foreldrene om hva som har vært drøftet i gruppene. Hennes forslag var at foreldrene inngikk avtale om fritak fra taushetsplikt. På denne måten kunne barna ha en åpen dialog og snakke med foreldrene samtidig som informasjonen ikke gikk videre.

BAPP har noen fellestrekk med «Kurs for oss som har fostersøsken» gjennom elementer som bevisstgjøring av ulike følelser og å snakke om konsekvenser.

6.3 Er det elementer å trekke veksler på/lære av fra disse modellene?

Basert på erfaringene som er gjort i de ulike gruppetilbudene som er beskrevet, og som fremdeles er i bruk, er det elementer her man kan tenke seg har relevans også i utformingen av fremtidig gruppetilbud til fostersøsken? De foregående tilbudene er utformet til barn og unge som har foreldre med rusproblemer eller psykiske lidelser, eller er søsken til barn med funksjonsnedsettelse. Målet er forebygging og mestring. Disse modellene innebærer mer veiledning enn «Kurs for oss som har fostersøsken» som først og fremst har erfaringsdeling som mål.

Barna og ungdommene som er målgruppe for disse tilbudene har imidlertid det til felles med fostersøsken at de opplever en utfordrende hjemmesituasjon og at de lever tett på personer som kan ha store utfordringer.

Alle modellene vi har referert over, har flere samlinger enn «kurs for oss som har fostersøsken». En begrunnelse for å ha relativt mange samlinger er at det tar tid for barn og unge å bli trygge nok til å fortelle om vanskelige opplevelser og erfaringer. Andre elementer som fremheves er at det tar tid å bearbeide og reflektere over temaer som har vært tatt opp og at modningsprosesser krever tid og refleksjon. Veiledningsserien som ble utprøvd for fostersøsken i Kristiansand besto av seks samlinger, der samling 4 og 5 hovedsakelig besto av å snakke om hvordan det var å leve med fostersøsken, snakke om tiden fremover og om de skulle få flere fostersøsken. Inntrykket er at det var satt av ganske mye tid til å snakke om livet med fostersøsken. Tatt i betraktning av at det krever tid å reflektere, kan det argumenteres for å ha flere samlinger i «Kurs for oss» for å dele erfaringer.

Et element i SMIL-gruppene innebærer at hver enkelt deltaker i starten av hver samling forteller om en god og vanskelig hendelse den siste uken. Et slikt innslag kan få fokus på gode opplevelser med fostersøsken, men også på hva som er dagsaktuelle utfordringer deltakerne strever med.

Evalueringene og gjennomgangene av de ulike veiledningsmodellene beskriver at barn og unge som pårørende generelt er opptatt av å få kunnskap; de aller fleste formidler at de har utbytte av å lære om sykdommene, hvilke konsekvenser de kan ha både for foreldrene og for dem selv. Dette kan sees som en parallell til fostersøsken og deres

ønsker om informasjon, både om hvilke skader fosterbarn kan ha fått, hvordan konsekvensene kan arte seg i hverdagen og hvilke innvirkninger dette kan ha på familien. Kunnskap kan gjøre det lettere å forstå fostersøskenets atferd.

Det er ulik grad av foreldreinvolvering i de ulike tilbudene. Flere har to eller flere familiesamlinger, og noen tilbyr parallellsesjoner med foreldrene. Et viktig element som blant annet evalueringen til Halse og Aubert fremhever, er hvor viktig det er å ha et godt samarbeid med foreldrene og at foreldrene er aktive støttespillere til barnas deltakelse i gruppene. I «kurs for oss som har fostersøsken» er det lagt opp til at foreldrene skal få informasjon om egne barns situasjon og behov. I en annen modell som i større grad var rettet mot veiledning kunne man tenkt seg at hele familien ble mer involvert.

Et tema som kommer frem i noen evalueringer, og som også har vært relevant i gruppetilbudet for fostersøsken, handler om taushetsløfte og det at barna ikke kan pålegges taushetsplikt. Et for stort fokus på taushetsløfte kan begrense barna ved å forhindre dem i å snakke om ting de tenker på og om temaer som tas opp på samlingene. En konsekvens kan være at barna ikke snakker med foreldrene eller i samlingene om ting de synes er vanskelige. Det er viktig at veilederne på forhånd forbereder hvordan temaet taushetsplikt behandles og hva «reglene» skal være. Et forslag i evalueringen av BAPP var at det var foreldrene som signerte på en avtale om taushetsplikt fremfor barna, slik at man kunne sikre at barna hadde foreldrene å dele informasjon med.

Internevalueringen i SMIL fremhever at fysiske aktiviteter fikk gode skussmål av deltakerne, og i evalueringen legges det vekt på at gruppene ikke skulle ha et skolepreg. Hvordan unngå skolepreg har også vært en aktuell utfordring i utprøvingen av gruppetilbudet for fostersøsken, og noen av deltakerne og foreldrene har ønsket mer fysisk aktivitet.

Generelt har de andre veiledningsmodellene et fokus på mestringsstrategier. Det dreier seg om hvilke handlingsalternativer det enkelte barn har og hva de selv kan gjøre, hvordan de kan involvere nettverk for å finne støtte og samtalepartnere og om trening i å sette egne grenser. «Kurset for oss som har fostersøsken» har ikke de samme målene om å oppnå mestring og innebærer ikke den samme type gruppeveiledning. Vi har imidlertid påpekt at det er behov for å avklare kursledernes veiledningsrolle tydeligere. Å legge mer til rette for å gi råd og veiledning om hvordan deltakerne kan mestre vanskelige situasjoner, kan være et alternativ.

Referanser

- Backe-Hansen, E., Havik, T. og Grønningsæter, A. B. (2013): *Fosterhjem for barns behov. Rapport fra et fireårig forskningsprogram*. NOVA Rapport Nr. 16/13
- Berridge, D. & Cleaver, H. (1987): *Foster Home Breakdown*. Oxford: Basil Blackwell.
- Berridge, D. (1997): *Foster care: A Research Overview*. London: The Stationary Office.
- Bratli, S. (2010): «Læring og mestring for barn med foreldre som har psykisk sykdom eller rusproblemer». Prosjektrapport NK LMS 2/2010. Nasjonalt kompetansesenter for læring og mestring, Oslo Universitetssykehus HF, Aker
- Duffy, C. (2013): «The Impact of Fostering on Birth Children and their Involvement in the Fostering Process: Invisible, Vulnerable or Valued?» i *Critical Social Thinking: Policy and Practice*, Vol. 5, 2013. School of Applied Social Studies, University College Cork, Ireland
- Falch-Eriksen, A. (2018): *Barn av fosterforeldre. Hva sier forskningen?* NOVA Notat 3/2018 OsloMet
- Fasting, L., Finnvik Hansen, B. & Rivedal, T. (1993): *Hvordan oppleves det å ha fostersøsken? Fosterforeldrenes egne barn og ungdommer svarer*. Spesialoppgave. Universitetet i Bergen, Det psykologiske fakultet, Senter for videreutdanning i barnevern.
- Fosterhjemskontrakt nr. 2/2005
- Halsa, A. og A.M. Aubert (2009) *Forebyggende arbeid når mor eller far har psykiske helseproblemer: en evaluering av det forebyggende arbeid for barn med psykisk syke foreldre i Asker og Bærum*. Høgskolen i Lillehammer, Avdeling for helse- og sosialfag
- Haukeland, T.B, Fjermestad, K.W. Mossige, S. & Vatne, T.M. (gis ut i 2019): "An open trial evaluation of SIBS, a joint intervention for siblings and parents of children with chronic disorders". Fokus på familien 1-2019 (20-35) Universitetsforlaget
- Havik, T. (2007): *Slik fosterforeldre ser det II: resultater fra en kartleggingsstudie i 2005*, Barnevernets utviklingscenter på Vestlandet.
- Höjer, I., & Nordenfors, M. (2004): «Living with foster siblings - what impact has fostering on the biological children of foster carers». *Residential Care: Horizons for the New Century*, Aldershot, Ashgate.
- Höjer, I. & Nordenfors, M. (2006): Höjer, I., & Nordenfors, M. (2006). *Att leva med fostersyskon*. Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet
- Höjer, I., Sebba, J., & Luke, N. (2013): «The impact of fostering on foster carers' children. An international literature review». Rees Centre for Research in Fostering and Education. University of Oxford.
- IPSOS (2016): «Fosterhjemsundersøkelsen 2016/2017» Laget for Bufdir
- Jarrett, C. (1994): *Helping Children Cope with Separation and Loss - Revised Edition*: Harvard Common Press.
- Kufås, E. Lund, Rynning Myrvold, Lie & Utvik (2002): *"Du er ikke den eneste". Gruppetilbud med psykopedagogisk tilnærming til barn og unge som har foreldre med psykisk lidelse*
- Meld. St. 17. (2015 – 2016): Trygghet og omsorg. Fosterhjem til barns beste. Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet

- Noble-Carr, D., Farnham, J., & Dean, C. (2014): *Needs and Experiences of Biological Children of Foster Carers - A Scoping Study*. University Canberra Institute of Child Protection Studies Australian Catholic University
- Poland, D. C., & Groze, V. (1993): «Effects of foster care placement on biological children in the home». *Child and Adolescent Social Work Journal*, 10(2), 153- 164.
- Skauge, A. L. (2014): «Biological children in the foster family: relations between official guidelines and everyday family practices». NTNU
- Spears, W., & Cross, M. (2003). «How do 'Children Who Foster' Perceive Fostering?» i *Adoption & Fostering*, 27(4), 38-45.
- Stefansen, K. & Hansen, T. (2014): «En god forberedelse til å bli fosterforeldre». Evaluering av opplæringsprogrammet PRIDE. NOVA Rapport Nr. 3/14
- Svendsen, A. (2004): «Forebyggende arbeid med barn av foreldre med psykisk sykdom og rusproblemer. En evaluering av BAPP-programmet». Arbeidsrapport nr. 16. Barnevernets utviklingssenter i Midt-Norge. NTNU Trondheim
- Swan, T. (2002): «The experience of foster caregivers' children». *Canada's Children*, 9(1), 13-17.
- Theisen, O. M. og Ådnanes, M. (2014) «Evaluering av SMIL - Styrket Mestring i Livet – et gruppetilbud for barn og ungdom som har foreldre med psykiske- og/eller rusrelaterede helseutfordringer». SINTEF rapport
- Thoburn, J. (1996): «Psychological Parenting and Child Placement». I: D. Howe (Ed.): *Attachment and Loss in Child and Family Social Work*. Aldershot: Avery
- Thompson, H., & McPherson, S. (2011): «The experience of living with a foster sibling, as described by the birth children of foster carers: A thematic analysis of the literature». *Adoption & Fostering*, 35(2), 49-60.
- Triseliotis, J., Borland, M. & Hill, M. (2000): *Delivering Foster Care*. London: British Agencies for Adoption and Fostering.
- Twigg, R., & Swan, T. (2007): «Inside the foster family: what research tells us about the experience of foster carers' children». *Adoption & Fostering*, 31(4), 49-61.
- Walsh, J., & Campbell, H. (2010). «To what extent does current policy and practice pay adequate attention to the needs of the sons and daughters of foster carers, particularly in the context of planned or unplanned placement endings?» Children's Workforce Development Council https://dera.ioe.ac.uk/2706/1/Microsoft_Word_-_PLR0910103Walsh.pdf
- Williams, D. (2017): «Grief, loss, and separation: Experiences of birth children of foster carers». *Child & Family Social Work*, 22(4), 1448-1455. doi:10.1111/cfs.12366
- Younes, M. N., & Harp, M. (2007): «Addressing the impact of foster care on biological children and their families». *Child Welfare*, 86(4), 21-40

Øyre, I. (2012): «Hvordan opplever biologiske barn det å vokse opp med fostersøsken med utfordrende atferd?» Masteroppgave, Universitetet i Stavanger